

NAIS- JA MIESKUVA SUOMI TOISENA KIELENÄ -OPPIKIRJOISSA

Suomen kielen pro gradu -työ

Jyväskylän yliopistossa

suomen kielen laitoksessa

kevätlukukaudella 2002

Anu Salmu

Tiedekunta humanistinen	Laitos suomen kielen laitos
Tekijä Anu Miranda Salmu	
Työn nimi Nais- ja mieskuva suomi toisena kielenä -oppikirjoissa	
Oppiaine suomen kieli	Työn laji Pro gradu -tutkielma
Aika kevätlukukausi 2002	Sivumäärä 87 s. liitteineen
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tarkastelen pro gradu -tutkielmassani suomi toisena kielenä -oppikirjojen nais- ja mieskuva. Työssäni yhdistyy kaksi kiinnostukseni kohdetta: nais- ja miestutkimus sekä suomi toisena kielenä -ala. Oppikirja välittää aina myös asenteita ja malleja; niihin sisältyy myös käsitys naiseudesta ja mieheydestä. Millaista kuvaa sukupuolista suomi toisena kielenä -oppikirjat välittävät? Millainen ideologia niiden taustalla vaikuttaa?</p> <p>Tutkielman aineiston muodostaa kolme suomi toisena kielenä -oppikirjaa: Eila Hämäläisen Aletaan!, Margit Kuuskin Suomi selväksi ja Yrjö Laurannon Elämän suolaa 1. Aineiston avaamisessa olen käyttänyt määrällistä sisällönerittelyä, ja diskurssianalyysi on syventänyt analyysia. Teoriataustaa tuovat feministinen tutkimus sekä myös niin sanottu miestutkimus. Tarkasteluni kohteena ovat oppikirjojen tekstit ja kuvat.</p> <p>Aineiston oppikirjojen nais- ja mieskuva on stereotyyppinen, mikä ilmenee muun muassa ammattijakaumassa. Voidaan myös miettiä oppikirjan roolia; pitääkö sen pyrkiä muuttamaan vallalla olevaa sukupuoli-ideologista ajattelua?</p>	
Asiasanat sukupuoli, naiskuva, mieskuva, stereotypia, ideologia, oppikirja	
Säilytyspaikka suomen kielen laitos	
Muita tietoja	

SISÄLTÖ

1. JOHDANTO	1
2. TYÖKALUT.....	5
2.1. Määrällinen sisällönerittely luo alustavaa kuvaa	5
2.2. Kaikessa näkyvä feministinen ote	6
2.3. Diskurssianalyysi syventää analyysia	7
3. OPPIKIRJOJEN KUVAT ..	11
3.1. Kuva opetuksessa ja oppimisessa	11
3.2. Kuva viestinä	12
4. MERKILLINEN MERKITYS	14
4.1. Merkkien tulkitseminen.....	14
4.2. Merkitysten merkitys	16
5. NAISEUS JA MIEHEYS KULTTUURISSAMME	18
5.1. Ideologia ja sukupuoli	18
5.2. Stereotypia ja sukupuoli	19
5.2.1. Binaariset vastakohtaparit	20
5.3. Myytti	23
5.4. Kieli rakentaa todellisuutta	24
5.4.1. Positiivinen mies, negatiivinen nainen	25
5.4.2. Kielen piilomaskuliinisuus.....	26
5.4.3. Kieli myös alistaa	27
5.5. Sosiaalistuminen sukupuolirooleihin	29

6. AINEISTO	32
6.1. Suomi toisena kielenä -ala ja -oppimateriaali	32
6.2. Aineiston oppikirjat	33
6.2.1. Eila Hämäläinen: Aletaan! Suomen kielen oppikirja vasta-alkajille	33
6.2.2. Margit Kuusk: Suomi selväksi. Soome keel õpik.....	34
6.2.3. Yrjö Lauranto: Elämän suolaa. Suomen kielen alkeita 1.....	34
7. NAIS- JA MIESKUVA SUOMI TOISENA KIELENÄ -OPPIKIRJOISSA	35
7.1. Oppikirjojen sukupuolispesifit ilmaukset ja hahmot.....	36
7.1.1. Sukupuolispesifit ilmaukset otsikoissa	37
7.1.2. Sukupuolispesifit ilmaukset tekstissä	39
7.1.2.1. Erisnimet	39
7.1.2.2. Yleisnimet	42
7.1.3. Sukupuolispesifit hahmot kuvissa	48
7.2. Sukupuolten roolit	51
7.2.1. Ammatit ja työtehtävät	51
7.2.2. Roolit perheessä ja vapaa-aikana	57
7.2.3. Sukupuolet dialogeissa	61
7.2.4. Mitä kuvat kertovat sukupuolirooleista?.....	68
7.3. Naiseen ja mieheen liitettävät ominaisuudet	70
7.3.1. Ulkoiset ominaisuudet	70
7.3.2. Sisäiset ominaisuudet	72
8. PÄÄTÄNTÖ	75
LÄHTEET	80
LIITTEET	82

1. JOHDANTO

Oppikirjan ensisijainen tehtävä on opettaa jonkin tietyn alan tietoja ja taitoja, mutta tämän lisäksi oppikirja välittää aina myös muuta tietoa, asenteita ja malleja. Oppikirja on oma maailmansa, ja sillä on oma maailmankuvansa. Kaikki oppikirjat kertovat aina jotain ympäröivän kulttuurin asenteista ja arvoista. Voimakkaina asenteiden ja arvojen välittäjinä voidaan pitää etenkin äidinkielen ja suomen kielen oppikirjoja, sillä onhan niiden yhtenä funktiona kulttuurin opettaminen kielen opettamisen ohella. Maahanmuuttajat ja muut vieraan kielen opiskelijat ovat oivallinen maaperä oppikirjojen välittämille asenteille ja arvoille, sillä he eivät usein juurikaan tunne sitä kulttuuria, jonka kieltä haluavat oppia. Suomi toisena kielenä -oppikirjat opettavat suomen kieltä, mutta myös paljon muuta.

Oppikirjan maailmaan sisältyy myös käsitys naiseudesta ja mieheydestä; kirjat välittävät tietynlaista nais- ja mieskuvaa, ja niissä on taustalla tietynlaiset käsitykset sukupuolista. Millainen sukupuoli-ideologia suomi toisena kielenä -oppikirjoihin sisältyy? Tätä minun on aikomus pro gradu -työssäni selvittää. Tutkielmassani tarkastellaan suomi toisena kielenä -oppikirjoissa ilmenevää nais- ja mieskuvaa, eli sitä, millaisiksi naiset ja miehet oppikirjoissa esitetään. Pohdin myös sitä, millaisen ideologian oppikirjoista voi nais- ja mieskuvien perusteella päätellä välittyvän. Olen valinnut työni aineistoon kolme suomi toisena kielenä -oppikirjaa; Eila Hämäläisen *Aletaan!* (1989), Margit Kuuskin *Suomi selväksi* (1999) ja Yrjö Laurannon *Elämän suolaa 1* (1995). Työni varsinaisena innoittajanani on feministinen tutkimus, ja siitähän myös työssäni on kysymys. Mielenkiintoni feministiseen tutkimukseen on johtanut myös kiinnostukseen niin sanottua miestutkimusta kohtaan. Olen kiinnostunut siitä, miten naiseus ja mieheys kulttuurisamme rakentuu, mitä piirteitä naisiin ja miehiin kenties stereotyyppisesti liitetään ja miksi. Olen kiinnostunut kielen ”mahdista” ja keinoista todellisuutemme rakentajana sekä yksittäisiin ilmauksiin ja sanoihin sisältyvistä merkityksistä.

Nais- ja mieskuvaa voisi periaatteessa tarkastella melkein mistä vain, sillä onhan maailma täynnä erilaisia tekstejä, mutta olen valinnut tarkastelun kohteeksi suomi toisena

kielenä -oppikirjat, koska kyseinen ala on opiskelun ja etenkin työn myötä tullut minulle tutuksi. Näin ollen tutkielmassani yhdistyvät molemmat mielenkiintoni kohteet: nais- ja miestutkimus sekä suomi toisena kielenä -ala.

Kokemukseni mukaan suomen kielen oppijat kiinnittävät huomiota oppimateriaalissa esiintyviin hahmoihin, joten se, millaisia oppikirjojen hahmot ovat, ei ole yhdentekevää. Sillä, millaisina naiset ja miehet esitetään, on merkitystä. Kuten esimerkiksi media ja monet yhteiskuntamme instituutiot myös oppikirja voi luoda, ylläpitää ja vahvistaa tai pyrkiä muuttamaan vallalla olevia sukupuolistereotypioita. Tämä tapahtuu oppikirjoissa kielellisin ja kuvallisin keinoin, ja niinpä tarkasteluni kohteena ovat sekä oppikirjojen tekstit että kuvitus. Kuvallisen kielen, visuaalisuuden, voidaan ajatella korostuvan etenkin kielitaidon ollessa vielä heikko, joten kuvat ovat merkittäviä oppikirjaan sisältyvän ja sen välittämän maailmankuvan rakentajia.

Tutkimuskysymyksiäni ovat:

Millaisia nais- ja mieshahmoja oppikirjoissa esiintyy?

Ovatko nais- ja mieshahmot vallitsevan stereotyypin mukaisia?

Miten mahdollinen stereotyypisyys ilmentyy?

Mitä kielellisiä tai kuvallisia keinoja nais- ja mieskuvan luomiseen käytetään?

Kuten jo edellä mainitsen, nais- ja mieskuvista mennään tutkielmassani myös syvemälle ja pohditaan sitä, millainen ideologia niiden taustalla mahdollisesti on. Tällöin tutkielmalla voidaan katsoa olevan myös yhteiskunnallista merkitystä. Minulla on aika vahva oletamus siitä, minkälaisiin tuloksiin tarkasteluni johtaa. Odotukseni muovautuu feministisen tutkimuksen pohjalta, ja lähtökohtana on näkemys naisen alistetusta asemasta yhteiskunnassa. Keskeistä työssäni on juuri kriittisyys. Oletan, että aineiston suomi toisena kielenä -oppikirjoissa nais- ja mieskuva myötäilee melko vahvasti vallalla olevia stereotypioita. Suomessa oppikirjojen sukupuoli-ideologiaa on tutkinut muun muassa Tarja Palmu (1992), ja aikaisemmat tutkimukset ovat myös luonnollisesti vaikuttaneet hypoteesini muotoutumiseen.

Ennako-oletukseni saattaa vaikuttaa, ja todennäköisesti vaikuttaakin, siihen, mitä kohtia huomioin aineiston tarkastelussa ja miten niitä tulkitseen. Tutkielmassa on voimakkaasti kyse omista valinnoistani ja tulkinnoistani, joten työtäni voidaan pitää melkoisen subjektiivisena. Muita työhöni liittyviä ongelmia ovat rajaus sekä aineiston pienuus. Tutkimuskysymysten alla oppikirjoista voisi käytännössä tarkastella melkein mitä vain, ja tarkoituksenmukaisten seikkojen valitseminen on vaikeaa. Aineiston pienuuden vuoksi yleistysten tekeminen on miltei mahdotonta. Se, millainen nais- ja mieskuva aineistoon valituissa oppikirjoissa on, antaa kuitenkin osviittaa siitä, millainen suomi toisena kielenä -oppikirjoihin sisältyvä sukupuoli-ideologia mahdollisesti yleisimminkin on.

Kun oppikirjoihin sisältyviä sukupuolirooleja ja niiden taustalla vaikuttavaa ideologiaa tarkastelee kriittisestä näkökulmasta, mieleen tulee kysymys, minkä verran tekijät kiinnittävät tietoisesti huomiota siihen, millaista nais- ja mieskuvaa luovat. Uskoisin, että kirjoissa esiintyvät hahmot ovat hyvinkin pitkälti mietittyjä (ammatti, ikä jne.), mutta kuinka paljon tekijät ajattelevat tietoisesti sitä, millaista ideologiaa heidän oppikirjansa välittävät? Kysyin asiaa sähköpostitse Eila Hämäläiseltä ja Yrjö Laurannolta, ja kumpikin toteaa kiinnittäneensä asiaan jonkin verran huomiota (Hämäläinen 2002 ja Lauranto 2002). Käsittelen heidän kommenttejaan enemmän aineistoanalyysin yhteydessä sekä päätännössä.

Aineiston oppikirjojen tekijöistä yksi on mies ja kaksi naista, joten on mielenkiintoista tarkastella myös sitä, vaikuttaako tekijän sukupuoli oppikirjaan sisältyvään nais- ja mieskuvaan. Lisäksi vanhimman ja tuoreimman oppikirjan välillä on kymmenen vuoden ikäero. Näin pitkän ajan kuluessa sukupuolirooliajattelun voisi olettaa muuttuneen ja muutoksen heijastuvan myös oppikirjaan. Kovin yleisiä päätelmiä ei tosin näin suppeasta aineistosta voi tehdä, mutta edellä mainitut seikat ovat kiintoisia ottaa havainnoinnin kohteeksi. Kaksi kirjoista on Suomessa ilmestyneitä, yksi Virossa, ja tälläkin on todennäköisesti oma vaikutuksensa oppikirjan nais- ja mieskuvaan.

Aineiston avaamiseen voisi käyttää monia metodeja, mutta lähdän liikkeelle määrällisellä sisällönerittelyllä, joka luo alustavaa, mutta pintapuolista, kuvaa oppikirjojen sisällöistä. Syvemmälle analyysiin päästään diskurssianalyysin avulla. Teoriataustaa tuovat feministinen kielentutkimus sekä myös niin sanottu miestutkimus. Käyttämäni metodit on esitelty tarkemmin tutkielman toisessa jaksossa.

Kuvien tulkinnassa käytän jonkin verran apuna kuvan tutkimiseen liittyvää teoriaa, tosin päämääränäni ei ole tarkka kuva-analyysi, vaan lähinnä tarkastelen ketä ja mitä kuvissa esiintyy. Myös kuvien tarkastelussa hyödynnän määrällistä sisällönerittelyä, ja tutkielman kannalta mielestäni mielenkiintoisista tai merkittävistä kuvista teen tarkempia huomioita. Kolmannessa jaksossa käsittelen kuvaa ja sen merkitystä nimen omaan oppikirjakontekstissa.

Neljäs jakso koostuu merkitykseen ja sen muodostumiseen liittyvästä pohdiskelusta, jonka jälkeen vuorossa on osuus vallitsevasta sukupuoli-ideologiasta. Varsinaista analyysiosaa edeltää vielä lyhyt aineiston esittely. Tutkielmani viimeinen osa on luonnollisesti päätäntö, jossa esittelen pohdintani tulokset.

2. TUTKIELMAN TYÖKALUT

2.1. Määrällinen sisällönerittely luo alustavaa kuvaa

Sisällönerittelyn keskeisenä ideana on tunnistaa ja laskea viestintäjärjestelmästä valittuja yksiköitä (Fiske 1994: 179). Laskettaviksi soveltuvia yksiköitä on lähes rajattomasti (mts: 183). Melkein mitä vain ja mistä vain voidaan laskea ja eritellä. Sanojen laskeminen on yksi suosituimmista tavoista tehdä sisällönerittelyä (mts: 181). Minun työssäni määrällinen sisällönerittely on yksinkertaisimmillaan sitä, että lasketaan, minkä verran aineiston teksteissä ja kuvissa esiintyy mies- ja naispuolisiksi luokiteltavia hahmoja. Menetelmän avulla voi myös selvittää esimerkiksi sitä, millaisina toimijoina naiset ja miehet esitetään (ammattijakauma jne.).

Jos jostain asiasta jo on olemassa jokin ennakkokäsitys, tarjoaa sisällönerittely puolueettoman tavan tämän käsityksen tarkastamiseen (Fiske 1994: 181). Sisällönerittelyn päämääränä on tuottaa objektiivinen, määrällinen ja todennettavissa oleva kuvaus sanojen sisällöstä. Tätä kuvausta voi sitten muilla menetelmillä tarkentaa. (mts: 179.) Kuvauksen syventäminen ja tarkentaminen muita keinoja apuna käyttäen on työssäni oleellista, sillä sisällönerittelyn avulla ennakkokäsityksiä on kenties helppo testata, mutta saatava kuva jää pintapuoliseksi ja vaillinaiseksi.

John Fiskin mielestä määrällisen sisällönerittelyn avulla saadut tulokset kertovat aina jotain yhteiskunnallisista arvoista. *”Kohdistuessaan viestinnän denotatiiviselle tasolle sisällön erittely pystyy paljastamaan tällä tasolla arvoja ja asenteita konnotoivia malleja ja säännönmukaisuuksia.”* Esimerkiksi miesten yliedustuksesta voimme päätellä, että esiintymistiheys konnotoi korkeaa asemaa arvojärjestelmässä. (Fiske 1994: 189—190.) Siitä, kieliikö esiintymistiheys asemasta arvohierarkiassa, voidaan olla monta mieltä. Mielestäni pelkkä valittujen yksikköjen määrä ei riitä paljastamaan asettumista arvojärjestelmään, vaan tällöin tarvitaan jo sisältöjen tarkempaa tarkastelua.

Tosin tiheä esiintyminen voi kieliä arvostuksesta ja vallasta. Esimerkiksi Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen toteavat, että apuna hegemonisen diskurssin erottamiseksi

muista diskursseista on diskurssin palojen tiheä esiintyminen (Jokinen, Juhila ja Suonen 1993: 81). Mitä useammin ne esiintyvät, sitä hegemonisemmasta diskurssista mahdollisesti on kyse. Sisällönerittely on suhteellisen nopea ja helppo keino selvittää diskurssin palojen esiintymistiheyttä, ja tästä analyysia voidaan jatkaa ja syventää muilla menetelmillä.

2.2. Kaikessa näkyy feministinen ote

Feminismillä ei ole yhtä, yhteisesti sovittua merkitystä, jonka perusteella voitaisiin luoda tietynlainen ajatusrakennelma (Cameron 1996: 20). Toril Moi pitää feminismiä poliittisena terminä, joka voidaan löyhästi määritellä taisteluksi seksismiä ja patriarkaattia vastaan. Se on siis muutakin kuin pelkkä kiinnostus sosiaalista sukupuolta ja sukupuoli-identiteettiä kohtaan. (Moi 1990: 12—13.) Myös Pam Morrisin mukaan käsite *feministinen* sisältää poliittisia näkemyksiä ja päämääriä (Morris 1993: 11). Poliittisena terminä feminismi voidaan määritellä liikkeeksi, joka toimii kaikkien naisten ihmisarvon puolesta (Cameron 1996: 20).

Naistutkimuksessa voidaan nähdä useita vaiheita. Yhtenä pyrkimyksenä on ollut tutkia naisen asemaan liittyviä ongelmia tasa-arvonäkökulmasta, ja lisäksi naisten elämää ja asemaa koskevan tutkimuksen avulla on pyritty tekemään ”näkyväksi näkymätöntä näkyväksi”. (Takala 1995: 152). Minulle feministinen tutkimus on juuri tätä näkyväksi tekemistä; naiseuteen ja mieheyteen liittyvien asenteiden paljastamista.

Tutkimuksessa erotetaan toisistaan biologinen sukupuoli (sex) ja niin sanottu sosiaalinen sukupuolirooli (gender) (Hyypä 1995: 11). Suomen kielessä *sukupuolella* voidaan tarkoittaa periaatteessa sekä biologista että sosiaalista sukupuolta, tosin useimmiten se ymmärretään nimenomaan biologiseksi sukupuoleksi. Sellaista käsitettä, jolla tarkoitettaisiin nimen omaan sosiaalista sukupuolta, ei suomessa ole. Sanalla *naispuolinen* viitataan biologiseen sukupuoleen, kun *naisellisella* tarkoitetaan sukupuolen kulttuurisia käsitteitä eli sosiaalista sukupuolta (Morris 1993: 11). Samoin voidaan todeta, että

miespuolinen on biologinen sukupuoli, kun taas *miehekkäällä* viitataan sosiaaliseen sukupuoleen.

Sukupuolia koskevassa tutkimuksessa kieli on jo varhain ollut tutkimuksen kohteena, ja kritiikki on kohdistettu kielenkäyttötilanteiden seksismiin. (Cameron 1996: 22.) Perinteisen määritelmän mukaan seksismillä tarkoitetaan naiseuden vähättelyä ja maskuliinisten ominaisuuksien pitämistä parempina. Seksismi ilmenee selkeästi muun muassa työnjaossa; avustajan ja palvelijan työt katsotaan naisten töiksi, johtajuus puolestaan koetaan miehille ominaisemmaksi. (mts: 21.) Kaikkea naisia alentavaa nimitetään siis seksismiksi, mutta toisaalta miehiäkin voidaan kohdella ”väärin”, sillä myös heitä käsitellään usein stereotyyppisesti. Tosin miehiin liitettävät uskomukset ja käsitykset ovat yleensä positiivisia suhteessa niihin uskomuksiin, joita naisiin liitetään.

Tutkielmani pohjana on feministinen näkemys naisen alistetusta asemasta, mutta työssäni ei kuitenkaan ole kyse pelkästään feministisestä tutkimuksesta, sillä tarkastelen myös sitä, millaisina miehet aineistossa esitetään. Ja eihän käsitystä naiskuvasta voi muodostaa ilman mieskuvaa. Mieskuva on mielenkiintoinen tarkastelun kohde myös siksi, että stereotyyppinen ajattelu voi kohdella kaltoin myös miehiä. Käsite seksismi voidaankin laajentaa tarkoittamaan kaikkia niitä käytäntöjä ja käsityksiä, jotka kohtelevat kumpaa tahansa sukupuolta epäoikeudenmukaisesti tai vain eri tavoin. Kun seksistinen saa tällaisen määritelmän, se ei tarkoita vain naista väheksyviä vaan myös miestä väheksyviä ilmauksia. (Cameron 1996: 125.)

2.3. Diskurssianalyysi syventää analyysia

Kieli ei pelkästään kuvaa todellisuutta, vaan se luo todellisuutta ja se on osa todellisuutta. Tutkimusta, jossa kielen käytön ja muun merkitysvälitteisen toiminnan tutkimisella selvitetään sitä, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä, kutsutaan diskurssianalyysiksi (Jokinen, Juhila, Suoninen 1993: 9–10). Diskurssianalyysi ei anna tutkijalle selkeitä ohjeita, vaan sitä voidaan luonnehtia en-

nemminkin sanoilla väljä teoreettinen viitekehys (mts: 17). Keskeistä diskurssianalyysissä on juuri kielen rooli todellisuuden osana ja luojana sekä se, että todellisuutta rakennetaan erilaisissa sosiaalisissa käytenteissä.

Kun sanomme tai kirjoitamme jotain, emme vain kuvaa jotain, vaan aina myös teemme jotain. Lausuma väittää aina jotain todellisuuden luonteesta ja näin ollen rakentaa samaista todellisuutta. (Jokinen, Juhila, Suoninen 1993: 41.) Käyttäessämme kieltä emme ainoastaan kuvaile maailmaa, vaan merkityksellistämme ja rakennamme sitä sosiaalista todellisuutta, jossa elämme. Kun käytämme kieltä, konstruoinme eli merkityksellistämme kohteet. (mts: 18.) Kieli ei siis ole neutraali ja puolueeton kommunikoinnin väline. Itse asiassa mitään kielellisiä tekoja ei voida pitää neutraaleina, sillä niihin on aina ladattu piileviä odotuksia siitä, mikä on luonnollista (mts: 19).

Meidän on vaikea havaita oman kulttuurimme sanojen konstruktivisuutta eli sitä, että sanoilla rakennetaan todellisuutta; uskomuksia, arvoja ja asenteita (Jokinen, Juhila, Suoninen 1993: 19). Olemme itse tavallaan sokeita näille todellisuutta rakentaville konstruktiolle. Kulttuurin jäsenenä sen rakenteiden ja ideologioiden tunnistaminen on hankalaa, joten myös tutkijalta vaaditaan tietynlaista otetta.

Diskurssianalyysin tavoitteena on paljastaa todellisuutta luovat konstruktiot. (Jokinen, Juhila, Suoninen 1993: 19.) Kun haluamme paljastaa rakenteita, joilla todellisuutta tuotetaan, täytyy meidän huomioida myös konteksti. Konteksti on oleellinen osa diskurssianalyysia, ja se voi olla esimerkiksi sanojen yhteys lauseeseen tai tapahtumatilanne, jossa huomioidaan analyysin kohteen aika ja paikka (mts: 29—30.) Konteksti voidaan käsitellä myös tätä laajempaa. Esimerkiksi oppikirja luo kontekstin ja sillä on vaikutus siihen, miten niissä esiintyviä rakenteita tulkitaan. Sellaisia seikkoja, jotka suhteutuvat konkreettisen tapahtumatilanteen ulkopuolelle, voidaan kutsua kulttuuriseksi kontekstiksi, ja tällöin analyysin tekijältä eli tutkijalta vaaditaan oman kulttuuristen tapojen, stereotyyppien tai yhteiskunnallisen tilanteen tietämystä ja tuntemusta (mts: 32).

Koska diskurssianalyysissa kontekstin huomioiminen on erityisen tärkeää, soveltuu se mainiosti tutkielmaani, sillä kontekstina oppikirja on mielestäni erityisen huomionarvoinen. Diskurssianalyysi antaa myös hyvän lähtökohdan nais- ja mieskuvien tarkasteluun, sillä kuten myöhemmin tulee ilmi, kielellä on keskeinen rooli sukupuoliin liitettävien uskomusten säilymisessä ja vahvistumisessa.

Käsitteenä *diskurssi* on hieman ongelmallinen. Sitä voidaan pitää sosiaalisena toimintana ja vuorovaikutuksena, ja tämä ajattelutapa on vallalla etenkin kielitieteessä. Diskurssi voidaan käsittää myös eräänlaiseksi tiedon muodoksi, todellisuuden sosiaalisesti konstruktiksi. (Heikkinen 1999: 54.) Norman Fairclough yhdistää kaksi edellä mainittua käsittämistapaa, ja tulkitsee asian niin, että ensin mainitussa merkityksessä diskurssi liittyy lähinnä kielen interpersonaaliseen funktioon ja lajityypin käsitteeseen ja jälkimmäisessä termi yhdistyy puolestaan kielen ideationaaliseen funktioon (Fairclough 1997: 31). Kielen interpersonaalinen funktio sisältää kielen suhteita ja identiteettejä luovan funktion ja ideationaalinen funktio puolestaan on se kielen funktio, joka tuottaa representaatioita maailmasta. Kun valitaan tällainen näkökulma, kielen analyysi voidaan yhdistää yhteiskunnallisen analyysin perusasioihin, kysymyksiin tiedostan uskomuksista ja ideologiasta, kysymyksiin sosiaalisista suhteista ja vallasta sekä kysymyksiin identiteettistä. (mts: 29.)

Tutkittaessa oppikirjojen nais- ja mieskuvaa päällimmäisenä mielessä on kysymys siitä, millaisia representaatioita kirjoihin sisältyy; millaisena naiseus ja mieheys esitetään, mutta mukana on myös ajatus kielen interpersonaalisesta funktiosta, sillä kyllähän oppikirjalla ja siihen sisältyvillä käsityksillä on vaikutus myös sosiaalisten identiteettien muotoutumiseen.

Jokainen kielenkäyttö, teksti, rakentaa samanaikaisesti sosiaalisia identiteettejä, sosiaalisia suhteita sekä tieto- ja uskomusjärjestelmiä. Jokainen teksti siis muotoilee aina näitä yhteiskunnallisia ja kulttuurisia aspekteja. Sen lisäksi, että kielenkäyttö uusintaa ja pitää yllä sosiaalisia identiteettejä, suhteita ja tieto- tai uskomusjärjestelmiä konventionaalisella tavalla, se voi myös uudistaa niitä. Kielenkäytöllä voidaan siis myös muuttaa iden-

titeettejä, suhteita ja järjestelmiä. (Fairclough 1997: 76.) Sillä voi olla myös ideologisia seurauksia kuten esimerkiksi joidenkin alistussuhteiden laillistaminen ja ylläpitäminen (Jokinen, Juhila ja Suoninen 1993: 43). Kieli ylläpitää ja vahvistaa olemassa olevia järjestelmiä ja ajatusrakennelmia, mutta sillä on myös kyky muuttaa niitä.

3. OPPIKIRJOJEN KUVAT

Suomi toisena kielenä -oppikirjojen kuvitus on yleensä aika vähäistä ja vaatimatonta, ja näin on myös työni aineiston kirjoissa. Suurin osa aineiston oppikirjojen kuvista on yksinkertaisia mustavalkoisia viivapiirroksia, ja valokuvia esiintyy tekstin yhteydessä ainoastaan Hämäläisen Aletaan! -oppikirjassa. Yleensä oppikirjojen kuvilla on opetusfunktio tai ne toimivat tekstin ohessa. Vaikka seuraavassa käsitteinkin hieman kuvan roolia opetuksessa ja oppimisessa, tarkoitukseni ei ole kritikoida niitä tästä näkökulmasta. Kuvat kiinnostavat minua pelkästään sukupuoli-ideologian perspektiivistä.

3.1. Kuva opetuksessa ja oppimisessa

Kuten muillakin viesteillä, myös kuvilla on kasvatussisältö. Oppikirjojen kuvien pääfunktiona voidaan pitää oppimisen tukemista. Yleensä oppikirjoihin valituilla kuvilla on tehtävänä tekstin sisällön tukeminen, ja kuva myös toimii useimmiten yhdessä tekstin kanssa (Hatva 1987: 10). Anja Hatvan (mts: 80) mukaan opetuskuva merkittävin tehtävä on aiheeseen orientointi. Oikeanlaisen kuvan avulla oppimista voidaan monella tavalla edistää ja viestintää tehostaa (mts: 9). Esimerkiksi vieraan kielen sanojen oppimisessa mielikuvien muodostaminen näyttää olevan tehokas oppimistapa (mts: 16).

Kuva voi auttaa oppimisessa myös motivoimalla oppijaa; se voi herättää kiinnostuksen käsiteltävään aiheeseen, suunnata tarkkaavaisuutta tai luoda tiedollista ristiriitaa suhteessa henkilön aikaisempiin mielikuviin. Hyvä opetuskuva voi myös vähentää työmuistin kuormitusta kokoamalla opetuksen sisältöön liittyvää olennaista tietoa. Kuva ja sana täydentävät onnistuneesti toisiaan, mikäli kuvan sisältämä informaatio on relevanttia tekstiin nähden. (Hatva 1987: 80.)

Onnistunut kuva on tehokas, eettinen ja esteettinen, eikä näiden vaatimusten tarvitse olla ristiriidassa pedagogisten päämäärien kanssa. (Hatva 1987:10.) Opetuskäytössä sisältö on muotoa tärkeämpi, mutta jos kuvan toteutus on huono, voi käydä niin, ettei sisältö

välity katsojalle. Myös pinnallinen, sisällötön muoto ei välitä katsojalle oikeaa tietoa. Usein vaikeutena tuntuu olevan esteettisen ja informatiivisen oikea suhde, sillä kuvan esteettisyys ja tiedon välittäminen näyttävät usein olevan ristiriidassa. (mts: 128.) Kuva voi tukea, mutta myös häiritä oppimista houkuttelemalla ajatukset harhapoluille tai häiritsemällä jopa koko oppimistapahtumaa. (mts: 9.) Vaikeaselkoinen tai monimutkainen kuva saattaa puolestaan stressiä lisäämällä häiritä oppimista (mts: 62).

3.2. Kuva viestinä

Oli kuva hyvä taikka huono, viestittää se aina jotain. Kuva on viesti, ja kielen tavoin se omalta osaltaan rakentaa todellisuutta. Kuva voi myös liioitella tai muuttaa todellisuutta (Palmu 1992: 303). Ei siis ole samantekevää millaisia kuvat oppikirjoissa ovat.

Kuva toimii samoin kuin sanakin siinä suhteessa, että se välittää käsitteellisiä viestejä, informaatioita ja merkityksiä. Kuva vetoaa pääsääntöisesti katsojan tunteisiin, mutta sillä on kyky synnyttää paljon muutakin kuin elämyksiä. Mielenkiintoinen kysymys on, voidaanko kuvan katsoa esittävän väitteitä todellisuuden luonteesta. Pääsääntöisestihän ajatellaan, että väitteiden esittämien edellyttää jonkinasteista verbalisointia. (Hietala 1993: 67).

Jos ajattelemme esim. kuvia vaikkapa ruohoa leikaavasta miehestä ja siivoavasta naisesta, niin eivätkö ne väitä jotain sukupuolten rooleista? Tai entäpä ne lukuisat kuvat valokuvat kauniista malleista naistenlehdissä? Eivätkö ne väitä, että kauneusihanne on sellainen, kun ne esittävät? Toki kuvan mahdollisuudet esittää väittämiä ovat rajalliset kieleen verrattuna, ja etenkin abstraktien asioiden välittäminen on vaikeaa, ellei kuvalla ole tunnettua symbolista merkitystä (esim. valkoinen kyyhkynen rauhan symbolina).

Koska kuva toimii monilla tavoin samalla tavalla kuin kielikin, on luonnollista, että myös kuvat huomioidaan analyysissa. Väittäisin jopa, että kuvalla voi olla sanaa suurempi rooli arvojen ja asenteiden välittäjänä etenkin kielen oppikirjoissa. Varsinkin kie-

litaidon ollessa vielä alkeistasolla voisi olettaa, että oppimateriaalin kuvat saavat tekstiä helpommin huomiota osakseen. Voidaan myös ajatella, että kuvien vähäisestä määrästä johtuen yksittäisen kuvan merkitys kasvaa; kun kuvia on vähän, kiinnitetään yksittäisiin kuviin enemmän huomiota.

4. MERKILLINEN MERKITYS

Maailma on täynnä merkkejä: kuvat ovat merkkejä, tekstit ovat merkkejä, ja niihin sisältyy merkkejä. Merkit mahdollistavat myös kommunikointimme muiden ihmisten kanssa. Merkit, joita käytämme vuorovaikutustilanteissa, voivat olla esimerkiksi sanoja, eleitä tai liikkeitä. Jokaisella niillä on merkityksensä, joka muodostuu, kun kohtaamme merkin. Itse merkkejä sekä niiden toimintaa tutkii semiotiikka. Tutkimuskohteina ovat merkki ja järjestelmät, joihin merkit jäsennetään sekä kulttuuri, jossa merkit ja koodijärjestelmät toimivat (Fiske 1994: 61). Erilaisista merkitysmalleista voidaan erottaa kolme osaa: merkki; se, mihin merkki viittaa ja merkin käyttäjät (mts: 62).

Merkitykset muodostuvat kielessä (Lehtonen 1996: 72). Käytännössä kieli saa olemassaolonsa puheessa ja kirjoituksissa, mutta toisaalta kieli voidaan määritellä myös laajemmin käsittämään kaikki ne viestintäjärjestelmät, joissa käytetään jollakin tietyllä tavalla järjestettyjä merkkejä. Tällöin kieli käsitteenä laajenee kattamaan myös muun muassa kuvat ja musiikin. (mts: 73.) Kuva eroaa puhutusta ja kirjoitetusta kielestä monella tavalla, mutta eittämättä myös kuvaa voidaan pitää kielenä. Tavallaan kuvatkin ovat eräänlaista tekstiä, jonka kieli on tietynlaista visuaalista kieltä, jolla on myös omat sääntönsä (mts: 88).

4.1 Merkkien tulkitseminen

Merkistä voidaan erottaa ilmaisu ja sisältö. Merkin ilmaisu on yksinkertaisesti merkin muoto, sisältö puolestaan on se mielikuva, jonka merkki vastaanottajassa synnyttää. Jos vaikka katson kuvaa, näen kuvan muodon eli sen, mitä kuva konkreettisesti esittää. Tämä on merkin ilmaisu, kuvan perusmerkitys eli denotaatio. Sisältö ei ole sama kuin ilmaisu, vaan se on se merkitys, minkä merkille annamme. Tätä kutsutaan konnotaatioksi, ja se viittaa ilmaisun ulkopuolelle. (Palmu 1992: 303.)

Denotaation voidaan ajatella olevan merkin, esimerkiksi sanan, ensisijainen merkitys, kun taas konnotaatio on kaikki ne johdannaiset merkitykset, jotka tietyt koodit liittävät denotatiivisiin merkityksiin (Lehtonen 1996: 109.) Yksinkertaistaen voidaan todeta, että denotaatio on siis yksinkertaisesti se, *mitä* on, konnotaatio on se, *miten* tulkitsemme.

Mikko Lehtonen antaa esimerkiksi denotaation ja konnotaation suhteesta pääkallon kuvan, joka on pullon etiketissä. Hänen mielestään pääkallon denotaatio on ”myrkyä” ja konnotaatio ”vaara” tai ”älä juo”. Mielestäni pääkallon denotaatio ei ole ”myrkyä”, sillä pääkallon kokeminen myrkyksi vaatii jo oppimista. En voi tietää, että pääkallo symboloi myrkyä, jos en ole sitä jossain vaiheessa saanut tietooni. Pelkän pääkallon perusteella tulkintaa myrkyksi ei voi tehdä. Voisin kuvitella, että pääkallo tulkittaisiin myös esimerkiksi ”kuolemaksi”, ellei sen sovittua merkitystä ole opittu. Itse ymmärrän denotatiivisen tason niin, että pääkallon denotaatio on yksinkertaisesti pääkallo. Pääkallon tulkitseminen myrkyksi liikkuu mielestäni jo konnotatiivisella tasolla. Tulkinta riippuu siitä, pidetäänkö denotaatiota opittuna vai ei. Fiske mukaan denotatiivinen merkitys on kaikille vastaanottajille sama (Fiske 1994: 113.), mikä mukailee minun käsitystäni denotaatiosta. Konnotaatio puolestaan kuvaa vuorovaikutusta, joka syntyy, kun merkki kohtaa käyttäjiensä tuntemukset tai mielenliikkeet sekä kulttuuriset arvot. (mts: 113.) Jos näemme esimerkiksi valokuvan, jossa keski-ikäinen mies pitää käsiään nuoren pojan harteilla, on kuvan merkitys denotatiivisella tasolla pelkästään se, mitä konkreettisesti näemme, eli keski-ikäinen mies, jonka kädet ovat nuoren pojan harteilla. Näemme saman asia, mutta emme tulkitse sitä välttämättä samalla tavalla. Kuva voidaan tulkita toisistaan hyvinkin poikkeavilla tavoilla. Se, miten me kuvan tulkitsemme, minkä merkityksen kuvalle annamme, riippuu kaikesta siitä, mitä korviamme välissä liikkuu. Meidän asenteemme, kokemuksemme ja tietomme vaikuttavat siihen, millaisia konnotaatioita merkki meissä synnyttää.

Se, miten merkkejä tulkitaan, on kulttuurisidonnaista (Palmu 1992: 303). Erilaisen kulttuurisen ja alakulttuurisen taustan omaavat ihmiset tulkitsevat sanomia eri tavoin (Fiske 1994: 107). Konnotaatio voi olla todella erilainen eri kulttuurien edustajilla, kuten maahanmuuttajaluokassa ollut tapaus osoittaa: Oppijoiden tehtävänä tehtävänä oli

verbin kirjoittaminen kuvan alle. Yhdessä kuvassa oli seisova nainen, jolla on kämmet liitetty yhteen rinnan korkeudella. Naisen suu oli hieman auki, hänen yläpuolelleen oli piirretty muutama nuotti. Denotatiivinen merkitys on luonnollisestikin kaikille sama, kaikkihan näkevät saman kuvan, ilmaisun. Varmasti lähes poikkeuksetta jokainen suomalainen, tai yleensäkin länsimaisen kulttuurin edustaja, tulkitsee kuvan samalla tavalla: nainen laulaa. Yllättäen thaimaalaisen oppijan tulkinta on tästä poikkeava: nainen tervehtii. Aivan niin. Kuvan naisen käsien asento on sama kuin tervehdittäessä aasialaisissa kulttuureissa. Nuottien merkinnät eivät olleet oppijalle tuttuja. Hänen konnotaationsa on kulttuurissamme yllättävä ja ennalta-arvaamaton, mutta tarkemmin ajateltuna täysin ymmärrettävä.

Konnotaatio toimii subjektiivisella tasolla, ja siksi emme useinkaan tule siitä tietoiseksi. Konnotatiivisten arvojen ajatellaan usein olevan denotatiivisia tosiasioita. (Fiske 1994: 115.) Mainio esimerkki tästä on kauneusihanne. Minun kauneusihanteeni on melko yhteneväinen länsimaisen kauneusihanteen kanssa, ja on hämmentävää huomata, ettei ihanne ole kaikkialla sama. Afrikkalaisen tuttavani mielestä ”pulskemmat” naiset ovat kauniimpia kuin hoikat. Miksi minä pidän hoikempaa naista kauniimpana, vaikka periaatteessa vastustankin anorektista malli- ja muotimaailmaa? Siksi, koska niin olen oppinut. Kauneus ei ole kaikilla samaa, sillä se ei toimi denotatiivisella tasolla. Tätä me emme useinkaan tiedosta, vaan pidämme ihanteitamme ja käsityksiämme yleismaailmallisina totuuksina. Se, mitä pidämme kauniina, on itse asiassa opittua ja omaksuttua. Kauneus on konnotaatioita. Kauneus on kulttuurisidonnaista.

4.2 Merkitysten merkitys

Maailma merkityksineen tarjoaa myös rooli- ja käyttäytymismalleja (Lehtonen 1996: 21). Maailma merkityksineen on luonut minun kauneusihanteeni ja käsitykseni sukupuolista. Juuri sukupuoliroolit ovat rooli- ja käyttäytymismallien tarjoamisesta hyvä esimerkki. Yhteiskunnassamme on olemassa tietynlainen käsitys siitä, mitä naisena ja

miehenä olemiseen kuuluu, ja muun muassa media ja koulu välittävät ja ylläpitävät näitä sukupuoliin liittyviä käsityksiä ja malleja.

Merkitykset, kuten arvot ja katsomuksetkin, saavat konkreettiset hahmonsäädökset instituutioissa, sosiaalisissa suhteissa, uskomusjärjestelmissä, tavoissa ja tottumuksissa. Näistä kaikista muodostuu kulttuureja. Jotta maailma olisi meille ymmärrettävä, kulttuureissa on merkityskarttoja, jotka omaksumalla me todistamme kuuluvamme johonkin kulttuuriin. (Lehtonen 1996: 17—189.) Toisaalta eri merkityskartoilla ei ole kulttuureissa samaa painoarvoa. Hallitsevassa asemassa olevien ryhmien merkityskartoilla on taipumusta tulla koko kulttuurin tavoiksi luokitella ja järjestää todellisuutta. (mts: 25.)

Merkityksiin liittyy aina myös kysymys sosiaalisista suhteista, sillä perustuuhan ihmisten välinen vuorovaikutus merkkien käyttämiseen. Kun puhumme sosiaalisista suhteista, emme voi unohtaa valtaa ja vallankäyttöä. Kaikissa vallan muodoissa kielellä ja sen merkityksillä on oleellinen rooli. Vallankäytössä ja siihen alistumisessa ei suinkaan ole kysymys siitä, että valtaapitävien näkemyksiä pakotettaisiin vallanalaisille, vaan nämä saadaan ikään kuin omasta vapaasta tahdostaan yhtymään kyseisiin katsomuksiin. Tällöin asioiden esittämisellä jonkinlaisiksi on erittäin keskeinen rooli. (Lehtonen 1996: 23.)

Vallalla olevat merkitykset voivat vaijuttaa kokonaisia ihmisryhmiä pitkiksi ajoiksi, esimerkiksi homoseksuaalisuus on yhteiskunnassamme vieläkin tabu (Lehtonen 1996: 24—25). Mutta koska merkitykset ovat ihmisten tekemiä, ovat ne epävakaita ja alttiita muutoksille (mts: 20). Merkitykset muuttuvat ja niitä voidaan muuttaa.

5. NAISEUS JA MIEHEYS KULTTUURISSAMME

5.1. Ideologia ja sukupuoli

Käsitteenä *ideologia* ongelmallinen, koska sitä käytetään eri tieteenaloilla eri tarkoituksiin ja siihen liitetään erilaisia painotuksia erilaisissa maailmankatsomuksissa. Ideologia-käsitteen avulla on mahdollista selittää kielenkäyttöä ja erityisesti sosiokulttuurisesti luonnollistuneita merkityksiä (Heikkinen 1999: 81.) Kielentutkimuksen piirissä *ideologia* on määritelty useista eri näkökulmista ja monenlaisia tarkoituspäitä varten (mts: 85). Norman Faircloughin ja John Thompsonin mukaan *ideologiaa* pitää lingvistiikassa käyttää nimenomaan kriittisesti. On tutkittavat erityisesti sitä, millaisissa implisiittisissä propositioissa ideologiat lymyävät ja miten ne vaikuttavat sanastoon, kielioppiin, kohteliaisuuskäytäntöihin ja tyyliin. Analysoijaa kehoitetaan jokaisen tekstin kohdalla miettimään, toimiiko teksti ideologisesti ja jos toimii, niin miten. (mts: 86.)

Mitä on tekstin ideologisuus? Faircloughin mukaan ideologiat ovat väittämiä, jotka ilmenevät tekstistä epäsuorasti ja esiintyvät usein sen alkuoletuksena vaikuttaen näin eri-arvoisten valta- ja hallintasuhteiden ylläpitämiseen ja muotoutumiseen (Fairclough 1997: 142). Heikkinen suhtautuu tähän määritelmään ristiriitaisesti; hänen mukaansa ideologiat tai ideologiset lähtökohdat voivat olla esillä hyvinkin eksplisiittisesti (Heikkinen 1999: 100). Näkyvä ideologia ei ole niin vaarallinen kuin implisiittinen ideologia. Ideologian tunnistaminen ideologiaksi tekee siitä vähemmän haitallisen, sillä piilossa olevat ideologiset merkitykset vaikuttavat meihin usein tietämättämme. Sukupuoli-ideologiset aspektit toimivat yleensä juuri implisiittisesti, ja vaikuttavat meihin tiedostamatta. Sukupuoli-ideologian voi kuitenkin tehdä näkyväksi.

5.2. Stereotypia ja sukupuoli

Meillä jokaisella on varmasti käsityksiä siitä, millainen jonkun ryhmän edustaja on, vaikka emme olisi kyseistä henkilöä koskaan tavanneetkaan. Se, että luokittelemme henkilön johonkin ryhmään kuuluvaksi, riittää luomaan ennakko-oletuksen ihmisestä; siitä millainen hän on ja miten hän käyttäytyy. Minulla on hyvin selkeä kuva siitä, miltä vaikkapa 17-vuotias hevibändissä soittava nuorimies näyttää. Ulkonäkö luo lisää ennakko-odotuksia; liitämme mustiin pukeutuneeseen nuoreen erilaisia piirteitä kuin esimerkiksi siististi pukeutuneeseen urheilijanuorukaiseen.

Harrastukset, rotu, kansallisuus, ikä ja monet muuta seikat voivat johtaa uskomuksiin siitä, millainen henkilö on kyseessä. Somalit ovat tietynlaisia, liikuntatieteellisen opiskelijat ovat tietynlaisia, uskovaiset ovat tietynlaisia... Tällaiset järjestelmälliset uskomukset tietyn ryhmän ominaisuuksista ovat stereotypioita (Hyypä 1995: 15).

Myös naisiin ja miehiin liitetään erilaisia uskomuksia. Meillä on usein hyvinkin tarkka käsitys siitä, mitä naisena ja miehenä olemiseen kuuluu, ja millaisia naiset ja miehet ovat. Meillä on käsitys mieheydestä ja naiseudesta, feminiinisyydestä ja maskuliinisuudesta (Hyypä 1995: 19). Markku Hyypä nimittää näitä sukupuoliä koskevia stereotypioita sukupuoliä stereotypioiksi. On mielenkiintoista, että naisiin ja miehiin liitettävien stereotyyppien peruspiirteet ovat jokaisessa kulttuurissa hyvin samantyyppisiä. (mts: 15.) Pohjoismaissa, joita voidaan pitää sukupuolten tasa-arvon maina, sukupuoli-rooli-ihanne on tosin lähempänä toista sukupuolta kuin esimerkiksi Kaukoidässä (mts: 21).

Naiseen liitetään stereotyyppisesti usein sellaisia ominaisuuksia kuin fyysinen heikkous, pehmeys ja voimattomuus. Naisen käyttäytymiseen assosioidaan hoivaavuus, alistuvuus, heikkous ja tunteellisuus ja sosiaalisten suhteiden äidillisuus, ruokkiuus ja huolehtivuus. Miehiin yhdistetään omat stereotyyppiset, mutta miehiset, piirteet ja käsitykset. (Hyypä 1995: 16.) Sukupuoliin liitettävät stereotyyppit toteutuvat erityisen näkyvästi esimerkiksi niin sanotuissa saippuasarjoissa, joissa naisen ja miehen roolit ovat yleensä

hyvin erilaiset ja noudattavat kärjistetyksi vallitsevia stereotyyppisiä käsityksiä. Näissä television saippuasarjoissa stereotyyppiat ovat näkyviä, ja luulenpa, että ne useimmiten tunnustetaan, mutta usein naisen ja miehen roolit ovat ”salakavalampia”. Sukupuoliin liitettävä stereotyyppinen ajattelumalli on vallalla monissa diskursseissa, mutta sitä ei useinkaan tunnusteta. Ja tuskinpa eri tekstien tekijätkään tietoisesti kiinnittävät välittämäänsä kenties hyvinkin stereotyyppiseen sukupuolikuvaan huomiota, sillä käsityksemme naiseudesta ja mieheydestä ovat niin automaattisia.

5.2.1. Binaariset vastakohtaparit

Miksi stereotyyppioita on olemassa? Miksi naisten ajatellaan olevan vaikkapa tunteellisia ja miesten jotain muuta? Stereotyyppioiden olemassaoloa voidaan selittää binaarinen oppositio -ajattelulla. Binaarinen oppositiopari on vastakohta-asetelma, jossa kaksi käsitettä esitetään toistensa vastakohtina, vaikka niiden olemus ei sinänsä tekisi niistä vastakkaisia (Cameron 1996: 277.) Tällaisia vastakohtapareiksi luokiteltavia käsittepareja ovat mm. kulttuuri — luonto, itä — länsi, sota — rauha ja nainen — mies (Fiske 1994: 166).

Jos stereotyyppioiden olemassaoloa selitetään näillä binaarisilla vastakohtapareilla, niin mistä nämä binaariset oppositiot sitten tulevat? Miksi meille on syntynyt tällainen vastakohtaisuuteen perustuva luokittelusysteemi? Claude Lévi-Straussin mukaan käsitteellisten luokittelujärjestelmien luominen on oleellista saatettaessa maailmaa ymmärrettäväksi. Tämän prosessin ytimen muodostaa binaarisista vastakohtapareista muodostunut rakenne. Ymmärrämme ja määrittelemme maailmaa tällaisten jaottelujen kautta. (Fiske 1994: 152.) Tarvitsemme binaarisia vastakohtapareja siis tehdäksemme maailmasta mahdollisimman ymmärrettävän ja järkevän, ja siksi jaottelemme asiat ja oliot omiin luokkiinsa. Lévi-Straussin mukaan tällainen tapa ymmärtää asioita binaaristen vastakohtaparien avulla on universaali. Ja tämä johtuu hänen mukaansa puolestaan ihmisajvojen fyysikaalisesta rakenteesta; aivomme kykenevät käsittelemään vain kaksinapaisia kyllä/ei -sanomia. (mts: 153.)

Täydellisessä binaarisessa vastakohtaparissa jokainen olio kuuluu jompaan kumpaan luokkaan. Mikään luokka ei ole olemassa itsestään, vaan se saa olemuksensa olemalla vastakohtaparinsa vastakohta. Jonkin luokan olemassaolo edellyttää siis rakenteellista suhdetta vastakkaiseen luokkaan. (Fiske 1994: 152.) Nainen on nainen nimenomaan siksi, että hän ei ole mies, ja mies on mies olemalla ei-nainen. Ja jos nainen koetaan miehen vastakohtana, täytyy myös naiseen liitettävien ominaisuuksien olla vastakkaisia verrattuna mieheen liitettäviin ominaisuuksiin. Jos mies koetaan aktiivisena, täytyy nainen olla aktiivisen vastakohta eli passiivinen. Jos nainen edustaa tunnetta, edustaa mies järkeä. Jos mies on voimakas, on nainen heikko. Naiseudesta ja mieheydestä on muodostunut toisiaan poissulkeva kategoria (Gordon ja Lahelma 1992: 324). Toisaalta miestä pidetään usein normina, josta nainen poikkeaa. Voidaankin ajatella, että nainen on nimenomaan ei-mies.

Ongelmana edellisen kaltaisessa ajattelussa on se, etteivät luonto ja maailma jakaudu näin siististi vastakohtaisiin luokkiin, sillä luonto ei ole digitaalinen, vaan joukko analogisia jatkumoitteita. Lévi-Strauss nimittää sopimattomiksi luokiksi sellaisia luokkia, jotka eivät sovi binaarisesti vastakkaisten luokkien puitteisiin. Seikat, joilla on kummankin luokan ominaisuuksia, jäävät kahden luokan väliin ja sotkevat luokkien rajaviivaa. Sopimattomat luokat on meidän maailmassamme yleensä vaikeita käsittää, ja siksi ne ovatkin usein julistettu tabuiksi. Hyvä esimerkki tästä ovat mielestäni homoseksuaalit, joiden asema on vielä nyky-yhteiskunnassakin monenlaisten tabujen piirittämä. Homoseksuaalisuus on uhka sukupuolten välisille rajoille, ja siksi se on sopimaton luokka. (Fiske 1994: 154.)

Ongelmallisen tästä oppositioihin perustuvasta luokittelujärjestelmästä tekee siihen sisältyvä arvohierarkia, arvostusero. Toista puolta pidetään positiivisena, olemisen normina, josta toinen puoli poikkeaa ja on siis kielteinen ja arvoltaan alempi. Tyypillinen binaarinen oppositio on juuri mies — nainen (Cameron 1996: 277.) Miehiin liitettävät ja maskuliinisiksi luokiteltavat piirteet ovat kulttuurissamme arvostetumpia kuin naisiin liitettävät, feminiinisiksi luokiteltavat ominaisuudet. Kulttuurissamme korostuu muun

muassa aktiivisuus, jota pidetään siis miehisenä ominaisuutena ja naisiin liitettävä passiivisuus koetaan negatiivisena. Oiva esimerkki naisellisiksi ja miehiseksi luokiteltavien ominaisuuksien arvostuserosta on tyttömainen poika, joka koetaan kulttuurissamme ongelmallisena, kun taas poikamaista tyttöä pidetään positiivisena nimenomaan hänen pojille ”kuuluvien” piirteidensä vuoksi. Vaikka mies koetaan yleensä aktiivisemmaksi sukupuoli, eivät pojat ja tytöt tosiasiaassa eroa aktiivisuudessa ja passiivisuudessa toisistaan, kummankin sukupuolen on vain mukauduttava vallitseviin malleihin. (Hyypä 1995: 111; Lehtonen 1995: 25.)

Feministitutkija H  l  ne Cixousin mukaan koko länsimainen ajattelutapa on tiukasti kiinni binaarisissa vastakohtaisuuksissa, jotka hänen mielest  n aina palaavat takaisin pariin mies — nainen, jota Cixous pitä perimmäisenä parina, johon useat muut parit kuten aktiivisuus — passiivisuus, kulttuuri — luonto, järki — tunne ja päivä — y   perustuvat. Tällaista ajattelutapaa hän nimitt   patriarkaaliseksi binaariseksi ajatteluksi. Näin ollen kaikki vastakohtaparit ovat periaatteessa yhteydessä patriarkaaliseen arvo-järjestelmän. (Moi 1990: 122.)

Vastakohtaisuuteen perustuva luokittelumalli tuntuu luonnolliselta tavalta jäsentä maailmaa ja sen ilmiöitä. Mutta onko se luonnollista. Onko taipumus ajatella asioita vastakohtapareina luonnollinen vai opittu? Deborah Cameron p  ytyy siihen tulokseen, että taipumus rakentaa vastakohta-pareja on oppimisen tulos, sillä se, että pareja joudutaan opettamaan yhä uudelleen, viittaa siihen, etteivät ne olekaan luonnollisia (Cameron 1996: 111—113). Luonnollisia tai opittuja, näitä vastakohtapareja k  ytet  n runsaasti esimerkiksi vieraan kielen opetuksessa. Etenkin adjektiiveja ja verbejä on ”luonnollista” opetella vastakohtapareittain, ja kokemukseni mukaan niitä hy  dynnet  n runsaasti muun muassa suomi toisena kielenä -opetuksessa (kaunis — ruma, iso — pieni, avata — sulkea, antaa — ottaa jne.). Onko tämä luonnollista vai juuri sitä opettelua, jonka vuoksi vastakohtaparit Cameronin mielestä elävät, sitä on mahdoton sanoa. Toisaalta Cameron esittä ajatuksen, että binaariset vastakohtat kielessä voisi olla laadittu siksi, jotta kielen analysointi olisi niiden avulla helpompaa (mts: 110-111).

5.3. Myytti

Pohdittaessa naiseuden ja mieheyden välistä suhdetta, sen taustalla vaikuttavaa ideologiaa ja sukupuoliin liitettäviä stereotypioita on syytä ottaa tarkasteluun myös myytin käsite. Lévi-Straussin mukaan myytti on kertomus, binaarisesti vastakkaisten käsitteiden paikallinen muunnelma (Fiske 1994: 161). Roland Barthes puolestaan toteaa myytin olevan viestintäjärjestelmä. Myytti on viesti, myytti on puhetta (Barthes 1994: 173). Minä ajattelen myytin olevan nimenomaan viestintäjärjestelmä, joka ammentaa sisältönsä olemassa olevista binaarisista oppositioista. Useiden tunnettujen myyttien syntyä on inspiroinut vastakohtapari hyvä — paha, ja tähän vastakohtapariin perustuvatkin useimmat maailman myytit. Maailmassamme on lukuisia myyttejä, joista osa on yhteisiä, osa kulttuurisidonnaisia.

Roland Barthesin mukaan myytin pääasiallinen toiminta on naturalisoida historia eli esittää se luonnoksi. Tällä hän tarkoittaa sitä, että myytit ovat historian tietyssä vaiheessa hallitsevan aseman saavuttaneen yhteiskuntaluokan tuotetta. Esimerkiksi on olemassa myytti siitä, että naiset ovat ”luonnostaan” mielisiä hoivaavampia ja huolehtivaisempia. Tällä perustellaan muun muassa sitä, että lastenhoito on naisen tehtävä. Kun nämä merkitykset esitetään ikään kuin osana luonnon järjestystä, ne saadaan näyttämään oikeilta ja kumoamattomilta. Myytin poliittisuus pysyy salassa. (Fiske 1994: 117—118.)

Myytti siis vääristää todellisuutta (Barthes 1994: 190). Myyteillä merkityksistä tehdään jotain luonnostaan olevaa, ja jos merkityksen jokin puoli kytkeytyy luontoon, tämä onnistuu parhaiten. Esimerkiksi miesten fyysisellä olemuksella; kookkaammalla ja lihaksikkaammalla keholla, todistetaan sitä, että poliittinen ja yhteiskunnallinen valta kuuluu miehille. Tai se, että nainen synnyttää, on todiste siitä, että hoivaavuus ja kotikeskeisyys kuuluvat naisena olemiseen. (Fiske 1994: 119) Juuri edellä mainitut myytit tuntuvat usein niin luonnollisilta ja oikeilta, että niiden tunnistaminen myyteiksi on vaikeaa.

Esimerkiksi se, että naiset ovat luonteeltaan hoivaavampia kuin miehet, on siis myytti. Stereotyyppinen ajattelu on tiukasti kytköksissä myytteihin, ja joskus myytti voi olla stereotyyppiä. Oikeastaan voisi ajatella, että stereotyyppit säilyvät hengissä ja jatkavat olemassaoloaan juuri myyttien avulla. Myytit saavat stereotyyppit näyttämään luonnollisilta ja oikeilta sekä vaikeuttamaan niiden tunnistamista ”vääriksi”.

Myyttejä on maailma pullollaan. Myyttiä tukevat kirjoitettu diskurssi, valokuvat, elokuvat, mainonta jne. (Barthes 1994: 174). Ilman edellä mainittuja ”tukijoita” moni myytti ehkä kuolisi, sillä myytit eivät suinkaan ole ikuisia (mts: 173). Ne voivat siis hävitä, muuttua ja niitä voidaan muuttaa.

5.4. Kieli rakentaa todellisuutta

Kieli ei ole vain neutraali väline, jota käytämme kommunikoidessamme, vaan jokainen kielellinen teko myös rakentaa todellisuutta, jossa elämme. Kieli luokittelee ja ottaa kantaa. Feministitutkijoiden mielestä kieli on voimakkaasti patriarkaalinen; kieli asettuu vallassa olevan luokan eli miesten puolelle. Äärimmilleen vietynä voidaan jopa väittää, että kieli ei ”riitä” naisten ilmaisuvälineeksi, koska se on rakentunut ja rakennettu miesten tarpeisiin (ks. esim. Moi 1990).

Meille on rakentunut yhteiskunnallinen tietovaranto, joka välittyy sukupuolelta toiselle ja josta yksilö voi ammentaa tietoa. Tällä yhteisellä tietovarannolla on merkittävä vaikutus toimintaamme ihmisten kanssa. (Berger ja Luckmann 1995: 52.) Tämän tietovarannon, johon sisältyy muun muassa käsitys naiseudesta ja mieheydestä, tärkein eteenpäin välittymisen keino on juuri kieli. Itse asiassa kieli on keskeisin keino, jonka avulla kulttuurisia arvoja kierrätetään ja pidetään yllä sukupolvesta toiseen (Morris 1997: 17).

Feministisen tieteen piirissä ajatellaan, että kieli ei vastaa todellisuutta, sillä se on ”vanhentunutta”. Kieli elää maailmassa, jossa naisen asema oli erilainen kuin nykyään.

Koska kielen tehtävänä on kuvata todellisuutta, pitäisi sitä muuttaa. Kieli johtaa meitä harhaan, seksistinen kieli vääristää totuutta. (Cameron 1996: 129.)

5.4.1. Positiivinen mies, negatiivinen nainen

Kieli muodostaa luokittelumalleja, joissa kohteet erotetaan toisistaan esimerkiksi sukupuolen mukaan sekä rakentaa merkityskenttiä, jotka järjestyvät sanaston sekä kieliopin avulla. (Berger ja Luckmann 1995: 51.) Kielen lähempi tarkastelu paljastaa kyseiset luokittelumallit ja niihin mahdollisesti sisältyvät arvostuserot. Maskuliinisiksi luokiteltavat ominaisuudet koetaan yleensä positiivisiksi ja vastaavasti feminiinisiksi luokiteltavat ominaisuudet negatiivisiksi.

Toisin kuin monessa muussa kielessä (esim. saksa, venäjä) suomessa ei eroteta kieliopillisesti feminiiniä ja maskuliinia. Meillä persoonapronominilla *hän* viitataan sekä naiseen että mieheen. Tästä huolimatta jako naisellisiin ja miehisiin ominaisuuksiin sekä tähän liittyvä arvohierarkia näkyy myös suomen kielessä.

Miestä tarkoittavilla sanoilla halutaan yleensä kertoa jotain positiivista, esimerkiksi jokin voi *olla poikaa* tai jonkin voi *kestää kuin mies*. Monet naista tarkoittavat sanat ovat yleiskielessämme merkitykseltään kielteisiä. Muun muassa *eukko*, *muija* ja *ämmä* ovat kehittyneet merkitykseltään halventaviksi. (Jaatinen 1988: 49.)

Mari Siirainen on tutkinut Nykysuomen sanakirjan välittämää nais- ja mieskuvaa, ja tehnyt mielenkiintoisia havaintoja naisiin ja miehiin liitettävästä sanastosta. Esimerkiksi hakusanalla *mies* tietoja löytyy melkein kolmen palstan verran, kun taas *naisesta* on vajaa yksi palsta (Siirainen 1988: 41). Nykysuomen sanakirjassa mainitaan mies-sanan kohdalla muun muassa sanonnat *olla mies paikallaan* tai *se on miehen puhetta*. Hakusanalla *nainen* törmää esimerkiksi sellaisiin ilmauksiin kuin *huono nainen* ja *naisen oikku* sekä toteamukseen *nainen vaietkoon seurakunnassa*. (mts: 42.) Kenellekään tuskin jää epäselväksi, kumpi sukupuoli esitetään arvohierarkiassa korkeampana.

Harri Mantila on tehnyt vastaavan tutkimuksen Suomen kielen perussanakirjasta, mutta tarkastellut lähinnä vain miessanoja. Hän tulee siihen tulokseen, että perussanakirjan mies- ja naiskuva ovat kumpikin enimmäkseen kielteisiä. Mielenkiintoista on se, että miestä merkitseviä kielteisesti sävyttyneitä sanoja on paljon naista merkitseviä sanoja enemmän. (Mantila 1998: 29.)

Kuten jo aikaisemmin on tullut ilmi, sukupuolia ei tavallisesti eroteta toisistaan pelkästään fyysisten ominaisuuksien vaan myös henkisten ominaisuuksien perusteella. Esimerkiksi Nykysuomen sanakirjassa sanan *miehekäs* synonyymeiksi mainitaan *vahva*, *järkähtämätön*, *rehti* ja *rohkea* (Siiroinen 1988: 44). Samainen sanakirja luokittelee naisellisiksi piirteiksi muun muassa *hempeyden*, *lempeyden*, *nöyryyden* ja *epäitsenäisyyden* (mts: 45).

5.4.2. Kielen piilomaskuliinisuus

Taajuussanastosta selviää, että maskuliini hallitsee sanastoa myös käyttötaajuudessa. Sukupuolisidonnaisia sanapareja tutkittaessa on huomattu, että mies on yleisempi kuin nainen, poika on yleisempi kuin tyttö jne. (Niemikorpi 1998: 42). On myös paljon sellaisia nimikkeitä, jotka ovat merkitykseltään sukupuolineutraaleja, mutta käsitetään ilman lisämääritteitä usein maskuliiniseksi (mts: 43 — 44). Hyvä esimerkki on vaikka sana presidentti, joka koetaan usein hyvin vahvasti maskuliiniseksi. Tarja Halonen on nimenomaan ensimmäinen *naispresidenttimme*. Häntä edeltäneitä presidenttejä en ole koskaan kuullut nimitettävän *miespresidenteiksi*, kuten en ketään muutakaan miespuolista presidenttiä. Vallankäyttöön liittyvät sanat kuten esimerkiksi presidentti ja johtaja koetaan usein maskuliiniseksi, vaikka ne periaatteessa ovat neutraaleja ilmaisuja.

Kielen mieskeskeisyys on helposti havaittavissa esimerkiksi ilmauksessa *jokamies*, mutta on havaittu, että myös monet periaatteessa neutraalit ja sukupuolettomat ilmaukset hahmotetaan herkemmin maskuliiniseksi kuin feminiiniseksi. Tällöin voidaan puhua

piilomaskuliinisuudesta, jolla tarkoitetaan sitä, että usein periaatteessa neutraaleiden ilmausten koetaan olevan maskuliinisia. (Engelberg 2001: 23.)

Kielen sukupuoli-järjestelmää ohjaa mieskeskeisyys. Ajatellaan, että miespuolisen kategorian jäsenet ovat lähempänä ihmisen kategoriaa kuin naispuoliset ovat. Ihminen hahmotetaan helpommin mieheksi kuin naiseksi, ja mies hahmotetaan helpommin ihmiseksi kuin nainen. Esimerkiksi sukupuoli-neutraali *tavallinen kadunmies* tulkittiin tutkimuksessa useammin mieheen kuin naiseen viittaaviksi (Engelberg 2001: 23—24). Myös Mila Engelbergin omat tutkimukset tukevat hypoteesia suomen kielen piilomaskuliinisuudesta: suomalaisilla tehdyissä kokeissa ihminen koetaan useimmin miespuoliseksi kuin naispuoliseksi (mts: 26—33). Tällainen ajattelutapa tukee sitä käsitystä, jonka mukaan miehen katsotaan edustavan eräänlaista normia ja nainen on nainen, koska poikkeaa miehestä, ei ole mies (ks. s. 21).

Miessanoja käytetään siis yleisesti enemmän kuin naissanvoja, mutta mitä tälle asialle voisi tehdä? On mahdotonta ja järjetöntä komentaa kielenkäyttäjiä käyttämään enemmän naissanvoja nainen, tyttö jne. ja samalla vähentämään miessanojen käyttöä. Muutoksen tulisi lähteä yhteiskunnassa tapahtuvista sellaisista syvällisistä muutoksista, että mainittujen sanojen käyttötaajuudet niiden seurauksena muuttuvat. (Niemikorpi 1998: 47.) Toisaalta voidaan myös miettiä, onko sanojen käyttöfrekvenssillä yhteyttä sukupuolten väliseen tasa-arvoon? Konnotoiko esiintymistiheys valta-asemaa?

5.4.3. Kieli myös alistaa

Edellä olen pohdiskellut kielen asemaa sukupuoli-ideologian toteuttajana ja ylläpitäjänä lähinnä sanaston ja rakenteiden näkökulmasta, mutta konkreettisemmin kielen mahtiin törmää ihan jokapäiväisissä tilanteissa. Meillä on erilaisia kielellisiä tapoja osoittaa, kenelle me puhumme. Näillä kielellisillä keinoilla ilmaistaan esimerkiksi sukulaisuutta/ei-sukulaisuutta, ylempää/alempaa asemaa jne., ja usein ne liittyvät valtaan ja sen käyttöön.

On huomattu, että miehet kohtelevat usein naisia niin kuin nämä olisivat heille läheisiä tai alaisia. Naisia esimerkiksi kutsutaan usein etunimellä sellaisissa tilanteissa, joissa miehiä kohdeltaisiin toisin. Naisia puhuteltaessa käytetään myös sellaisia hellittelysanoja kuin muru, tipu, kulta jne. Voidaan tietenkin miettiä, mitä harmillista siinä on, jos naista puhutellaan edellä mainituilla hellittelysanoilla, mutta ongelma on siinä, että naisia ja miehiä kohdellaan eri tavalla. (Cameron 1996: 132.) Ja problemaattiseksi tällaisen käyttäytymisen tekee se, että usein näillä niin sanotuilla hellittelysanoilla ilmaistaan läheisyyttä, joka voidaan joissain tilanteissa kokea epäkunnioittavana (mts: 133).

Itse nuorehkona naishenkilönä törmään usein työttelyyn. En usko, että puhuja, joka on useimmiten mies, tietoisesti kiinnittää huomiota sanavalintoihinsa. Minua voi kutsua tytöksi, sitä pidetään jopa luonnollisena, mutta jos kutsun miespuolista henkilöä pojaksi, rikkoo se kielenkäytön normeja. Vaikka *tyttö* varmasti kaikkien kielenkäyttäjien mukaan on lapsi tai korkeintaan nuori nainen, ei työttely ei kuitenkaan rajoitu pelkästään nuoriin naispuolisiin henkilöihin. Kuka tahansa nainen iästä riippumatta voi kuulla itseään kutsuttavan tytöksi.

Siinä, että mies kutsuu naista tytöksi, tuskin siis on mitään tietoista loukkaamisintentiota, vaikkakin sen voidaan ajatella alistavan naista. Tarkoitukselliseen loukkaamiseen kielestä löytyy omat välineensä.

Naisiin kohdistuvat loukkaukset liittyvät usein naisen seksuaaliseen käyttäytymiseen. *Huora* lienee näistä nimittelysanoista eniten viljelty, vaikka yleensä sillä ei ole mitään tekemistä tytön tai naisen seksuaalisen käyttäytymisen kanssa. (Cameron 1996: 134.) Huorittelua kuulee runsaasti etenkin lasten ja nuorten keskuudessa. Huoraksi nimittely on nimenomaan sosiaalisen kontrollin väline, joka kohdistuu tyttöjen maineeseen, ja juuri maineeseen vetoaminen on tehokas sosiaalisen hallinnan keino. (Näre 1992: 30.) Monet miesten naisista käyttävät sanat kuvaavat naista myös seksuaalisena saaliina (kinkku, panopuu jne.) (Cameron 1996: 134). Nainen nähdään objektina, mikä paljastuu kielenkäytössä.

Naista nimitetään huoraksi, miestä homoksi. Loukkaukset, jotka kohdistuvat miehiin, ovat usein loukkaavia siksi, koska ne viittaavat homoseksuaalisuuteen. Oikeastaan myös sitä, että miestä nimitetään homoksi, voidaan pitää naista halventavana, sillä homomiehen stereotyyppihän on naismainen. (Cameron 1996: 135.)

5.5. Sosiaalistuminen sukupuolirooleihin

Me ihmiset olemme kulttuurin, siis merkitysten, sosiaalisten suhteiden ja tottumusten tuottamia (Lehtonen 1996: 18). Meistä kasvaa ja meistä kasvatetaan tyttöjä ja poikia, naisia ja miehiä. Tämä kaikki voi alkaa jo ennen ihmisen syntymää. Jos tulevan vauvan sukupuoli on tiedossa, vaikuttaa se syntyvän lapsen varalle tehtäviin hankintoihin. Pojalle ja tytölle tuleva lastenhuone sisustetaan erilailla; pojan ”aktiivisuus” vaatii vauhdikkaampia valintoja kuin ”passiivinen” tyttö.

Tyttöjen ja poikien kohtelu poikkeaa toisistaan jo pienestä lähtien, ja tähän kohteluun vaikuttavat vallitsevat sukupuolistereotyytiat. Suhtautumisero ilmenee mielestäni hyvin esimerkiksi lasten leluissa, jotka ovat hyvin erilaisia riippuen siitä, ovatko ne tytöille vai pojille tarkoitettuja. Pojille tarjotaan ralliautoja, toimintasankareita, dinosauruksia jne. Tyttöjen lahjapaketeista paljastuu barbeja ja my little ponyja, eli leluja, joita voi hoivata ja harjoitella näin tulevaa äidin roolia. Poikien lelut ohjaavat leikkiä vauhdikkuuteen, kun taas tytöille suunnatuilla leluilla voi leikkiä hiljaa ja nätisti.

Edellä mainittu on ehkä hieman kärjistettyä, mutta ei kovinkaan liioiteltua. Kuitenkin vanhemmilla ja muulla ympäristöllä on hyvin merkittävä rooli siinä, kuinka ”tyttömäisiä” tai ”poikamaisia” heidän lapsistaan kasvaa. Feminiinisen ja maskuliinisen arvostusero on kaikesta huolimatta alati läsnä: väitän, että barbeilla leikkivään poikaan suhtaudutaan todella eri tavalla kuin leikkiautoista kiinnostuneeseen tyttöön. Tyttömäinen poika koetaan kulttuurissamme ongelmalliseksi, poikamainen tyttö puolestaan on ihan hyväksyttävä tai jopa positiivinen. Sukupuoliin liittyvä arvostusero ilmenee siinä, että poikamainen tyttö koetaan positiiviseksi juuri hänen poikamaisten piirteidensä

vuoksi. Tähän liittyy kuitenkin tiettyjä rajoituksia. Yksi esimerkki on mielestäni koulu. Häiritsevästi käyttäytyvä tyttö on opettajille suurempi ongelma kuin poika, sillä agresiivinen käyttäytyminen hyväksytään poikien kohdalla, ja sitä pidetään osin normaalinakin. Tyttöjen aggressiivista saati väkivaltaista käyttäytymistä on vaikeampi ymmärtää. Eli tietyin rajoituksin poikamainen tyttö on hyväksyttävä ja jopa positiivinen asia, mutta kaikkea ei sallita.

Vanhempien lisäksi myös monet yhteiskuntamme instituutiot osallistuvat sukupuolirooleihin sosiaalistamiseen. Yksi merkittävin taho lienee koulu, jossa opimme paljon sellaista, mitä siellä ei ehkä ole tarkoitus oppia, ainakaan virallisten opetussuunnitelmien mukaan. Tytöt ja pojat oppivat koulussa hyväksymään asemansa yhteiskunnan sukupuolen mukaan jakautuneissa työ- ja valtarakenteissa, joissa tytöt sosiaalistetaan alitietuun rooliin. Tytöille ja pojille on myös omat sääntönsä, esimerkiksi opettajan auktoriteettiin alistumisen vaatimukset ovat tytöille kovemmat kuin pojille. (Takala 1995: 181.)

Tyttöjen odotetaan käyttäytyvän ”tytöille sopivalla tavalla”, eli noudattavan kiltisti käskyjä ja seuraavan opetusta muita häiritsemättä. Poikien kohdalla sallitaan enemmän niin sanottua häiriökäyttäytymistä, ikään kuin mesoaminen ja sääntöjen rikkominen olisi heille jotenkin luonnollisempaa kuin tytöille. Pojat saavat luokkahuoneissa yleensä enemmän huomiota, niin kehuja kuin moitteitakin (Takala 1995: 180). Poikia kehuaan ja kannustetaan enemmän, tyttöjen oletetaan puolestaan ”automaattisesti” menestyvän opinnoissaan ja käyttäytyvän odotetulla tavalla.

Se, että maskuliinisuus on korkeammin arvostettua kuin feminiinisyys, näkyy kouluissa myös siten, että vaikka pojat opettajien mielestä aiheuttavat enemmän kontrolliongelmia, pidetään heitä samalla kuitenkin mielenkiintoisempina ja älykkäämpinä kuin tyttöjä (Takala 1995:170).

Oppimateriaalikin tukee usein stereotyyppistä ajattelua, ja usein oppikirjoissa naiset ja miehet kuvataan stereotyyppisesti. Miehet esitetään yleensä aktiivisimmissä rooleissa

kuin naiset, ja tyttöjen ja naisten kuvaukset ovat yleensä harvinaisempia kuin poikien ja miesten kuvaaminen. Naisten väheksyntä näkyy oppimateriaaleissa muun muassa siten, että oppimateriaalissa esiintyvien naispuolisten hahmojen ammattijakauma on huomattavasti suppeampi kuin miespuolisten hahmojen. Yleensäkin oppikirjojen naisten ja miesten ammattijakauma on todellisuutta jyrkempi. (Takala 1995: 183.)

Vanhemmilla, koululla, medialla jne. on oma merkittävä roolinsa sosiaalistumisessa sukupuolirooleihin, mutta se, millaisia ihmisiä, naisia tai miehiä, meistä loppujen lopuksi tulee, on lukemattomien seikkojen summa. Kun puhutaan sukupuoli-ideologiasta, ei voi unohtaa, että me luomme ja pidämme sitä yllä. Seksistiset ennakkoluulot eivät ole sukupuolisidonnaisia, vaan myös naiset kohtelevat toisiaan seksistisesti (Cameron 1996: 21). Myös miehet syyllistyvät tähän. Kumpikin sukupuoli osallistuu ideologian rakentamiseen ja vahvistaa sitä ikään kuin oman sukupuolensa sisältä.

6. AINEISTO

6.1. Suomi toisena kielenä -ala ja -oppimateriaali

Suomi toisena kielenä -ala on verrattain nuori; opettajankoulutus on nuorta ja tutki-
mustieto suomen kielen oppimisesta toistaiseksi vähäistä. Näin ollen myöskään oppi-
materiaalilla ei ole pitkiä perinteitä, ja vanhimmat suomi toisena ja vieraana kielenä -
perusoppikirjat ovat 1960-luvulta. Näistä ajoista valinnanvara on tosin kasvanut huo-
mattavasti, sillä perusoppikirjoja on julkaistu jo useita, ja joihinkin oppikirjoihin liittyy
myös opettajan opas. (Aalto1997: 46.)

On selvää, että oppikirjojen kuvastamat oppimiskäsitykset ovat hyvinkin erilaisia, sillä
onhan vanhimmilla ja uusimmilla oppikirjoilla ikäeroa neljä vuosikymmentä. Kuiten-
kaan erot oppikirjojen välillä eivät ole useinkaan suuria, sillä kirjat ovat useimmiten
kielioppilähtöisiä, ja useimmissa on nähtävillä samantyyppiset käsitykset suomen kie-
lestä. (Aalto1997: 46.) Oppimiskäsityksen lisäksi oppikirjoissa voi ajan myötä olettaa
tapahtuneen muitakin muutoksia; myös sukupuolirooliajattelussa.

Saatavilla olevista suomi toisena kielenä -oppikirjoista olen valinnut tutkielmani ai-
neistoon Eila Hämäläisen Aletaan!, Margit Kuuskin Suomi selväksi sekä Yrjö Lauran-
non Elämä suolaa 1 -kirjat. Aineisto on suppea, ja minkäänlaisia yleistyksiä suomi toi-
sena kielenä -oppikirjojen nais- ja mieskuvasta ei näin pienen aineiston pohjalta voine
tehdä. Tutkielmani antaa kuitenkin jonkinlaisen alustavan kuvan suomi toisena kielenä
-oppimateriaalin ideologisesta maailmasta.

Hämäläisen Aletaan! on valituista oppikirjoista vanhin, se on ilmestynyt vuonna 1989.
Laurannon oppikirjan ilmestymisvuosi on 1995 ja Kuuskin 1999. Vanhimmalla ja tuo-
reimmalla kirjalla on ikäeroa siis kymmenen vuotta. Nais- ja mieskuvaa tarkastellessa
on luonnollista huomioida myös kirjan tekijän sukupuoli, ja on kiinnostavaa, vaikuttaa-

ko se mitenkään kirjaan sisältyviin sukupuolirooleihin. Aineiston oppikirjojen tekijöistä kaksi on naista ja yksi mies.

6.2 Aineiston oppikirjat

6.2.1. Eila Hämäläinen: Aletaan! Suomen kielen oppikirja vasta-alkajille

Eila Hämäläisen Aletaan! Suomen kielen oppikirja vasta-alkajille (1989) on suunniteltu suomen kielellä tapahtuvaan alkeiskurssin ryhmäopetukseen. Tekijän päätavoitteena on ollut suullisen kommunikoinnin taidon kehittäminen jo alusta lähtien kielioppiharjoittelun jäädessä vähemmälle. (Hämäläinen 1989: 5.)

Aletaan! On myöhemmin saanut myöhemmin jatkoa kirjasta *Jatketaan!*, ja entisiin oppikirjoihin verrattuna Hämäläisen kirjoissa puheharjoitukset lisääntyivät ja niitä varhennettiin. Uutuutena oppikirjoissa oli myös kieliopillisen analyysin myöhentäminen opettamalla aluksi rakenteita analysoimattomina kokonaisuuksina. (Aalto 1997: 46—47.)

Aletaan! -oppikirja on täysin suomenkielinen. Kirjassa ei ole erillistä sanastoa, mutta siihen on saatavana erillinen sanavihko, jossa on englanninkieliset käännökset. Hämäläisen oppikirjassa on yhteensä 31 kappaletta. Varsinaiset kappaletekstit ovat yleensä aika lyhyitä, mutta useimpiin kappaleisiin liittyy myös muita tekstejä luku- ja puheharjoitusten yhteydessä.

Kirjan kappaleet eivät rakennu täysin minkään hahmon tai hahmojen ympärille, vaan oppikirjassa useita henkilöitä. Jonkinlaisina päähenkilöinä voidaan kuitenkin pitää Tuula ja Jorma Virtasta, heidän perheenjäseniään sekä Annia, sillä heitä ja heidän tekemisiään seurataan monessa kappaleessa.

6.2.2. Margit Kuusk: Suomi selväksi. Soome keele õpik

Margit Kuuskin eestinkielisille tarkoitettu Suomi selväksi -oppikirja (1999) on suunnattu sekä aloittelijoille että niille, jotka taitavat jo suomen kieltä (Kuusk 1999: 3). Kirja muodostuu 22:sta kappaleesta, joihin sisältyy varsinaisen kappaletekstin lisäksi kieliopin esittelyä sekä erilaisia harjoituksia. Kielioppi on kirjassa aika vahvasti esillä.

Suomi selväksi -kirjan päähenkilö on Riho Volmer, eestiläinen vaihto-opiskelija Suomessa. Riho on kirjan keskeisin hahmo, jonka kautta teksteissä tutustutaan myös hänen siskoonsa sekä tuttaviiin ja ystäviin.

6.2.3. Yrjö Lauranto: Elämän suolaa. Suomen kielen alkeita 1

Yrjö Laurannon Elämän suolaa (1995) on kokonaisuus, johon kuuluu kaksi oppikirjaa (Elämän suolaa 1 ja 2) sekä äänitteet ja opettajanopas. Laurannon tavoitteena oppikirjoja laatiessaan on ollut lähestyä suomea hieman eri näkökulmasta kuin aikaisemman oppikirjat. (Lauranto 1995: 5.) Silmiinpistävin ero edeltäjiin verrattuna on dialogien puhekielisyys. Oppijoita pyritäänkin aiempaa määrätietoisemmin valmentamaan arkipuhetilanteisiin esittelemällä mahdollisemman aidon oloista kielimateriaalia jo alkeisoppimisvaiheessa (Aalto 1997: 47).

Oppikirjassa on kappaleita yhteensä 20, ja jokaisen kappaleen yhteydessä on nelikielinen sanasto (suomi — englanti — venäjä — espanja). Kappaleissa esiintyy useita eri henkilöitä, jotka liittyvät toisiinsa sukulaisuus- tai ystävyysuhteiden kautta. Elämän suolaa -oppikirjassa seurataan muun muassa seuraavien henkilöiden edesottamuksia: nuoripari Eija ja Mikko, espanjalainen opiskelija Juan ja pariskunta Valtanen, eli Liisa ja Jaakko.

Esimerkkien yhteydessä viitataan Hämmäläisen kirjaan lyhenteellä H, Kuuskin kirjasta käytän lyhennettä K ja Laurannon lyhennettä L.

7. NAIS- JA MIESKUVA SUOMI TOISENA KIELENÄ

– OPPIKIRJOISSA

Kun tutkimuskohteena on niinkin laaja ilmiö kuin nais- ja mieskuvat, on selvää, että rajaus aiheuttaa päänvaivaa. On lukemattomia seikkoja, mitä oppikirjoista voisi valitsemiani tutkimuskysymyksen alla tarkastella. Ongelmana onkin tutkimuskysymyksen kannalta tarkoituksenmukaisten kohteiden valikoiminen. Olen Työkalut-jaksossa perustellut valitsemiani metodeja, jotka eivät kuitenkaan tarkkaan määrää sitä, mitä aineistosta poimin tarkasteltavaksi. Kuten jo johdannossa totean, kyse on loppujen lopuksi minun omista valinnoistani, joten siinä mielessä tutkimus on hyvin subjektiivinen.

Jonkinlaisen alustavan kuvan siitä, millainen maailma oppikirjaan nais- ja miestutkimuksen kannalta sisältyy, saa suhteellisen nopeasti kuvia ja kappaleiden otsikoita silmäilemällä. Nais- ja mieskuvia voi pintapuolisesti tarkastella esimerkiksi tutkailemalla sitä, keitä teksteissä ja kuvissa ylipäättään esiintyy, eli tunnistamalla ja laskemalla aineistosta valittuja yksikköjä. Tällainen määrällinen sisällönerittely luo alustavaa kontekstia, mutta tarkastelun kohdistuessa syvemmälle tasolle pystytään paremmin vastaamaan asetettuihin tutkimuskysymyksiin.

Aineiston oppikirjoista tarkastelen kuvia sekä tekstiä, joka käsittää tässä tapauksessa oppikirjojen kappaleet. Analyysin ulkopuolelle jäävät muun muassa erilaiset tehtävät. Rajauksen kannalta ongelmallisin kirja on Hämmäläisen Aletaan!, josta on paikoin vaikea esimerkiksi erottaa, missä kappaleen teksti loppuu ja kieliopin esittely tai harjoitus alkaa. Oppikirjassa on myös useita tekstejä, jotka eivät varsinaisesti ole itse kappaleita. Olen oman harkintani mukaan ottanut tällaisia tekstejä mukaan. Muista aineiston oppikirjoista olen huomionut pelkästään kappaleet.

7.1. Oppikirjojen sukupuolispesifit ilmaukset ja hahmot

Millaisia sukupuolispesifejä ilmaisuja aineiston oppikirjoissa esiintyy? Käytetäänkö enemmän naisiin vai miehiin viittaavia ilmauksia? Miten viitataan naiseen ja mieheen? Analyysiluokat, joihin tarkasteluni pohjautuu, ovat osin peräisin Tarja Palmulta, ja ne ovat: naiset ja miehet, feminiiniset ja maskuliiniset fantasiahahmot sekä feminiiniset ja maskuliiniset eläimet. Luokittelussa on huomioitu sellaiset hahmot ja eläimet, joiden sukupuoli tulee ilmi kuvan tai tekstin kautta. (Palmu 1992: 305.)

Sukupuolispesifejä ilmauksia eritellessäni olen erottanut toisistaan puolisoa ja biologiselta sukupuoleltaan miestä tarkoittavan *miehen*. Suomen kielessähän on eri ilmaukset biologiselta sukupuoleltaan naispuoliseen viitattaessa ja naiseen aviopuolisona viitattaessa (*nainen* ja *vaimo*). *Miehellä* puolestaan voidaan tarkoittaa sekä miespuolista henkilöä että avio- tai avopuolisoa. Se, kumpaan milloinkin viitataan, selviää kontekstista.

Erisnimetkin ovat tavallaan sukupuolispesifejä ilmauksia, sillä lähes poikkeuksetta nimi paljastaa ainakin äidinkieliselle puhujalle sen, onko kyseessä nais- vai miespuolinen henkilö. Ulkomaalaisille suomalaiset erisnimet puolestaan ovat usein vaikeita, sillä yleensä on miltei mahdotonta päätellä, onko erisnimi miehen vai naisen. Samoin suomalaisen on vaikea tunnistaa jonkun vieraan kulttuurin erisnimiä.

Sukupuolispesifillä ilmauksella tarkoitetaan ensisijaisesti olion sukupuolen paljastavaa kielellistä ilmausta, mutta tutkielmassani se merkitsee myös sukupuolispesifiä kuvan hahmoa. Perinteisesti määritellyn kielen lisäksi käsitettä käytetään tässä tutkielmassa myös visuaalisen kielen yhteydessä.

7.1.1. Sukupuolispesifit ilmaukset otsikoissa

Nopean yleiskatsauksen oppikirjan sisällöstä saa vilkaisemalla sisällysluetteloa (liite 1: Oppikirjojen otsikot). Otsikoita silmäilemällä voi esimerkiksi todeta, että oppikirjoissa käsitellään aika lailla samoja asioita. Vaikka esittämisyjärjestyksessä saattaa olla eroja, näyttävät oppikirjat rakentuneen melko yhtenäisellä tavalla. On selvää, että alussa tarvitaan välineitä itsensä esittelyyn, ja tämä onkin ensimmäisenä aiheena jokaisessa aineiston oppikirjassa. Myös muun muassa paikallissijat ja ajanilmaukset näkyvät jokaisen oppikirjan sisällysluettelossa. Sen lisäksi, että sisällysluettelosta saa selville oppikirjan rakenteen pääpiirteittäin ja käsiteltävät teemat, on pelkästään kappaleiden otsikoiden perusteella mahdollista tehdä alustavia päätelmiä oppikirjaan sisältyvästä sukupuolirooliajattelusta.

En käsittele otsikoista erikseen erisnimiä ja sukupuolispesifejä yleisnimiä, sillä otsikoissa esiintyy kumpiakin aika vähän. Kaikki sukupuolispesifit ilmaukset on käsitelty siis yhdessä.

Eila Hämäläisen *Aletaan!* -oppikirjassa on otsikoituja kappaleita runsaasti, yhteensä 31. Suurimmassa osassa kappaleiden otsikoista ei viitata kumpaankaan sukupuoleen, ja sukupuolispesifi ilmaus tai ilmauksia sisältyy vain neljään otsikkoon. Mieheen viittaavia sukupuolispesifejä ilmauksia on yhdessä otsikossa, naisiin liittyviä kolmessa. Yhteensä sukupuolispesifejä ilmauksia on seitsemän, joista kaikki yhtä lukuun ottamatta ovat erisnimiä. Naisen etunimi esiintyy otsikoissa neljä kertaa (kaksi kertaa Tuula sekä kerran Anni ja Sari) ja miehen kaksi kertaa (kaksi kertaa Jorma). Näiden lisäksi otsikoista löytyy yksi naiseen viittaava ilmaus *äiti*.

Naiseen viitataan useammin kuin mieheen, mutta otsikoiden sisältöjen tarkempi tarkastelu paljastaa mielenkiintoisia seikkoja oppikirjan maailmasta. Yksi kappale on nimeltään Jorma ja Jorman perhe. Taustalla voidaan nähdä ajatus miehestä perheenpäänä, vaikka nainen ja perhe liitetäänkin perinteisesti yhteen. Kappaleen sisältöön tutustuminen tekee otsikon entistä mielenkiintoisemmaksi. Tekstissä kerrotaan perheestä; Tuu-

lasta ja Jormasta, heidän lapsistaan, työpaikoistaan sekä perheen asuinpaikasta. Tämä saa otsikon näyttämään omituisemmalta, sillä olisi odotuksenmukaisempaa otsikoida kappale esimerkiksi Tuulan ja Jorman perhe.

Otsikot, joissa esiintyy naiseen viittaava tai viittaavia ilmauksia, ovat: Annin työpäivä ja työmatka, Tuulan äiti soittaa Tuulalle ja Sari on tullut sairaaksi. Naiset sairastavat, työskentelevät ja puhuvat puhelimessa, kun mies esitellään omana itsenään ja perheensä yhteydessä. Toisaalta naiset esitellään toimijoina miehen vain ”ollessa”, ja naisen voidaan katsoa olevan aktiivisemmassa roolissa kuin mies.

Kuuskin oppikirjassa on yhteensä 22 kappaletta, joihin sisältyy erilaisia kielioppiasioita sekä tekstejä. Muutamassa kappaleessa on useampi otsikoitu teksti. Otsikoita on yhteensä 30. Näistä suurimpaan osaan ei sisälly lainkaan ihmiseen viittaavia ilmauksia. Sukupuolispesifejä ilmauksia on yhteensä kuudessa otsikossa, ja itse ilmauksia on myös yhteensä kuusi.

Kaikki sukupuolispesifit ilmaukset ovat erisnimiä: henkilöiden etunimiä. Miehen nimi Riho esiintyy kaiken kaikkiaan kolme kertaa, naisen nimi Maria kaksi kertaa ja Eija kerran. Nämä otsikot ovat enimmäkseen hyvin neutraaleja: Marian viikko, Missä Riho asuu?, Eijan päivä, Rihon päiväohjelma, Rihon suku ja Maria on sairaana. Kiinnostavaa on se, että myös Kuuskin oppikirjassa on hyvin samantapainen otsikko kuin Hämäläisen teoksessa; nainen tulee sairaaksi ja nainen on sairaana. Sattumaa vai ei, on merkille pantavaa, että kahdesta sukupuolesta nimenomaan nainen on se, joka sairastaa. Tässä voitaneen nähdä perinteinen stereotyyppinen ajattelumalli, jossa naista pidetään niin sanottuna heikompana sukupuolena.

Myöskään Laurannon oppikirjan otsikoissa ei ole juurikaan sukupuolispesifejä ilmauksia. Kirjan 20:sta otsikoidusta kappaleesta kuudessa on vähintään yksi sukupuolen paljastava ilmaus. Sukupuolispesifejä ilmauksia on yhteensä seitsemän, joista kuusi on erisnimiä ja yksi yleisnimi *isoisa*. Naisen etunimi mainitaan neljä kertaa (Liisa ja Teija

kumpikin kaksi kertaa) ja miehen kaksi kertaa (Jaakko ja Juan). Kaikista sukupuolispe-
sifeistä ilmauksista mieheen viitataan siis kolme ja naiseen neljä kertaa.

Laurannon oppikirjan sukupuolispesifin ilmauksen tai ilmauksia sisältävät otsikot ovat
verrattain neutraaleja, eikä niiden perusteella voi juurikaan tehdä päätelmiä oppikirjaan
sisältyvästä sukupuoli-ideologiasta.

7.1.2. Sukupuolispesifit ilmaukset tekstissä

7.1.2.1. Erisnimet

Jokaisessa aineiston oppikirjassa enemmistö erisnimistä on suomalaisia etunimiä, ja
etunimi onkin hyvin yleinen keino henkilöön viitattaessa (liite 2: Oppikirjojen sukupuo-
lispesifit erisnimet). Kaikissa oppikirjoissa on myös muita kuin suomalaisia nimiä.

Eila Hämäläisen oppikirjassa erisnimi on yleisin sukupuolispesifi ilmaus, kun halutaan
viitata johonkin elolliseen olioon. Yleensä erinimenä esiintyy pelkästään etunimi, ja ai-
noastaan muutamassa tapauksessa on mainittu myös sukunimi. Hämäläisen kirjassa
esiintyy suomalaisten erisnimien lisäksi myös muutama sellainen vierasperäinen erisni-
mi, josta en varmuudella tiedä, onko nimi naisen vai miehen (esim. Kumar).

Naispuolisen henkilön erisnimiä Hämäläisen kirjan teksteissä on yhteensä 18, joista 12
on pelkkiä etunimiä ja neljässä on etunimen lisäksi myös sukunimi. Yksi nimistä on
fantasiahahmon nimi (Lumikuningatar). Etunimellä naiseen on viitattu yhteensä 93 ker-
taa ja koko nimellä (etunimi + sukunimi) yhteensä vain neljä kertaa.

Miehen erisnimiä oppikirjassa on mainittu 20, joista neljä on etunimi + sukunimi ja lo-
put 16 pelkkiä etunimiä. Miespuoliseen hahmoon viitattaessa koko nimeä käytetään
kuudesti ja silkkää etunimeä 85 kertaa.

Aletaan! –oppikirjan erisnimien käytössä ei ole juuri lainkaan eroa sukupuolten välillä. Erisnimiä on suunnilleen sama määrä, ja myös sukunimi mainitaan yhtä usein nais- ja miespuolisen hahmon kohdalla. Sukunimeä käytetään hieman useammin miehen kuin naisen kohdalla, mutta ero ei ole merkittävän suuri.

Kuuskin Suomi selväksi –oppikirjassa erisnimiä on yhteensä 43, joista suurin osa viittaa ihmishahmoon. Yksi erisnimistä on feminiinisen fantasiahahmon nimi (Tuhkimo), ja kaksi eläimen nimeä. *Mustia* ja *Mirriä* voitaneen pitää myös sukupuolispesifeinä erisniminä (Mustia maskuliinisen ja Mirriä feminiinisen eläimen nimenä). Kaikista 43:sta erisnimistä vain 12 on naispuoliseen viittaavia, loput 31 ovat miespuolisten henkilöiden (ja yhdessä tapauksessa siis eläimen) nimiä.

Pelkkiä naisen etunimiä on kuusi, jos Tuhkimoa ja kissan nimeä (Mirri) ei huomioida. Naispuoliseen hahmoon viitattaessa etunimeä käytetään kaiken kaikkiaan 149 kertaa. Sukunimi esiintyy neljän erisnimen yhteydessä, joista kahdessa käytetään sukupuolispesifiä yleisnimeä rouva ja neiti (rouva Kuusi ja neiti Mäkinen). Jokaista erisnimeä, jossa on sukunimi, käytetään yhden kerran.

Miesten nimistä kaikki yhtä lukuun ottamatta (Musti koiran nimenä) ovat henkilöiden nimiä. Pelkkiä etunimiä on ainoastaan 5, kun eläimen eikä hallitsijan (Aleksanteri II) nimeä ei huomioida. Tässä ei ole myöskään mukana kahta Kalevalan fantasiahahmoa Kullervo ja Lemminkäistä. Usein miespuolista henkilöä kutsutaan koko nimellä. Yhdistelmiä etunimi + sukunimi on yhteensä 15, ja mikä mielenkiintoista, mieheen viitataan usein vain sukunimellä. Pelkkiä sukunimiä Kuuskin oppikirjassa esiintyy kuusi, ja kaikilla näillä tarkoitetaan siis miespuolista henkilöä. Kirjasta löytyy myös yksi sukupuolispesifi yleisnimi + sukunimi (herra Jokinen).

Miespuoliseen hahmoon viitattaessa etunimeä käytetään 100 kertaa, etunimeä ja sukunimeä yhdessä 22 kertaa ja pelkkää sukunimeä 16 kertaa. Lisäksi maskuliiniseksi luo-

kittелеmani eläimen nimi Musti mainitaan kerran, kuten myös herra Jokinen, Aleksanteri II, Kullervo ja Lemminkäinen.

Maskuliinisia erisnimiä Kuuskin teoksessa on huomattavasti enemmän kuin feminiinisiä erisnimiä. Oppikirjassa on runsaasti historian henkilöiden nimiä (esim. Alvar Aalto ja Urho Kekkonen). Usein tällainen historian merkkihenkilö mainitaan pelkällä sukunimellä sen jälkeen, kun hänen koko nimensä on mainittu. Kaikki nämä oppikirjassa mainitut historiallisesti merkittävät henkilöt ovat miespuolisia. Tämä kertoo aika paljon kirjan sukupuoli-ideologisesta maailmasta, vaikka historiankirjoitus on yleensäkin hyvin miesvoittoista. Yhtäkään reaalista naishenkilöä ei mukaan ole mahtunut. Muutenkin sen, että miespuoliseen henkilöön viitataan naista useammin sukunimellä, voidaan katsoa kielivän arvostuserosta, sillä käytetäänhän sukunimeä yleensä joko tuntematonta tai arvohierarkiassa korkeammalle sijoitettua henkilöä puhuteltaessa.

Laurannon oppikirjassa erisnimiä on huomattavasti Kuuskin kirjaa vähemmän, kaiken kaikkiaan 36. Näistä 18 viittaa naispuoliseen henkilöön ja toinen puoli on maskuliinisia erisnimiä, joista yksi liitetään eläimeen (Uuno kissan nimenä). Maskuliiniseksi fantasia-hahmoksi luokittelemani herra Jumala esiintyy huudahduksessa. Kahdesta aineiston oppikirjasta poiketen Laurannolla on saman verran naisten ja miesten erisnimiä.

Pelkästään etunimenä esiintyviä naisennimiä on 12, ja etunimi + sukunimi -yhdistelmiä naisen niminä on viisi (yksi näistä on vapaamuotoisempi Heinosen Mallu, eli sukunimi + lempinimi). Sukupuolispesifi yleisnimi rouva esiintyy sukunimen yhteydessä yhden kerran. Myös miesten nimistä löytyy yksi lempinimi: Tomppa. Pelkkiä miesten etunimiä Elämän suolaa -kirjassa esiintyy 14, ja sukunimellisiä miesten erisnimiä on kolme. Mielenkiintoinen yksityiskohta Laurannolla on se, että saman naispuolisen hahmon kohdalla käytetään kahta eri sukunimeä (Liisa Valtanen ja Liisa Nieminen), mikä saattaa hieman hämmentää lukijaa. Toinen sukunimistä on henkilön aviopuolison sukunimi (Jaakko Valtanen), toinen käsittääkseni ”oma” eli tyttösukunimi.

Etunimen käyttö on selkeästi yleisin keino viitata johonkin henkilöön. Naiseen viitattaessa etunimeä käytetään 157 kertaa ja sukunimellistä versiota yhteensä vain kahdeksan kertaa. Miespuoliseen hahmoon viitattaessa etunimeä yksinään käytetään 72 kertaa ja etunimi + sukunimi –yhdistelmää ainoastaan kolmesti. Laurannon oppikirjan erisnimien tarkastelussa ei tule suuria eroja sukupuolten välille; naisten ja miesten nimiä esiintyy suunnilleen saman verran sekä pelkkinä etuniminä että koko niminä. Huomion erisnimien tarkastelussa kiinnittää ainoasta se, että naispuoliseen hahmoon viitataan huomattavasti useammin kuin mieheen.

7.1.2.2. Yleisnimet

Sukupuolispesifiksi luokiteltavia yleisnimiä Hämäläisen oppikirjassa on yhteensä 19, joista 10 viittaa naispuoliseen ja yhdeksän miespuoliseen henkilöön. Kaikilla ilmauksilla tarkoitetaan ihmishahmoa. Naispuoliseen hahmoon viitataan sukupuolispesifillä ilmauksella kaiken kaikkiaan 76 kertaa ja miespuoliseen 61 kertaa.

Taulukko 1: Sukupuolispesifit yleisnimet Hämäläisen Aletaan! -oppikirjassa

naiseen viittaavat	kpl	mieheen viittaavat	kpl
nainen	2	mies	1
tyttö	10	poika	30
vaimo	9	mies (puoliso)	2
äiti	18	isä	14
sisko	7	veli	6
isoäiti	22	isoisä	5
mummo	5	pappa	1
sisar (naispuolinen)	1	poikaystävä	1
tytär	1	postimies	1
naislääkäri	1		
yht. 10	76	yht. 9	61

Nainen esitellään usein vaimona eli miehen aviopuolisona. Naiseen viitataan sanalla *vaimo* merkittävästi useammin kuin mieheen aviopuolisona. Nainen määritellään mie-

hensä kautta, olemalla tämän puoliso, mitä voidaan pitää hyvin stereotyyppisenä ajattelumallina.

Naiseen ja mieheen vanhempana viitataan lähes yhtä usein (*äiti* 19 ja *isä* 18 kertaa). Sukulaisuussuhteet ovat korostuneessa asemassa, ja lähes kaikki sukupuolispesifit ilmaukset paljastavatkin sukulaisuussuhteen. Muita kuin sukulaisuussuhteesta kertovia sukupuolispesifejä ilmauksia ei ole kuin muutama. Kirjan hahmoista isoäiti on sellainen, johon ei viitata kertaakaan erisnimellä, vaan hänen kohdallaan käytetään aina sukulaisuussuhteen paljastavaa sukupuolispesifiä ilmausta:

1. Jorma ja Tuula maalasivat keittiön seinät. — — Pojat halusivat maalata isoäidin huoneen lattian, mutta he eivät saaneet maalata lattiaa. — — Isoäiti osti pöydän. — — (H: 152)

Niitä harvoja sukupuolen paljastavia ilmauksia, joissa ei ole kysymys sukulaisuussuhteesta, on *naislääkäri*. Tämä kielii siitä ajattelutavasta, että neutraali ilmaus koetaan maskuliiniseksi, ja viitattaessa naiseen, sanaan liitetään naispuolista ilmaiseva liite. Kielen piilomaskuliinisuus näyttäytyy tällaisessa kielenkäytössä. Hämäläisen oppikirjassa esiintyy myös ammattinimike *postimies*, joka ilmaisuna on maskuliininen, mutta *naislääkäriin* hyvin verrattuna erilainen. Sukupuoleltaan neutraalina ilmauksena voitaisiin pitää esimerkiksi postityöntekijää, joka kuitenkin useimmiten todennäköisesti koetaan myös maskuliiniseksi. *Postimies* ei ole syntynyt siitä tarpeesta, että feminiiniseksi koetusta ilmauksesta tehtäisiin maskuliininen *-mies* lisäämällä, vaan monet ammattinimikkeet ovat mies-loppuisia (lehtimies, lakimies jne.), mikä kertoo paljon kielessämme vallitsevasta maskuliinisuudesta.

Kappaleessa, joka on otsikoitu Jorman perhe, **Jorman** todetaan asuvan pienessä, vanhassa talossa. Jormaa pidetään selvästikin perheen päänä; hän edustaa perhettään ja hän ”omistaa” perheensä. **Jormalla** on vaimo ja lapsia. Aluksi esitellään Jorma, sen jälkeen lapset ja vaimon vuoro tulee viimeiseksi. Tuula esitellään nimenomaan miehensä vaimona:

2. Tänään matkustamme maalle, erääseen pieneen kylään. Siellä asuu eräs tuttavani Jorma Virtanen. Jorma asuu pienessä, vanhassa talossa. Jormalla on vaimo

ja kolme lasta: yksi tyttö ja kaksi poikaa. — — Perheen pojat ovat Jari ja Mika. Tytön nimi on Sari. Jorman vaimon nimi on Tuula. — — (H: 74)

Hämäläisen oppikirjassa näyttää olevan tyypillistä se, että tekstissä esitellään mies, jonka kautta tulevat tutuiksi mahdolliset muut perheenjäsenet. Nainen tulee mukaan, määrityy, nimen omaan miehen kautta. Kuten edellisessäkin esimerkissä, myös seuraavassa päähenkilönä on mies:

3. Lehdessä on kirjoitus nuoresta miehestä, jonka nimi on Markku. Hänellä on talo, jossa hän asuu isänsä ja äitinsä kanssa. Hänellä ei ole vaimoa. — — (H: 106)

Sellaisia sukupuolispesifejä ilmauksia, jotka eivät ole erisnimiä, on Kuuskin oppikirjassa yhteensä 37. Näistä 20:lla viitataan naispuoliseen hahmoon ja 17:llä miespuoliseen hahmoon. Neito esiintyy erisnimen Suomi-neito yhteydessä, ja sitä lukuun ottamatta kaikilla ilmauksilla viitataan ihmishahmoon.

Taulukko 2: Sukupuolispesifit yleisnimet Kuuskin Suomi selväksi -oppikirjassa

naiseen viittaavat	kpl	mieheen viittaavat	kpl
nainen	6	mies	2
tyttö	8	poika	10
vaimo	5	mies (puoliso)	1
äiti	19	isä	4
sisko	7	veli	4
isoäiti	2	isoisä	3
tyttöystävä	6	poikaystävä	1
mummo	1	nuorimies	2
tytär	1	rivimies	2
pikkusisko	1	lakimies	1
sisarpuoli	1	lehtimies	1
suomalaistyttö	1	kansantalousmies	1
ystävätär	1	maamies	1
naiskirjailija	1	rahamies	1
naislaulaja	1	valtiopäivämies	1
tiedenainen	1	prinssi	1
rouva	3	herra	1
neiti	2		
neito	1		
muija	1		
yht. 20	69	yht. 17	37

Useimmiten sukupuolispesifi ilmaus paljastaa sukulaisuus- tai perhesuhteen. Nainen määrittellään useimmin miehensä vaimoksi kuin mies aviopuolisoksi. Silmiinpistävää on se, että *äiti* on reilusti eniten käytetyin sukupuolispesifi ilmaus. Nainen esitetään ensisijaisesti miehensä vaimona ja etenkin lastensa äitinä. Myös *tyttöystävä* on yleisempi kuin *poikaystävä*, mikä kielii myös samantapaisesta ajattelusta. Negatiivisesti sävytynyttä *muijaa* voidaan pitää naista halventavana ilmaisuna. Naisen rooli synnyttäjänä ja hoi-vaajana tulee ilmi juuri äiti-ilmaisun runsaudessa. Lisäksi nainen esitetään miehensä puolisona tai tyttöystävänä, eli nainen määrittyy miespuolisen henkilön kautta.

Vanhahtavat ilmaukset rouva ja neiti esiintyvät dialogissa:

4. Maria: — Päivää, rouva!
Rouva: — Päivää, neiti!
(K: 108)

Kuuskin oppikirjassa on verrattain runsaasti sukupuolispesifejä ammattinimikkeitä, jotka suurilta osin vaikuttavat jo vanhentuneilta, vaikka oppikirja on aika uusi. Enemmistö näistä nimikkeistä on tekstissä, joka on otsikoitu ”Suomalaisia merkkihenkilöitä eli nykyisiä rahamiehiä”. Tekstissä esitellään henkilöt, jotka esiintyvät suomalaisissa seteleissä kirjan ilmestymisen aikaan. Tuolloin elettiin vielä markan aikaa ja olipa olemassa vielä 10 markan setelikin, jota koristeli Paavo Nurmen kuva. ”Rahamiehet” ovat kaikki miehiä (Paavo Nurmen lisäksi Väinö Linna, Alvar Aalto, Jean Sibelius, Elias Lönnrot ja Anders Chydenius).

5. Sibelius tuli ylioppilaaksi 1885, aikoi lakimieheksi, — —

Lönnrot oli myös lehtimies. — —

Hän oli etevä käytännön maamies — —

Valtiopäivämiehenä hän — —
(K: 200—201)

Kuuskin oppikirjassa huomio kiinnittyy siihen, että aikuiseen ihmiseen viitataan yleisesti sanalla tyttö tai poika. Tapa on yleinen sekä mies- että naispuolisten henkilöiden kohdalla, joten sukupuolten välisestä eriarvoisuudesta käytännössä ei ole kyse. Esimerkin Maria on 20-vuotias nainen.

6. Olen kaksikymmentäyksivuotias virolainen poika. — — Muut sanovat, että olen komea tummatukkainen poika.— — (K: 21)

7. Maria on iloinen tyttö. — — (K: 33)

8. Lääkäri tutkii tytön korvat, — — (K: 157)

Laurannon oppikirjasta löytyy yhteensä 16 sellaista yleisnimitystä ilmausta, jotka ovat sukupuolispesifejä. Näistä kaikilla yhtä maskuliinista eläintä (*kolli*) lukuun ottamatta viitataan ihmishahmoon. Naispuoliseen viittaavia yleisnimityksiä ilmauksia on saman verran kuin miespuoliseen viittaavia, eli kahdeksan.

Taulukko 3: Sukupuolispesifit yleisnimet Laurannon Elämän suola 1 -oppikirjassa

naiseen viittaavat	kpl	mieheen viittaavat	kpl
nainen	6	mies	8
tyttö	5	poika	7
vaimo	1	mies (puoliso)	4
äiti	3	isä	1
isoäiti	1	isoisä	7
mummi	1	ukki	2
tyttöystävä	1	ukko	1
rouva	1	kolli	1
yht. 8	19	yht.8	31

Yhteensä sukupuolispesifiä ilmausta käytetään Laurannon teoksessa 50 kertaa. *Mies* (8), *nainen* (6), *poika* (7) ja *tyttö* (5) ovat yleisiä ilmauksia, mutta myös *isoisä* (7) on yksi eniten esiintyvistä johtuen siitä, että isoisällä on oppikirjan teksteissä tärkeä rooli.

On mielenkiintoista, että mieheen viitataan useammin aviopuolisona kuin naiseen vaimona, mitä minä pidän pienoisenä yllätyksenä. Sukulaisuussuhteet ovat korostetussa

asemassa, ja muita kuin sukulaisuussuhteen paljastavia sukupuolispesifejä ilmauksia ei ole kuin muutama.

Ukko voidaan mielestäni lukea halventavaksi ilmaukseksi, koska sillä tässä tapauksessa viitataan nimenomaan aviomieheen (vertaa *akka* vaimoa tarkoittaessa). Kontekstista selviää, että *ukolla* haetaankin nimenomaan väheksyvää asennetta.

9. isoisä: Minulla oli Eila, kun minä olin nuori. Se oli karjalainen tyttö. Tulinen ja iloinen. Eila on elossa ja naimisissa, ja sen ukko on myös elossa —ikävä kyllä. (L: 113)

Kuten Kuuskinkin kirjassa, myös Laurannon oppikirjassa aikuisiin ihmisiin viitataan usein ilmauksilla tyttö ja poika:

10. ——— Eija on suomalainen tyttö. Hän on ammatiltaan tarjoilija.
— — Mikko on suomalainen poika. Hän on ammatiltaan taksinkuljettaja. — — (L: 50)

Laurannon oppikirjassa *tyttöä* ja *poikaa* käytetään hyvin samaan tapaan kuin Kuuskin Suomi selväksi -teoksessa. Näiden kahden oppikirjan perusteella näyttäisi siltä, että niin sanottu työttely on melko tyypillistä suomi toisena kielenä -oppikirjoissa. Aikuiseen naispuoliseen henkilöön viitataan usein ilmauksella tyttö. Kun naiseen viitataan tyttö-sanalla, viitataan vastaavasti aikuiseen miespuoliseen henkilöön usein poika-sanalla, joten ei voida väittää, että kyse olisi epätasa-arvoisesta kohtelusta. Tällainen kielenkäyttö on aika tavallista myös oikeassa elämässä; usein myös naiset itse puhuvat itsensä tyttöinä ja samansuuntaisesti miesten kuulee käyttävän itsestään poika-sanaa. Naispuolista henkilöä puhuteltaessa *tyttö* saattaa kuitenkin saada alistavan sävyn (ks. s. 28).

Aineiston oppikirjoissa feminiinisiä sukupuolispesifejä ilmauksia on enemmän kuin maskuliinisia. Saman verran niitä on Laurannon oppikirjassa, mutta sekä Hämmäläisellä että Kuuskilla naiseen viittaavia ilmauksia on enemmän kuin mieheen viittaavia. Ero ei ole suuri, mutta on kiintoisaa pohtia, mistä se mahdollisesti johtuu. Maskuliinisia etunimiä oppikirjoissa on enemmän kuin feminiinisiä, joten näyttää siltä, että mieheen vii-

tattaessa käytetään useammin erisnimeä ja naiseen viitattaessa sukupuolispesifiä yleisnimeä. En ole analysoinut hän-pronominin käyttöä, ja mielenkiintoinen ajatus on se, että naiseen viitattaessa sukupuoli haluttaisiin tehdä useammin näkyväksi kuin miehen kohdalla. Jos asia on näin, myötäilee se mielestäni käsitystä siitä, että ihminen koetaan vahvemmin maskuliiniseksi kuin feminiiniseksi. Naisen sukupuoli tehdään näkyväksi, koska hän poikkeaa miehestä.

7.1.3. Sukupuolispesifit hahmot kuvissa

Sisällönerittely tarjoaa suhteellisen helpon tavan lähteä tarkastelemaan oppikirjojen kuvitusta, mutta täysin ongelmaton se ei ole. Kaikkien kuvissa esiintyvien hahmojen sukupuolta on vaikea tai mahdoton määrittellä, jolloin ne jäävät luonnollisestikin pois laskuista. Erittelyn ulkopuolelle jäävät myös sellaiset kuvat, joissa on kuvattuna iso ihmisryhmä. Tällaisia kuvia aineistossa on muutamia. Joidenkin kuvissa esiintyvien kohteiden sukupuolesta voitaisiin olla varmaan eri mieltä, joten paikoin kysymys on vahvasti minun omista tulkinnoistani.

Jokaisen aineiston oppikirjan kannessa on kuva. Hämäläisen Aletaan! -oppikirjan kansikuvassa on yksinkertainen viivapiirros, jossa nainen esittää kysymyksen kirjakaupassa tai kirjastossa työskentelevälle miehelle. Mies seisoo ylhäällä tikapuilla kirjahyllyn vieressä, nainen katsoo alhaalta mieheen. Puhekuplassa on teksti ”Onko teillä sanakirjoja?”. Laurannon Elän suolaa 1 -oppikirjan kansikuvassa on myös yksinkertainen viivapiirros, joka esittää suolasirota. Kuva on pieni, jolloin kannen teksti saa suurimman osan huomiota. Edellisistä poiketen Kuuskin Suomi selväksi -oppikirjan kansikuvaan on valittu värillinen valokuva, jossa on talvinen maisema.

Hämäläisen Aletaan! -oppikirjan kuvissa esiintyvät hahmot ovat kaikki ihmishahmoja, fiktiivisiä hahmoja ei esiinny lainkaan. Muista aineiston oppikirjoista poiketen Hämäläisen oppikirjassa on myös valokuvia, jotka ovat kaikki mustavalkoisia. Näitä on yhteensä 13. Valokuvat ovat analyysin kannalta joskus hieman ongelmallisia, sillä joskus kuvassa

esiintyvien henkilöiden sukupuolen määrittely on vaikeaa tai mahdotonta. Muutamassa kuvassa myös itse kohteen takana kuvan taustalla on ”ylimääräisiä” henkilöitä, joita en ole huomionut.

Kaiken kaikkiaan Hämäläisen oppikirjassa kuvia on yhteensä 68, joista 37:ssä kuvassa esiintyy ihmishahmo tai -hahmoja. Kahdessa ihmisiä sisältävässä kuvassa henkilöitä on niin paljon, että erittelemisen sukupuolen perusteella vaikeaa, tai jopa mahdotonta. Nämä kuvat olen jättänyt pois erittelystä. Yksi sarjakuva käsitelty yhtenä kuvana. Erittelystä on jäänyt pois muutama sellainen kuvissa esiintyvä hahmo, jonka sukupuoli ei mielestäni ole määriteltävissä.

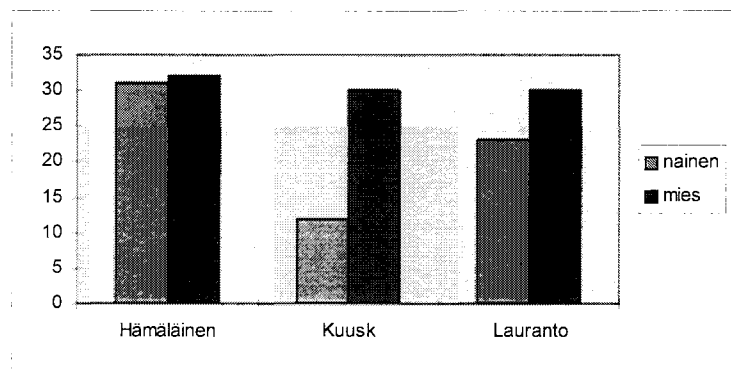
Kuvia, joissa esiintyy sukupuolispesifejä hahmoja, on yhteensä 35. Tässä ei siis ole mukana kahta edellä mainittua ryhmäkuvaa. Tarkasteluun valituissa kuvissa esiintyy yhteensä 32 miespuoliseksi ja 31 naispuoliseksi tunnistettavaa hahmoa. Kuvissa esiintyvien naispuolisten ja miespuolisten hahmojen suhde on todella tasapuolinen, sillä noin 51 % henkilöistä on miehiä ja 49 % naisia.

Kuuskin Suomi selväksi -oppikirjassa on kuvia yhteensä 28, ellei jokaisen vitsin kohdalla esiintyvää kasvokuvaa eikä muutamia otteita mainoksista huomioda. Näistä kuvista suurimmassa osassa eli 20:ssä esiintyy elollisia olioita, jotka yhtä tonttua lukuunottamatta ovat kaikki ihmisiä. Enemmistö kuvista on niin sanottuja yksinkertaisia viivapiirroksia, mutta joukkoon mahtuu myös muutama mustavalkoinen valokuva. Hahmoja, joiden sukupuoli on tunnistettavissa, on Kuuskin kirjassa yhteensä 42. Näistä 30 on miespuolisia ja 12 naispuolisia. En ole huomionut erittelyssä kirjassa olevia teemaan liittyviä mainoskuvia, joissa myös esiintyy ihmishahmoja.

Laurannon Elämän suolaa 1 -oppikirjan kaikki kuvat ovat yksinkertaisia viivapiirroksia. Sellaisia kuvia, joissa esiintyy ihmishahmoja, on yhteensä 26. Muita kuvia on yhteensä 104, jos mukaan lasketaan kaikki muun muassa tavaroita ja karttoja sisältävät kuvat. Kuvien kenties suurelta tuntuvaa määrää nostaa esimerkiksi kellonaikojen yhteydessä olevat lukuisat pikkukuvat kelloista. Fiktiivisiä hahmoja oppikirjassa ei ole. Oppikirjas-

sa kuvissa on yhteensä 53 sellaista hahmoa, joiden sukupuoli on tunnistettavissa. Näistä 30 on miespuolista ja 23 naispuolista, eli kuvien henkilöistä 57 % esittää miestä ja 43 % naista. Miehiä esiintyy kuvissa enemmän kuin naisia, mutta suhde on kuitenkin aika tasapuolinen.

Taulukko 4: Kuvien naiset ja miehet

Selvä enemmistö kuvista siis esittää miestä; kaiken kaikkiaan 71 % kuvienhenkilöistä on miespuolisia ja 29 % naispuolisia. Jokaisen oppikirjankuvissa esiintyy enemmän miehiä kuin naisia. Ero voi olla pieni tai todella huomattava kuten Kuuskin kirjassa. Tällainen yksinkertainen sisällönerittely antaa meille siis tiedon siitä, kuinka paljon naisia ja miehiä kuvissa on, mutta mitä tämä tieto puolestaan meille kertoo? Onko sattumaa, että oppikirjojen kuvissa on enemmän miespuolisia hahmoja kuin naispuolisia? Diskurssin palojen esiintymistiheys voi olla merkki arvostuksesta ja vallasta, ja tuskin voidaan väittää, että erittelyn tulokset ovat täysin merkityksettömiä. Jos aineisto olisi laajempi, myös päätelmien teko olisi vaivattomampaa. Onko oppikirjojen kuvitus yleensäkin näin miesvoittoista?

7.2. Sukupuolten roolit

7.2.1. Ammatit ja työtehtävät

Ammattijakauma kertoo paljon oppikirjan sukupuoli-ideologisesta maailmasta. Ero naisten ja miesten ammattien välillä voi olla todella jyrkkä, kuten Hämäläisen Aletaan! -oppikirjasta poimitusta esimerkistä ilmenee: Keskusteluharjoituksen yhteydessä on ote puhelinluettelosta, jossa on yhteensä 17 nimeä puhelinnumeroineen ja osoitteineen tai ammatteineen. Näistä viisi on yrityksen tai laitoksen nimiä. Miesten nimiä luettelossa on kahdeksan, naisten viisi. Yhdessä kohdassa on pariskunta; Ojala Irmeli ja Veikko. Niiden yhteydessä mainittujen ammattien tai oppiarvojen tarkastelu on mielenkiintoista. Miehet ovat ammatiltaan tai koulutukseltaan insinööri, professori, talonmies, merikapteeni, vahtimestari, farmaseutti ja filosofian maisteri. Naisten nimien yhteydessä ammatti tai oppiarvo on mainittu harvemmin kuin miesten kohdalla. Yhden miehen ja kahden naisen nimen yhteydessä ei ole ammattia tai oppiarvoa. Ne kaksi naista, joiden ammatti on kerrottu, ovat opiskelija ja kampaaja. Ero miesten ja naisten ammattien välillä on todella räikeä. Miehet ovat korkeasti koulutettuja tai edustavat ammatteja, jotka usein koetaan nimenomaan miesten ammateiksi (talonmies, vahtimestari). Nainen on opiskelija tai kampaaja, joka on taas puolestaan perinteisesti mielletty naisten ammatiksi.

En varsinaisesti huomioi harjoituksia tarkastelussani, mutta edellinen esimerkki antaa oivan kuvan siitä, kuinka selkeä ero naisten ja miesten ammattien ja työtehtävien välillä äärimmillään voi olla. Kappaleteksteissä esiintyvien ammattien lisäksi olen huomionnut myös kuvien ammatit ja työt, mikäli ne ovat selkeästi pääteltävissä.

Taulukko 5: Ammatit ja työtehtävät Hämäläisen Aletaan! -oppikirjassa

nainen	mies
eläkeläinen (työskenteli pankissa)	arkkitehti
hammaslääkäri	eläkeläinen (työskennellyt paperitehtaassa)
kampaaja	farmaseutti
kirjastonhoitaja	filosofian maisteri
koululainen	filosofi
lapsenhoitaja	harjoittelija kaupassa
lapsenvahti	insinööri
lääkäri	juoksupoika kaupassa
matkaopas	kalastaja
myyjä	kapteeni
myyjä jäätelökioskissa	kirjailija
myyjä kaupassa	kirjastotyöntekijä
myyjä torilla	koululainen
opettaja	kuningas
opettaja yliopistossa	lääkäri
opiskelija	merikapteeni
opiskelija yliopistossa	myyjä kaupassa
pankkivirkailija	opettaja
postinkantaja	opiskelija lukiossa
työssä paperitehtaassa	opiskelija yliopistossa (biologia)
työssä sairaalassa	opiskelija yliopistossa (historia)
	opiskelija yliopistossa (suomen kieli)
	postimies
	presidentti
	professori
	rakennusmestari
	taikuri
	talonmies
	työtön
	työssä kirjastossa
	työssä paperitehtaassa
	työssä rakennustöissä
	työssä sahalla
	työssä tiilitehtaassa
	vahtimestari
	ylioppilas
yht. 21	yht. 36

Naisten ammattijakauma on huomattavasti suppeampi kuin miehillä. Suurimman osan naisten ammateista voidaan katsoa olevan perinteisiä naisten töitä, poikkeuksina voidaan pitää naispuolista postinkantajaa ja naista työssä paperitehtaassa. Myös suurin osa miesten ammateista edustaa niin sanottuja miesten ammatteja, ainoastaan kirjastotyöntekijän ja myyjän ammatit poikkeavat muuten melko stereotyyppisestä linjasta.

Miehet ovat selvästi korkeammin koulutettuja kuin naiset. Miesten ”listasta” löytyvät muun muassa sellaiset oppiarvot tai ammatit kuin insinööri, kapteeni ja rakennusmestari. Sukupuolen perusteella tehdyssä ammattijakaumassa on mielenkiintoinen yksityiskohta: nainen on postinkantaja, mutta mies postimies. Käsittääkseni postinkantaja ja postimies ovat kuta kuinkin sama ammatti. Miehen ammattiin viitataan sukupuolispesifillä ilmauksella postimies, kun taas naisen ammatti kerrotaan neutraalilla sanalla postinkantaja. Yleensä neutraalilta vaikuttava ilmaus koetaan maskuliiniseksi, jolloin naispuolista tarkoitettaessa siihen liitetään feminiinisyyttä ilmaiseva liite. Tässä tapauksessa asia on päinvastoin.

Taulukko 6: Ammatit ja työtehtävät Kuuskin Suomi selväksi -oppikirjassa

nainen	mies
kotirouva	arkkitehti
kirjastonjohtaja	asianajaja
kirjanpitäjä	ATK-suunnittelija
koululainen	automekaanikko
lääkäri	autonkuljettaja
myyjä	kansanrunouden kerääjä
myyjä torilla	kansantalousmies
opiskelija yliopistossa (biologia)	kestävyysjuoksija
pankkivirkailija	kielentutkija
sairaanhoitaja	kirjailija
tarjoilija	koululainen
tiedenainen	lakimies
toimittaja	lehtimies
työtön	liikemies
	maamies
	maanviljelijä
	muusikko
	myyntimies
	opiskelija ammattikoulussa (kokki)
	opiskelija yliopistossa (sosiologia)
	opiskelija yliopistossa (suomen kieli)
	pappi
	professori
	rakennusinsinööri
	rakennustyöläinen
	räätäli
	sotilas
	säveltäjä
	toimitusjohtaja
	työssä huoltoasemalla
	ylioppilas
yht. 14	yht. 31

Myös Kuuskin oppikirjassa miesten ammattijakauma on huomattavasti monipuolisempi kuin naisilla. Ero naisten ja miesten ammattien määrässä on todella suuri: kaikista ammateista vain noin 31 % on naispuolisille hahmoille kuuluvia ja enemmistö, eli noin 69 %, on miesten. Ammattijakaumasta voidaan havaita, että se on rakentunut pitkälti ”naisten ja miesten töiden” perusteella. Todella selviä perinteisesti naisille luokiteltavia työtehtäviä ovat etenkin kotirouva, sairaanhoitaja ja pankkivirkailija. Myös kirjanpitäjä ja ravintolatyöntekijä koetaan kulttuurissamme feminiinisiksi ammateiksi, kun taas esimerkiksi maanviljelijän ja rakennusinsinöörin ammatit koetaan vahvasti maskuliiniksi.

Miesten ammateissa ja työtehtävissä on runsaasti sukupuolispesifejä nimikkeitä, joista osa on jo todella vanhentuneita (esim. maamies, kansantalousmies). Sukupuolispesifeistä ammattinimikkeistä osa puolestaan on vielä nykyäänkin melko yleisessä käytössä (lakimies, lehtimies). Naisten ammateissa ja työtehtävissä ei ole kuin kaksi sukupuolispesifiä ilmausta: kotirouva ja tiedenainen. Tiedenainen kuulostaa todella omituiselta ilmaukselta, ja sitä ei juurikaan suomen kielessä tapaa, toisin kuin maskuliinista vastinettaan tiedemies.

Miesten työt ovat arvoasteikossa selkeästi korkeammalla kuin naisten työt, ja miehet ovat myös selvästi korkeammin koulutettuja kuin naiset. Kuuskin teoksessa mainitaan naisten kohdalla kaksi korkeammasta koulutuksesta kielivää ammattia; lääkäri ja tiedenainen. Suomessa lääkärin työ on hyvin korkealle arvostettua, mutta Eijasta ja hänen perheestään kertovat teksti antaa ihan toisenlaisen kuvan:

11. Eija on naimisissa. Hänen miehensä Matti (48) on kotoisin Pohjanmaalta. Matti on rakennusinsinööri, hän on töissä isossa firmassa. Matti on mukava ja rauhallinen mies. Eija on Matille hyvä vaimo ja lapsille erittäin hyvä äiti. Eija on lääkäri ja käy töissä terveyskeskuksessa. — — (K: 22)

Eija on ensisijaisesti vaimo ja äiti, ja jopa hänen miehensä ammatti mainitaan ennen Eijan ammattia. Se, että lääkärin työ on Suomessa perinteisesti arvostettua, ja väittäisiin myös, että sitä pidetään yleensä maskuliinisena ammattina, ei tarkoita sitä, että se olisi sitä myös Virossa. Kyseessä voi olla siis kulttuurien välinen ero.

Taulukko 7: Ammatit ja työtehtävät Laurannon Elämän suolaa 1 -oppikirjassa

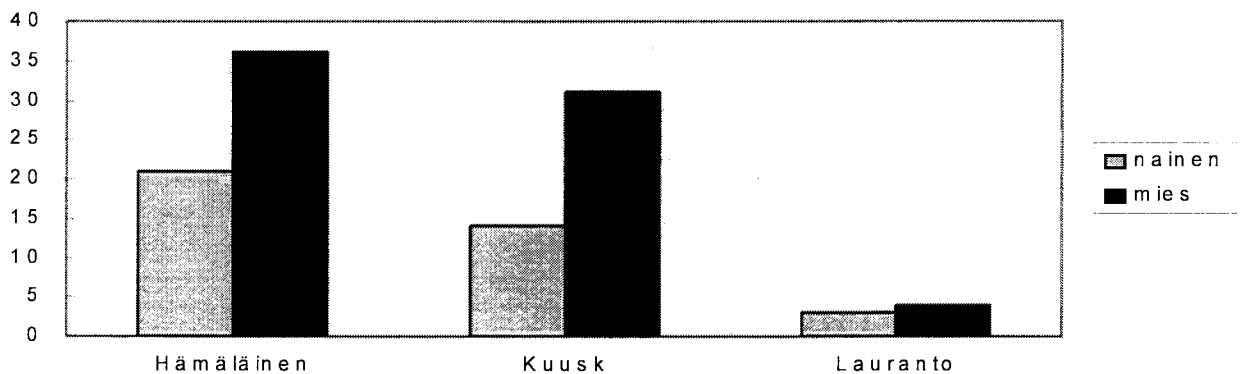
nainen	mies
tarjoilija	eläkeläinen (työskennellyt palomiehenä)
siivooja	opettaja
työssä suurlähetystössä	opiskelija yliopistossa (suomen kieli)
	taksinkuljettaja
yht. 3	yht. 4

Laurannon oppikirjassa ammattinimikkeitä on mainittu vähän, niillä ei selvästikään ole keskeistä roolia. Jos ajatellaan, että työtehtävät voidaan jaotella joko feminiinisiksi ja maskuliinisiksi, niin Elämän suolaa 1 -oppikirjan ammattijakauma noudattaa pitkälti näitä ajatuksia. Nainen on tarjoilija ja siivooja, mies palomies ja taksikuski.

Jokaisessa aineiston oppikirjassa miespuolisilla hahmoilla on naisia laajempi ammattijakauma. Ammatit ovat jakautuneet yllättävän selvästi myös niin sanottujen naisten ja miesten töiden perusteella.

Taulukko 8:

Ammatit, oppiarvot ja työtehtävät sukupuolen mukaan jaettuna

Tulokset sinällään eivät yllätä, sillä kuten jo aikaisemmin on mainittu, oppimateriaalissa esiintyvien naispuolisten hahmojen ammattijakauma on yleensä huomattavasti suppeampi kuin miespuolisten hahmojen ja ammattijakauma on oppikirjoissa todellisuutta jyrkempi (s.31). Mikään aineiston oppikirjosta ei tee poikkeusta, vaan kaikissa miehillä on suurempi ammattivalikoima kuin naisilla. Kuitenkin se, että ero naisten ja miesten ammattien, työtehtävien ja oppiarvojen määrässä on näinkin suuri, on mielestäni kyllä pienoinen yllätys. Ero näyttää todellakin olevan huomattavasti suurempi kuin oikeassa elämässä, vaikka sielläkään ammatit ja työtehtävät eivät ole tasa-puolisesti jakaantuneet. Oppikirjojen voidaan siis tässä suhteessa todeta välittävän vääristynyttä kuvaa.

7.2.2. Roolit perheessä ja vapaa-aikana

Ammattijakauma kertoo jo paljon oppikirjoihin sisältyvistä sukupuolirooleista. Lisävalaisua tuo harrastusten ja muiden tekemisten tarkastelu. Aineiston, kuten yleensäkin kielten, oppikirjoissa koti ja perhe ovat keskeisiä teemoja ja kotona tapahtuvaa toimintaa kuvaillaan melkoisen paljon. Kotona naisen roolit ovat paikoin hyvin vanhanaikaisia; nainen määritellään pitkälti perheensä kautta; hän on vaimo ja äiti. Kuuskin Suomi selväksi –oppikirjan tekstissä korostetaan sitä, että Eija on *hyvä vaimo Matille ja erittäin hyvä äiti lapsille* (11. esimerkki s. 55).

Henkilöiden arkipäivän elämää tarkastelemalla pääsee hyvin käsiksi kirjan ideologiseen maailmaan. Naisen ja miehen roolit kotona voivat olla hyvinkin vanhanaikaisia, kuten Kuuskin kirjasta poimitusta esimerkistä ilmenee. Otsikon Eijan päivä alla kerrotaan Eijan ja Matin perheen arkipäivästä:

13. Herätyskello soi puoli seitsemältä. Eija ei halua nousta, mutta nousta pitää, koska pitkä työpäivä odottaa. Hän laittaa aamiaisen ja keittää kahvia. Matti pitää kahvista, mutta lapset pitävät maidosta ja kaakaosta. Aamiaiseksi he syövät tavallisesti puuroa ja voileipää. Eija on sitä mieltä, että aamulla täytyy syödä kunnon ruokaa. Lapset eivät kyllä pidä puurosta, mutta Eijan sana painaa tässä perheessä.

Kello seitsemän Eija herättää perheen.— — Matti hakee ensiksi eteisestä aamulehden ja lukee sitä ruokapöydässä. Eija ei pidä siitä, mutta minkäs sille voi.

— —
Töiden jälkeen Eija menee ostoksille, hänen täytyy ostaa ruokaa koko viikonlopuksi. Matti tuo Tiinan päiväkodista --- Päivällisen jälkeen Matti lukee lehteä tai katsoo televisiota. --- Eija lukee illalla kirjaa tai tekee käsitöitä, neuloo tai ompelee jotakin. Hänen täytyy siivotakin vähän, koska olohuoneessa on todellinen sotku. Onneksi hänen ei tarvitse viedä roskia ulos, koska sen tekee mielellään Matti. — — (K: 50—51)

Eija on hyvin stereotyyppinen perheenäiti: hän laittaa aamupalat ja huolehtii siitä, että perhe syö terveellisesti. Ruokkijuutta ja hoivaavuutta pidetään yleisesti feminiinisinä piirteinä, ja tällainen ajattelutapa näkyy myös esimerkkitekstissä. Eija sana painaa, kun kyse on puurosta, mutta miehensä pöydässä lukemiselle Eija ei voi mitään. Stereotyyppien mukainen toiminta jatkuu päivällisen jälkeen: perheen isä lukee tai katsoo televisiota äidin siivotessa tai tehdessä käsitöitä. Onneksi mies sentään vie roskat, muutenhan sekin olisi naisen tehtävä. Matti vie roskat, koska tekee sen mielellään, mutta sitä, tekeekö Eija kotitöitä mielellään vai ei, ei kommentoida. Naisen ja etenkin äidin ruokkiuus ilmenee myös kohdissa, joissa Riho kertoo Jenssille äitinsä olevan hyvä ruuanlaittaja (K: 41) ja ostaa äidilleen syntymäpäivälahjaksi keittokirjan (K: 62).

Ruokkijuuden lisäksi naisiin liitetään myös siivousinnostus. Naiset keskustelevat siivoamisesta, ja siivoaminen on heille luonteenomaista, toisin kuin miehille.

14. Teija: — — Mun täytyy siivota täällä ja vanhassa asunnossa. Mä ai-
on pestä ikkunat ja lattiat ja...

Eija: Aioitsä siivota tänään?

— —
Eija: Meidän täytyy tehdä suunnitelma.

Teija: Mikä suunnitelma?

Eija: No, suunnitelma siitä, mitä me aiotaan tehdä. (L: 196)

15. Eija: Nyt mä tiedän. Siivotaan kellarikomero!

Mikko: Mitä? Sunnuntainako? — Siellä on hirveästi hyllyjä ja hyllyt on täynnä tavaraa!

Eija: Just sen takia. Ja viikolla me molemmat ollaan niin väsyneitä.

Mikko: Yäk!

Eija: Joo. Se on hyvä idea! Loistoidea! (L: 240)

Ruuanlaiton ja siivoamisen lisäksi naispuoliset hahmot kuluttavat vapaa-aikaansa kauppoissa. Oppikirjojen naiset pitävät ostoksilla käymisestä, miehille se on vastenmielistä.

16. Liisa: — — Mä tapaan siellä Kirstin. Sitten me mennään yhdessä Stockmannille ostoksille. — — (L: 79—80)

17. Maria: — Nyt kyllä on kaikkia. Näytät vähän väsyneeltä.
Riho: — No, pitihän minun odottaa, kun tarkistelet kaikkea ja valitset niitä hedelmiä.
Maria: Anteeksi, pidän torilla käymisestä. — — (K: 109.)

18. Sitten Maria menee yksin naisten vaatetusosastolle, sillä Riho on kyllästynyt ostamiseen ja odottaa häntä tavaratalon kahvilassa. Kun hän on juonut kolme kuppia kahvia, syönyt kaksi hampurilaista ja yhden leivoksen, tutustunut neljään erilaiseen ihmiseen, lukenut Hesarin ja katsellut ostajia parikymmentä minuuttia, niin lopuksi Maria tulee.
— — (K: 127)

19. Liisa: JAAKKO! Mä sanoin, että alennusmyynnit ovat alkaneet!
Jaakko: Mitä sitten?

— —
Liisa: Jaakko, tule katsomaan! Täällä on hirveän kauniita joulukoristeita!
Jaakko: Joulukoristeita! Joulukuusi on jo ohi!
Liisa: Joulukuusi tulee joka vuosi. — No, kaiva nyt luottokortti esiin! (L: 258)

Oppikirjojen henkilöiden muut vapaa-ajan viettotavat mukailevat myös melko vahvasti sitä ajattelutapaa, jonka mukaan toimintaa voidaan pitää joko maskuliinisena tai feminiinisenä. Vallitsevan stereotyypin mukaisesti miestä pidetään naista aktiivisempänä sukupuolena, ja tämä ajattelutapa näkyy myös oppikirjoissa. Kuuskin Suomi selväsi-
kirjassa naiset harrastavat muun muassa lukemista, käsitöitä, hevosenhoitoa ja klassista musiikkia. Miesten harrastuksina mainitaan muun muassa jalkapallo, uinti, koripallo ja rockmusiikin kuunteleminen. Aktiiviset urheiluharrastukset ovat ratsastamista lukuun ottamatta miehille kuuluvia. Ratsastukseen liittyy hevosen hoitaminen ja hoivaaminen, mikä puolestaan koetaan feminiiniseksi toiminnaksi, joten vaikka ratsastaminen on urheilua, mielletään se voimakkaasti tyttöjen harrastukseksi. Huomion kiinnittää myös se, että nainen kuuntelee ”rauhallista” klassista, mies rajumpaa musiikkia.

Laurannon Elämän suolaa 1 –kirjan naispuoliset hahmot harrastavat lukemista, uintia, jalkapalloa ja kieliä, ja miespuoliset puolestaan lukemista, hiihtoa, jääkiekkoa, uintia, pesäpalloa ja kävelyä. Harrastukset ovat kummallakin sukupuolella verrattain samankaltaisia; sekä miehet että naiset lukevat ja uivat. Jalkapallo naisen harrastuksena rikkoo perinteistä jaottelua, kun taas miehelle urheiluharrastukset ovat luonnollisia.

Maskuliinisen pitäminen aktiivisena ja feminiinisen passiivisena näkyy myös Hämäläisen Aletaan! –kirjasta poimitusta esimerkistä. Otsikon Mitä teit kesälomalla? (125) alla neljä naispuolista ja neljä miespuolista hahmoa kertovat lomanvietostaan. Olen poiminnut tekstistä kaikki verbit ja siihen liittyvät ilmaukset. Naispuolinen henkilö *oli* maalla kesämökillä, *oli* paljon ulkona, *käveli*, *ui*, *souti*, *keräsi* marjoja, *istui* rannalla, *katseli* järvelle, *lainasi* kirjoja, *luki* paljon, *kirjoitti* kirjeitä ja postikortteja, *opiskeli* unkaria, *kävi* Lappeenrannassa, *tapasi* entisiä koulukavereita, *kävi* museoissa ja taidenäyttelyissä ja ortodoksisessa kirkossa, *oli* ulkomailla, *osallistui* kiertoajeluihin ja retkiin, *tutustui* nähtävyyksiin, *makasi* rannalla, *ui*, *oli* työssä, *myi* torilla vihanneksia ja *oli* yksinäinen.

Miespuolinen hahmo puolestaan *oli* kotona, *kävi* vieraiden kanssa katsomassa nähtävyyksiä, *matkusti* Länsi-Suomeen, *sairastui* ja *joutui* sairaalaan, *makasi* sairaalassa, *opiskeli*, *osallistui* pääsykokeeseen ja *pääsi* yliopistoon, *ei tehnyt* mitään erikoista, *laittoi* ruokaa vaimon ollessa töissä, *katseli* televisiota, *kävi* joskus kaljalla.

Naiset kuvailevat lomanviettoaan paljon miehiä laajemmin, joten heidän kohdallaan mainitaan myös enemmän teosanoja. Näyttää siis siltä, että naiset toimivat aktiivisemmin kuin miehet, mutta tarkempi tarkastelu osoittaa, että osa toiminnasta on passiivista. Kuvauksessa on viisi olla-verbiä (miehillä yksi), ja muutenkin toiminta on paljolti pelkkää oleilua (rannalla istumista ja makaamista sekä järvelle katselemista). Naisten toiminnassa on mukana myös runsaasti kulttuuriin liittyviä tekemisiä (lukeminen, taidenäyttelyt jne.). Vaikka miesten kohdalla on vähemmän heidän lomanviettoaan kuvailevia verbejä, on toiminta aktiivisempaa ja dramaattisempaa kuin naisilla. Eräänlainen yllättävä toiminto miespuolisella hahmolla on ruuan laittaminen vaimon ollessa töissä.

Naiset esitetään edellisessä esimerkissä passiivisempina sukupuolena kuin miehet, mikä on stereotypian mukaista. Jos ajatellaan sitä, kumpi sukupuoli näyttäytyy positiivisemmassa valossa, niin sanoisin, että nainen, joka harrastaa kulttuuria miehen katsellessa televisiota ja käydessä kaljalla. Toki tämäkin myötäilee stereotyyppistä ajattelua, ja onhan sohvilla makaava ja olutta juova mies jo jonkinlainen klisee. Tästä voi huomata sen, että stereotyypit voivat kohdella myös miehiä negatiivisesti.

Kiinnitän aikaisemmin huomiota siihen, että sekä Hämäläisen että Kuuskin oppikirjoissa on tyypillistä se, että nainen esitellään miespuolisen henkilön kautta (s. 43—44 ja 55). Laurannon teoksessa puolestaan naiset esitetään huomattavasti aktiivisimpina toimijoina. Naiset ovat toimijoita, joiden kautta mies tulee mukaan kuvioihin.

12. Liisa: Iltaa iltaa. Minä olen Liisa Valtanen. Hauska tutustua!
 naapuri: Iltaa! Kaarina Mähönen. Tässä on mun mies Erkki Mähönen.
 Liisa: Iltaa iltaa. Mun mies sanoi, että ovikello soi. Sillä on hirveän huono kuulo.
 Jaakolla. Niin, Jaakko Valtanen, se on mun mies. — —
 Liisa: Jaakko, tule tänne! Täällä on rouva Mähönen naapurista.
 Jaakko: Iltaa. Jaakko Valtanen. Te olette sitten meidän uusi naapuri, vai mitä?
 Tervetuloa Mannerheimintielle.
 naapuri: Iltaa iltaa! Kaarina Mähönen. Mun mies Erkki on tuolla alhaalla. — —
 (L: 124—125)

7.2.3. Sukupuolet dialogeissa

Dialogit ovat tutkimuskysymyksen kannalta mielenkiintoisia tarkastelun kohteita, sillä mielestäni niistä näkee hyvin tekijän käsitykset sukupuolista (Kuka puhuu? Mistä puhuu? jne.) Pääosin aineiston dialogeissa harjoitellaan hyvin samantapaisia asioita eli itsestä kertomista ja erilaisissa paikoissa asioimista. Kiinnitän huomiota vain sellaisiin puheenvuoroihin, joiden esittäjän sukupuoli on pääteltävissä kontekstista tai esittäjä on mainittu, ja sukupuoli näin ollen tiedossa. Jokaisessa aineiston oppikirjassa on myös sellaisia dialogeja, joihin osallistuvien sukupuoli ei ole näkyvissä.

Hämäläisen *Aletaan!* -oppikirjassa sellaisia puheenvuoroja, joiden esittäjän sukupuoli on näkyvissä, on yhteensä 81, joista 55 kuullaan naispuolisten ja 26 miespuolisten hahmojen suusta. Eli 68 % näistä dialogeista kuullaan naisten ja 32 % miesten suusta. Naispuoliset henkilöt hallitsevat selvästi oppikirjan vuoropuheluita, mikä johtuu paljolti siitä syystä, että naiset ovat miehiä keskeisemmässä roolissa. Esimerkiksi oppikirjassa ei ole lainkaan sellaisia dialogeja, joissa esiintyisi vain miespuolisia puhujia, kun taas naiset keskustelevat keskenäänkin. Vaikka naishahmoilla on kirjan dialogeissa keskeisempi ja näkyvämpi rooli, ovat he miehille alisteisessa asemassa, mikä näkyy ammattijakaumassa ja siinä, että nainen määrittellään usein miespuolisen henkilön kautta.

Kuuskin oppikirjassa sellaisia puheenvuoroja, joiden esittäjän sukupuoli on nähtävillä, on kaiken kaikkiaan 334. Näistä puheenvuoroista 231 on miesten ja 103 naisten esittämiä. Puheenvuoroista 69% on miespuolisten ja 31% naispuolisten lausumia, joten reilusti suurin osa kaikista puheenvuoroista on näin ollen miesten suusta. Voidaan todeta samaa kuin Hämäläisen kirjan kohdalla, eli puheenvuoroihin vaikuttaa se, kuka tai ketkä ovat kirjassa keskeisiä henkilöitä. Kuuskin oppikirjassa päähenkilönä on mies, joten on luonnollista, että se näkyy myös dialogeissa. Muista aineiston teoksista poiketen Kuuskilta löytyy myös sellaisia dialogeja, joissa keskustelijoina on pelkästään mieshahmoja.

Laurannon oppikirjan *Elämä suolaa 1* kappaleissa on yhteensä 555 puheenvuoroa, joiden esittäjän sukupuoli on tiedossa. Miesten esittämiä puheenvuoroja on 231 ja naisten suusta kuullaan yhteensä 324 puheenvuoroa (näistä yksi puheenvuoro on ”tyttöjen” yhdessä esittämä). Kaikista puheenvuoroista miesten esittämiä noin 42 % ja naisten 58%. Puheenvuorojen määrässä näkyy hyvin Laurannon painottama kommunikatiivisuus; ”perinteistä” kappaletekstiä *Elämän suolaa 1* -kirjassa on vähän ja dialogeja aineiston muihin oppikirjoihin verrattuna erittäin paljon. Vaikka Hämäläisen oppikirjassa erilaisia puheharjoituksia on runsaasti, dialogeja on kuitenkin selvästi vähemmän kuin esimerkiksi Laurannolla.

Siihen, kumpi sukupuoli saa dialogeissa enemmän puheenvuoroja, vaikuttaa moni seikka. Yksi näkyvämmistä on se, kuka tai ketkä ovat kirjassa keskeisiä henkilöitä.

Esimerkiksi Kuuskin kirjassa miespuolinen hahmo Riho Volmer on päähenkilö, jonka ympärille tapahtumat ja keskustelut on pitkälti rakennettu. Tämä osaltaan selittää sitä, miksi miesten esittämiä puheenvuoroja on niinkin paljon enemmän naisten esittämiin puheenvuoroihin verrattuna. Hämäläisen Aletaan!-oppikirja ei ole yhtä päähenkilöä, vaan kirjan kappaleet ovat rakentuneet paljolti Tuulan ja Jorman perheen ympärille. Siksi on yllättävää, että myös siinä enemmistö puheenvuoroista tulee miespuolisten henkilöiden suusta.

Aineiston muista oppikirjoista poiketen Kuuskin Elämän suolaa -kirjassa miehet hallitsevat määrällisesti dialogeja. Sen, että miehet esiintyvät ahkerammin keskusteluissa, voidaan katsoa olevan stereotyypin vastaista, sillä eikö naista pidetä stereotyyppisesti ajateltuna puheliaampana osapuolena? Näin ollen Hämäläisen ja Laurannon oppikirjojen voisi katsoa mukailevan vahvemmin vallitsevaa ajattelutapaa kuin Kuuskin oppikirjan. Toisaalta voidaan myös ajatella, että miespuolisten esittämien puheenvuorojen yliedustuksessa on kyse hegemonisesta diskurssista, mikä puolestaan viittaisi päinvastaiseen suuntaan.

Syvemmälle oppikirjojen maailmaan päästään keskustelujen teemoja katsomalla. Mistä naiset ja miehet keskustelevat? Olen valinnut tarkastelun kohteiksi sellaiset dialogit, joissa puhujina on pelkästään jomman kumman sukupuolen edustajia. Hämäläisen kirjassa dialogeja on yleensäkin vähänlaisesti, ja ainoastaan yksi dialogi on sellainen, jossa samaa sukupuolta olevat henkilöt keskustelevat keskenään. Aletaan! -kirjan dialogeissa miehet eivät jutustele lainkaan keskenään, ja kyseisen vuoropuhelun keskustelijat ovat siis naisia. Isoäiti keskustelee puhelimesta ensin Sarin, sitten Tuulan kanssa. Sari ja mummu puhuvat koulunkäynnistä, Tuulan kanssa keskustellaan lahjaksi saadusta puserosta:

20. Isoäiti: — — Kiitos sinulle kirjeestä ja paketista. Pusero on oikein kaunis.

Tuula: Sopiiko se sinulle?

Isoäiti: Sopii oikein hyvin. Värikin on niin kaunis.

Tuula: Niin, minä muistan, että sininen sopii sinulle.— —

(H: 99)

Vaatteista keskusteleminen mielletään perinteisesti naisille tyypilliseksi, ja olisikin odotuksenvastaista, jos edellisessä dialogissa keskustelisivat miespuoliset hahmot kuten esimerkiksi isoisä ja Jorma. Värisävyjen sopivuuden lisäksi Tuula ja hänen äitinsä jutustelevat vielä hieman Tuulan isästä ja Tuulan, Jorman ja lasten matkasta mummulle ja vaarille.

Jos vaatteista keskustelemista pidetään yleisesti tyypillisempänä naisille kuin miehille, voidaan myös astrologiaa pitää tällaisen puheenaiheena. Horoskoopit mielletään usein ”naisten hömpäksi”. Eija ja Teija juttelevat:

21. Eija: — — Missä kuussa sä olet syntynyt?
 Teija: Toukokuussa. Mä olen härkä.
 Eija: Onks härällä syntymäpäivä toukokuussa?
 Teija: On.
 Eija: Aijaa. Mä luulin, että härkä on syntynyt helmikuussa.
 Teija: Ei ole! Vesimies on syntynyt helmikuussa.
 Eija: Sä olet oikea horoskooppiekspertti!
 (L: 95)

Kuuskin Suomi selväksi -kirjassa on useita dialogeja, joissa keskustelijoina ovat kirjan päähenkilö, miespuolinen Riho ja hänen tuttavansa, myöskin miespuolinen, Jens. Sellaisia dialogeja, joissa esiintyisivät vain naispuoliset henkilöt, ei Kuuskin kirjassa ole. Ensimmäisessä Rihon ja Jensin välisessä dialogissa keskustelun aiheena on luonnollisesti tutustuminen. Seuraavan kerran he juttelevat keskenään tavatessaan toisensa pubissa ja keskustelevat perinteisen sään lisäksi muun muassa juomamieltymyksistään:

22. Jens: — Täällä on hauskaa. Tämä on mukava baari ja tarjoilijakin on mukava. Olutkin on edullista eikä niin kallista kuin muualla. Minä pidän keskioluesta, en pidä viinistä.
 Riho: — En minäkään. Juon mielelläni suomalaista olutta. (K: 40)

Alkoholinkäyttö puheenaiheena toistuu muutaman kerran:

23. Tilasimme juomat eli tytöt joivat viiniä ja minä tietenkin vain olutta. (K:89)
 24. — Joitko itsesi humalaan?
 — Olin kyllä vähän humalassa, mutta en hullusti. Seuraavana aamuna heräsin kotona eikä mitään kummempaa krapulaa ollut.— — (K: 90)

Alkoholista ja sen juomisesta keskustelemisen voitaneen katsoa kuuluvan niin sanottuun miehiseen kulttuuriin, samoin tapaaminen pubissa on hyvin maskuliinista toimintaa. Ravintolareissulla mukana olleita täysi-ikäisiä naisia Riho kutsuu tytöiksi, mikä näyttää olevan hyvin tyyppillistä oppikirjoissa (ks. s.47). Viini on tyttöjen juomaa, mies tilaa tietenkin oluen. Viinasten lisäksi keskustellaan totta kai vastakkaisesta sukupuolesta eli naisista:

25. — — Muistatko, kun kerroin sinulle, että tutustuin erääseen tyttöön ruotsin kurssilla?
 — Muistan jotakin.
 — Hän on nimeltään Maria, suomalainen ja oikein mukava tyyppi. Olemme olleet pari kertaa syömässä ja kävimme sinä iltana, keskiviikkona, yökerhossa.
 — Ai ai, muistan myös, että kerroit yhdestä kauniista tyttöystävästä kotonakin odottamassa.
 — Älä nyt viitsi, ei se ole mitään sellaista. — — (K: 89)

Riho esitellään jossain määrin eräänlaisena naistenmiehenä; hän alkaa tapailia Mariaa eestiläisen tyttöystävänsä ollessa vielä mukana kuvioissa. Naisia arvioidaan usein ulkoisten ominaisuuksiensa perusteella; tässäkin ainoa tyttöystävään liitetty adjektiivi on *kaunis*.

Jos Rihon roolina on Kuuskin oppikirjassa toimia jonkinlaisena hurmurina, löytyy vastaavanlainen hahmo myös Laurannon *Elämän suolaa 1* -kirjasta, tosin naispuolisena versiona. Liisa puhuu puhelimesta Kirstin kanssa Kirstin elämäntavasta:

26. Liisa: Oletsa hullu? Aina sulla on uusimies. Ajattele nyt, Kirsti, sä olet kohta vanha nainen ja juokset ulkona niin kuin nuoret tytöt. Sun täytyy, Kirsti-kulta, vähän rauhoittua!
 Kirsti: Kuule, Liisa. Tämä on mun elämä. Ja mulla on vain yksi elämä. Sulla on mies ja perhe. Kyllä sun on helppo puhua.
 Liisa: Älä ole lapsellinen. Ajattele nyt, mitä kaikki ihmiset susta ajattelevat.
 Kirsti: Mä olen yksinäinen ihminen. Mä tarvitsen seuraa.
 Liisa: Onhan sulla seuraa! Joka ilta sä soitat mulle ja puhut monta tuntia puhelimesta.
 Kirsti: Joo joo, mutta mä tarvitsen myös miesseuraa. Sä puhut aina Jaakosta ja Mikosta ja...
 Liisa: Aijaa!! Sä et siis ole kiinnostunut mun asioista. Mä luulin,

että sä olet mun ystävä. Nyt kyllä pyydät anteeksi ja heti!
 Kirsti: Sä olet kyllä hullumpi kuin mä luulin. Ja tämä puhelu loppuu nyt!
 Kuulemiin!
 (L: 228)

Liisa kritikoii ystävänsä elämäntapaa huomauttamalla tämän miessuhteiden määrästä. Kyseessä on eräänlainen sosiaalinen kontrolli; Liisa haluaa Kirstin ajattelevan sitä, mitä muut hänen käytöksestään ajattelevat. Maineeseen vetoaminen on sosiaalisen kontrollin yksi keskeisiä keinoja. On myös yleistä, että naisen seksuaalista käyttäytymistä pidetään helpommin epäsooivana kuin miehen vastaavaa käytöstä.

Hahmona Kirsti on ”kevytkenkäinen” nainen, joka herättää ajatuksia varmaan myös oppijoiden keskuudessa. Kirstin käyttäytymistä puidaan myös ilman häntä:

27. Eija: No mitäs Kirsti?
 Teija: Samaa kuin ennenkin. Se meni taas naimisiin — varmaan kuudes kerta.
 Tai viides. Mä en muista tarkkaan.
 — — (L: 214)

Miehet puhuvat naisista ja naiset miehistä. Sekä Laurannon Elämän suolaa 1 ja Kuuskin Suomi selväksi edustavat selkeästi uudenaikaisempaa linjaa; dialogeissa puhutaan muun muassa vastakkaisesta sukupuolesta ja alkoholinkäytöstä. Hämäläisen Aletaan! -kirja vaikuttaa puolestaan hillitymmältä. Se, millaisia aiheita oppikirjaan on valittu, riippuu paljon tekijästä: hänen iästään, käsityksistään jne. Pitää myös muistaa, että Hämäläisen oppikirja on aineiston kirjoista vanhin. Tietenkin on aiheita, jotka toistuvat jokaisessa oppikirjassa (esim. itsensä esitteleminen), mutta niissäkin on eroja oppikirjojen välillä.

Puheenvuoroja voi selvittää syvemmin monella eri tavalla. Valitsin tarkasteluni kohteeksi sen, miten nais- ja miespuolisia hahmoja puhutellaan. Tosin hieman yllättäen Eniten niitä on Kuuskin Suomi selväksi -teoksessa. Kaikki hellittelysanat kohdistuvat naispuoliseen hahmoon ja tulevat miesten suusta. Niin sanottuja hellittelysanoja Kuuskin oppikirjassa ovat:

kullanmuru
 kultaseni
 mussukka pieni
 pikku mussukkani

Kontekstista irrallisina sanoihin sisältyvää mahdollista kielellistä alistamista on vaikea arvioida, mutta seuraava esimerkki kertoo paljon:

28. Niin helppoa se on

(NYT VOISI EHKÄ aloittaa. Ei se tuon paremmalle tuulelle tule kuitenkaan.)

— Kuulehan kultaseni.

— Niin.

— Täytyisi ehkä vähän rupertella...

— Siitä vain.

— Kun tässä alkaa lomakin kohta. *(Se hermostuu aina kun minä alan puhua lomasta.)*

— —

— OLISIKOHAN KANARIAN SAARET MITÄÄN? *(Minähän en sinne halua kirveelläkään, mutta täyty aloittaa sieltä, koska se aina torjuu minun ensimmäiset ehdotukseni.)*

— Ei vaikuta innostavalta.

— Otetaan joku muu sitten. Mitäs jos mennään Moskovaan? Pitkästä aikaa.

(Aina turvallinen vaihtoehto. Muija vihaa ryssiä.)

— Ei.

— Sitten on vanhat kunnon Pariisi, Lontoo ja Rooma. *(Tässä täytyy jo ruveta turvautumaan kohorttihyökkäykseen.)*

— Ne on kalliita.

— Ei ne enää ole. Ja mä sain vähän ylimääräistä fyrkkaa. *(Nyt aletaan olla voiton puolella. Se ei ole koskaan pystynyt vastustamaan rahan ihmeellistä voimaa.)*

— — (K: 184)

Edellisessä näytteessä huomio kiinnittyy paljon muuhunkin kuin kultaseni-ilmaukseen. Tekstin mukaan muija on aina pahalla päällä, helposti johdateltavissa, rasistinen ja materialistinen. Pyrkimyksenä täytyy olla huumori, muuten tekstin tarkoitusperiä on mahdoton käsittää. Jos kyse on huumorista, niin onko oikein tehdä sitä seksistisin keinoin, etenkin kun kontekstina on oppikirja?

Hellittelysanoja ei juurikaan esiinny muissa aineiston oppikirjoissa. Hämäläisellä niitä ei ole lainkaan. Laurannon kirjan dialogeissa nainen nimittää miestä kerran kullaksi ja mies kerran naista kullaksi, mistä ei juurikaan voi päätellä mitään teoksen ideologisesta maailmasta. Ylipäätänsäkään hellittelysanoja ei esiinny missään aineiston oppikirjoissa paljoa.

7.2.4. Mitä kuvat kertovat sukupuolirooleista?

Aineiston oppikirjojen kuvitus on aika vähäistä ja vaatimatonta kuten yleensäkin suomi toisena kielenä -oppikirjojen kuvitus tapaa olla. Totean jo aikaisemmin, että kuvien vähyys tekee yksittäisestä kuvasta entistä merkityksellisemmän, sillä saavathan vähäiset kuvat enemmän huomiota osakseen. Mitä kuvat kertovat oppikirjan maailmasta? Mitä tekee nainen kuvissa? Mitä tekee mies kuvissa? Millaisia naisia ja miehiä kuvissa on?

Aluksi tarkastelen pelkkää kuvissa esiintyvää toimintaa, eli sitä, mitä naiset ja miehet kuvissa tekevät. Oppikirjoissa on runsaasti sellaisia kuvia, joissa ei varsinaisesti kuvata mitään erityistä toimintaa, vaan kuvan henkilöt vain seisoskelevat tai istuvat. Olen erotanut toisistaan passiivisen ja aktiivisen toiminnan, jolloin edellä mainitut seisoskelut ja istuskelut menevät passiivisen toiminnan kategoriaan, ellei kuvassa tapahdu mitään muuta.

Hämäläisen Aletaan!-oppikirjan mustavalkoiset valokuvat näyttävät olevan itse kirjaa vanhempia. Esimerkiksi kuvissa näkyvä pukeutuminen ja silmälasit viittaavat mielestäni aikaan ennen kirjan ilmestymistä. Myös viivapiirrosten hahmojen pukeutuminen on vanhahtavaa, sillä vain kahdessa kuvassa nainen näyttää pukeutuneen pitkiin housuihin, muuten hänellä on aina hame.

Muihin aineiston oppikirjoihin verrattuna Hämäläisen kirjan kuvissa toimitaan aktiivisemmin. Naisten ja miesten toiminta ei aktiivisuuden asteikolla juuri eroa toisistaan.

Kuvien tarkempi tarkastelu kertoo enemmän sukupuolten rooleista: Sekä valokuvassa että piirroksessa esiintyy miespuolinen ylioppilas ylioppilaslakki päässään. Nainen on myyjä ja tarjoilija, mies useammin asiakas.

Kuuskin kirjan kuvissa miespuoliset hahmot toimivat naispuolisia aktiivisemmin. Naiset eivät juurikaan tee mitään kuvissa; ainoa kuvassa esiintyvä nainen, joka harrastaa aktiiviseksi luokittamaani toimintaa, istuu ja syö. Tosin syömistäkään ei voida pitää erityisen aktiivisena toimintana. Kuvissa miespuoliset hahmot muun muassa juoksevat ja onkivat. Myös Kuuskin kuvituksessa esiintyy tarjoilija, tällä kertaa tosin miespuolinen. Suomalaisessa kulttuurissa tarjoilijan ammatti mielletään hyvin feminiiniseksi, mutta Virossa asia saattaa olla toisin, joten miespuolinen tarjoilija saattaa olla siellä hyvinkin stereotyyppin mukainen. Kuvat onkivasta ja baarissa istuvasta miehestä ovat vahvasti stereotyyppin mukaisia, etenkin kun onkivan miehen taustalla näkyy moottoripyörä, jota voidaan pitää jonkinlaisena maskuliinisuuden symbolina.

Suurimmassa osassa Laurannon kirjan kuvissa henkilöt eivät varsinaisesti tee mitään, ja aktiivista toimintaa esiintyy kuvissa vähän. Huomio kiinnittyy myös siihen, että kirjassa on muutamia kuvia, jotka esiintyvät useamman kerran. Kuvitusta silmäiltäessä mielenkiinto kohdistuu ensimmäisenä kirjan alkuosaan, jossa esitellään kirjan kappaleissa seikkailevia hahmoja. Näitä kuvia lukuun ottamatta Laurannon oppikirjan kuvitus vaikuttaa melkoisen neutraalilta, eikä mikään yksittäinen kuva kiinnitä huomiota.

Kirjan hahmojen esittelyn yhteydessä oleville kuville ja niihin liittyville teksteille on kullekin on varattu kokonainen sivu, joten ne saavat luonnollisestikin paljon huomiota. Kuvia on yhteensä viisi, joista kolmessa on miespuolinen ja kahdessa naispuolinen henkilö. Miestä esittävät kuvat ovat lihava mies, taksinkuljettaja ja vanhahko palomies. Kuvat, joissa esiintyy nainen, ovat nainen lattiaharja kädessään ja tarjoilija. Kuvat, etenkin tarjoilijaa ja taksinkuljettajaa esittävät, ovat erittäin stereotyyppisiä. Tarjoilijalla on erittäin lyhyt hame, pieni esiliina ja korkokengät. Taksikuski on harteikas nuorimies, jolla on hihatonta paita.

Laurannon oppikirjan kuvien hahmot ovat tietoisesti karrikoituja (Lauranto 2002). Ulkoisia ominaisuuksia on kuvissa selvästi liioiteltu, esimerkiksi Liisa Valtanen on laiha ja hänen miehensä puolestaan huomattavan lihava hahmo. Binaarista vastakohtapariajat- telua on selvästi käytetty hyväksi etenkin näiden kirjan henkilöiden kohdalla.

Kahdesta oppikirjasta, sekä Kuuskin Suomi selväksi -kirjasta että Laurannon Elämän suolaa 1 -kirjasta, löytyy hyvin samantyyppinen kuva, jossa naishenkilö seisoo lattiaharja kädessään. Laurannon ”luutanainen” on ammatiltaan siivooja, joka osaltaan selittää kuvan valintaa, mutta Kuuskin kirjan kuvan esittämä naishenkilö on ammatiltaan lääkäri, mikä selviää kuvaan liittyvästä tekstistä. Naisen ammatin paljastuessa tekstin myötä kuva tuntuu erittäin omituiselta. Kuvan henkilö, Eija Laaksonen, on yksi keskeisistä hahmoista Kuuskin kirjassa, ja hänen kohdallaan korostetaan vahvasti hänen rooli- aan puolisona ja vanhempana ammatin jäädessä niiden varjoon. Tämä selittänee sitä, miksi Eija kuvataan siivousväline kädessään; hän on ensisijaisesti vaimo ja äiti, kodin hoitaja. On päivänselvää, että edellisenkaltaista ajattelua voidaan pitää seksistisenä ja stereotyyppisenä.

7.3. Naiseen ja mieheen liitettävät ominaisuudet

7.3.1. Ulkoiset ominaisuudet

Hämäläisen Aletaan!-oppikirjassa henkilöitä kuvaillaan todella vähän, eikä siinä näin ollen ole juuri lainkaan kirjan hahmoihin liittyviä adjektiiveja. Naisen ulkoisia ominaisuuksia kuvataan kahdella adjektiivilla: *iso* ja *pieni*, jotka kumpikin liittyvät tyttö- sanaan. Miespuolisiin hahmoihin yhdistetään pelkästään yksi ulkoista ominaisuutta luonnehtiva adjektiivi: *nuori*.

Myös Laurannon Elämän suolaa 1 -oppikirjassa hahmojen ulkoisia ominaisuuksia mainitaan harvoin. Nainen kuvaillaan *laihaksi*, *vanhaksi* ja *nuoreksi*, mies puolestaan *van-*

haksi ja nuoreksi. Vain naisen vartalonmallia kommentoidaan, ei miehen. Toisaalta Laurannon kuvissa esiintyy liioitellun lihava mieshahmo, mutta tekstissä sitä ei mainita.

Kuuskin kirjasta ulkoisia ominaisuuksia kuvailevia laatusanoja löytyy huomattavasti enemmän kuin kahdesta muusta aineiston teoksesta. Naispuolisen henkilön todetaan olevan *lyhyt, laiha, pullea, solakka ja nätti*. Kuuskin kirjassa mainitaan myös, että naisella on *harmaa ohut tukka, paksu ruskea tukka ja punainen lyhyt tukka*. Mieheen liitetään seuraavat adjektiivit: *lihava, tukeva, kalju, komea ja tummatukkainen*. Näiden lisäksi miehellä todetaan olevan *harmaat silmät, parta ja viikset*.

Nätti ja *solakka* voitaneen luokitella feminiinisiksi adjektiiveiksi, *komea* puolestaan maskuliiniseksi. Ruumiinrakennetta kuvailtaessa naiseen liitetään *pullea*, mieheen *tukeva* ja *lihava*. *Pullea* assosioituu myös feminiiniseksi, ja voidaan kenties ajatella, että naisen luonnehtiminen lihavaksi olisi epäkohteliasta, mutta miehen kohdalla se sallitaan. Toisaalta *lihava* ja *tukeva* eivät tunnu erityisen maskuliinisilta ominaisuuksilta, mutta kallistuvat ainakin minun mielessäni enemmän miehekkääseen kuin naiselliseen suuntaan.

Suomi selväksi –kirjassa ulkoiset ominaisuudet korostuvat useissa kohdissa:

29. Minulla on kyllä tyttöystävä, muta en sano, kuka hän on. Millainen tyttö hän on? Minun mielestäni hän on erittäin kaunis. Hänellä on lyhyt vaalea tukka ja ruskeat silmät. (K: 21)

30. Eija on puhelias ja seurallinen. Hän on hyvännäköinen nainen. Hänellä on vaalea suora tukka ja siniset silmät. (K: 22)

31. Muut sanovat, että olen komea tummatukkainen poika. (K: 21)

Kuuskin kirjassa molempien sukupuolten ulkonäköä kommentoidaan, mutta enemmän kuitenkin naisen kuin miehen. Yleensäkin naiseen liitetään enemmän ulkonäköä kuvailevia adjektiiveja, tosin eroa ei voida pitää merkittävänä (ulkoisia ominaisuuksia kuvailevista adjektiiveista kymmenen liitetään naispuoliseen ja kahdeksan miespuoliseen hahmoon).

Minkä verran oppikirjoissa pelataan binaarisilla vastakohtapareilla? Tekstistä Hämäläiseltä löytyy oppositiopari iso — pieni ja Laurannolta vanha — nuori. Laurannon oppikirjan kuvituksessa binaarinen vastakohta-ajattelu on selkeästi läsnä. Kirjan alkuosan henkilöiden esittelyn yhteydessä olevat kuvat toimivat vahvasti tämän pohjalta, ja niistä voidaan erottaa ainakin parit lihava — laiha ja nuori — vanha. Kuuskin oppikirjassa ulkonäköä kuvailevilla adjektiiveilla on selvästi keskeisempi rooli kuin muissa aineiston oppikirjoissa, ja myös siinä adjektiivit osin asettuvat oppositiopareihin (esim. laiha — lihava). Näyttäisi siis siltä, että tekijät käyttävät binaarisia vastakohtapareja hyödykseen, mikä on kielten oppikirjoissa hyvin tyypillistä. Naisen ulkoisia ominaisuuksia kuvailaan hieman miestä enemmän, mutta ero on pieni. Tietenkin voidaan ajatella, että nasien ulkonäkö on useammin arvostelun kohteena kuin miehen, sillä kuitenkin jokaisessa aineiston oppikirjassa naiseen liitetään enemmän ulkonäköä kuvailevia adjektiiveja kuin mieheen.

7.3.2. Sisäiset ominaisuudet

Sisäisillä ominaisuuksilla tarkoitetaan yleensä henkilön luonteeseen liittyviä piirteitä, mutta huomioin tässä kohdassa kaikki muut hahmoihin liitetyt paitsi ulkonäköä kuvailevat adjektiivit, eli mukana ovat myös sellaiset adjektiivit kuin rikas jne.

Hämäläisen kirjassa ole paljoakaan henkilöitä kuvaavia adjektiiveja, eikä myöskään niin sanottuja sisäisiä ominaisuuksia kuvailla juuri lainkaan. Naispuolisen henkilön mainitaan olevan *mukava* ja miespuolisen *iloinen*. *Mukavan* lisäksi naispuoliseen hahmoon liitetään *sairas* (ks. myös 7.1.1. Sukupuolispesifit ilmaukset otsikoissa, s.37—39).

Laurannon kirjassa sisäisiä ominaisuuksia kuvaillaan paljon enemmän kuin henkilöiden ulkonäköä. Naispuoliseen hahmoon liitetään adjektiivit *kiva*, *tulinen*, *iloinen*, *hyvä*, *rakas*, *järjestelmällinen*, *tarmokas*, *hullu*, *lapsellinen*, *yksinäinen*, *hermostunut*, *seinähullu*, *mustasukkainen* ja *idiootti*. Miespuolisen hahmon yhteydessä esiintyvät puoles-

taan seuraavat adjektiivit: *hyvä, hullu, hermostunut, mahdoton, hapan, epäkäytännöllinen* ja *ei vajaaälyinen*.

Adjektiivit, joiden voidaan katsoa kuvailevan henkilön sisäisiä ominaisuuksia, ovat Laurannon kirjassa hyvin monipuolisia ja mukana on muutamia aika erikoisia ilmauksia! Monet negatiivisimmista adjektiiveista esiintyvät dialogeissa nimittelyn yhteydessä, mitä muissa aineiston oppikirjoissa ei tavata. Naista kuvaillaan enemmän kuin miestä, mikä ainakin osin johtuu siitä, että naiset ovat Laurannon kirjassa miehiä näkyvämmässä roolissa.

Adjektiiveista näkyy se, että osa niistä on nimittelyjä (esim. idiootti). *Hermostunut* on sekä feminiininen että maskuliininen hahmo. Nainen on tarmokas ja järjestelmällinen, mies puolestaan epäkäytännöllinen, mikä ei ainakaan imartele miessukupuolta.

Kuuskin kirjassa naisen sisäisiä ominaisuuksia kuvailtaessa mainitaan adjektiivit: *seurallinen, utelias, yksinäinen, onneton, vakava, kokenut, viehättävä, hiljainen, musikaalinen, pessimistinen, hermostunut, viisas, onnellinen* ja *optimistinen, kohtelias*. Kuuskin miehiä luonnehditaan puolestaan ilmauksilla *rauhallinen, rikas, menestyvä, turvallinen, huumorintajuinen, ystävällinen, tarkka, laiska, hidas, ujo, ahkera, aktiivinen, nopea, iloinen* ja *hyväntuulinen*.

Kuuskin oppikirjassa luonneadjektiivit noudattelevat pitkälti stereotyyppisiä käsityksiä: esimerkiksi miestä kuvaillaan aktiiviseksi ja turvalliseksi, mitkä adjektiiveina ovat vahvasti maskuliinisia. *Viehättävä* puolestaan on feminiininen laatusana, jota tuskin koskaan kuulee liitettävän miespuoliseen henkilöön. Viehättävällä voidaan sisäisten ominaisuuksien lisäksi viitata toki myös ulkoisiin piirteisiin. Naiseen liitetään enemmän selvästi negatiivisia adjektiiveja kuin mieheen: nainen on onneton ja pessimistinen. *Hermostunut* nainen on myös mielenkiintoinen, sillä siinä voidaan nähdä vastakohtapari tunne - järki.

On myös kiinnostavaa, että naisen onnellisuuden tasoa kommentoidaan (nainen on onnellinen, onneton, yksinäinen), miehen ei. Miehen taloudelliseen asemaan kiinnitetään huomiota (mies on rikas ja menestyvä), naisen ei.

Kuuskin kirjassa naisiin ja mieheen liitetään saman verran sisäisiä ominaisuuksia kuvailevia adjektiiveja (kumpaankin 15), Hämäläisen ja Laurannon kirjoissa puolestaan naisia luonnehditaan miestä enemmän. Hämäläisellä ero on pieni (nainen kaksi ja mies yksi), Laurannolla suurempi (nainen 15 ja mies seitsemän). Elämä suolaa 1 –oppikirjassa näkyy voimakkaasti se, että naiset ovat siinä näkyvämmässä roolissa kuin miehet, mutta on kuitenkin mielenkiintoista, että sekä niin sanottujen sisäisten että ulkoisten ominaisuuksien ollessa kyseessä naista kuvaillaan miestä enemmän. Kuten ulkoisia myös sisäisiä ominaisuuksia kuvaillaan aineiston oppikirjoissa enemmän, kun kyseessä on naispuolinen hahmo. Voidaankin ajatella, että nainen on miestä useammin arvostelun ja arvioinnin kohteena.

8. PÄÄTÄNTÖ

Tällaisen tutkimuksen tekee ongelmalliseksi se, että tutkimuskysymykset ja hypoteesi ohjaavat tulkintaa. Nais- ja mieskuvia tarkastellaan tietynlaisten asetelmien läpi ja taustalla vaikuttaa ajatus siitä, että naiset ovat miehiin nähden alistetussa asemassa. Samalla otsikolla samasta aineistosta voisi todennäköisesti saada aikaan hyvin erilaisen työn. Ajatuksella voidaan leikitellä, ja ajatella esimerkiksi kuvaa, jossa nainen touhuaa keittiössä miehen makoillessa sohvalla. Ensimmäinen ja oletettu tulkinta on tietenkin se, että kuva mukailee sukupuolistereotypiaa: kodin työt jakautuvat miesten ja naisten töihin. Entä jos tarkastelisin sillä silmällä, että miehet ovat kulttuurissamme alistetussa asemassa? Tällöin kuvan voisi tulkita esimerkiksi siten, että nainen hallitsee kotia, eikä anna miehen osallistua sen hoitamiseen!

Edellinen voi ehkä tuntua kaukaa haetulta, mutta periaatteessa se on mahdollista. Käytännössähän me tiedämme, että kotityöt ovat yleensä epätasaisesti jakautuneet, ja naiset hoitavat perinteisesti lapset, ruuat ja siivoukset. Missä määrin olemassa olevat ajatukset ja aika vahva hypoteesini vaikuttavat tulkintaan ja tuloksiin? Toki ne vaikuttavat, ja onkin mielenkiintoista spekuloida, millainen tutkielma olisi jonkun toisen tekemänä.

Määrällinen sisällönerittely antaa puolueettoman tuloksen, mutta tietenkin tutkija valitsee sen, mitä erittelee. Subjektiiivisuus korostuu kuvia ja tekstejä tarkemmin analysoidessa. Kyse on voimakkaasti minun valinnoistani ja tulkinnoistani.

Tämän, kuten niin monen muunkin tutkielman kohdalla, kysymykset ovat vain lisääntyneet työn edetessä. On selvää, että oppikirjojen nais- ja mieskuva on stereotyyppinen, tämä näkyy selkeästi esimerkiksi naisten ja miesten ammattijakaumassa: nainen on siivooja ja kotirouva, mies palomies ja toimitusjohtaja. Aineistosta löytyy todella hätkähdyttäviäkin esimerkkejä siitä, miten nainen näytetään negatiivisessa valossa suhteessa mieheen (mm. 28. esimerkki, s. 67). Stereotyyppin mukaisesti nainen esitetään yleensä miestä passiivisempana. Tämä näkyy sekä oppikirjojen kuvissa että tekstissä. Laurannon *Elämän suolaa 1* -kirjan naiset poikkeavat Hämmäläisen ja Kuuskin kirjojen naisista ole-

malla miehiä toiminnallisempia. Kuten aikaisemmin olen jo todennut, on naisilla miehiä keskeisempi rooli Laurannon kirjassa, ja päinvastoin kuin yleensä, mies määrittää siinä naisen kautta.

Laurannon Elämä suolaa 1 –oppikirjaa voisi edellisten seikkojen perusteella pitää naisnäkökulman kannalta kumouksellisena, mutta muut asiat myötäilevät stereotyyppistä ajattelua: nainen siivoaa sekä pitää ostamisesta ja horoskoopeista. Kirsti on hahmona miesten suhteen ”aktiivinen”, mikä toisaalta rikkoo perinteisen stereotypian, mutta toisaalta häntä arvostellaan vetoamalla maineeseen, mikä on yleinen keino kontrolloida naisen toimintaa.

Oppikirjoista löytyy useita esimerkkejä, jotka kielivät stereotyyppisestä ajattelusta. Se ei aina todellakaan kohdistu pelkästään naisiin, vaan myös miehiä kohdellaan stereotyyppisesti. Mies esitetään kuitenkin pääsääntöisesti naista positiivisempänä, vaikka paikoin hänkin esittäytyy kielteisissä yhteyksissä. Oppikirjoissa toteutuu kuitenkin naista alistava diskurssi.

Edelliset pohdintani vastaavat alkuperäiseen tutkimuskysymykseeni; oppikirjojen nais- ja mieskuva on stereotyyppinen. Se ilmenee sukupuolirooleissa, jotka paikoin vaikuttavat hyvin vanhanaikaisilta. Kysymys, jota olen työn edistyessä yhä enemmän alkanut miettiä, liittyy vallitsevaan sukupuoli-ideologiaan ja siihen, pitääkö oppikirjan pyrkiä vastaamaan vai muuttamaan todellisuutta. Jos ajattelemme nykyistä todellisuutta sukupuoli-ideologian kannalta, ei mielestäni ole olemassa yhtä ainoaa todellisuutta, sillä ihmisillä erilaisia todellisuuksia. Minun isoäitini ja vielä äitinikin ovat eläneet sukupuolten tasa-arvon ja sukupuoliroolien näkökulmasta tarkasteltuna toisenlaisessa maailmassa kuin minä. Todellisuudet saattavat olla todella erilaisia eri kulttuureissa, mutta todennäköisesti myös ikäisteni suomalaisten naisten todellisuudet poikkeavat toisistaan.

Kenen stereotyyppioista puhumme? Naiseen ja mieheen liitettävät stereotyyppiat tuntuvat paikoin todella jyrkiltä. Onko minun käsitykseni naiseudesta ja mieheydestä todellakin tällainen? Mielestäni ei voida yleistää, että ajattelemme kaikki tietyllä tavalla, mutta

toisaalta olen varma, että meidän kaikkien käsitykset myötäilevät edes jonkin verran näitä stereotyyppioita. Jos esimerkiksi pyytäisin joitakuita merkitsemään vastakohtaisista adjektiiveista (heikko — vahva, aktiivinen — passiivinen jne.) toisen feminiiniseksi ja toisen maskuliiniseksi, tulokset olisivat mitä todennäköisemmin aika samanlaiset.

Jos ajatellaan, että oppikirjan pitäisi antaa todellisuudesta mahdollisemman oikea kuva, ja sen tulisi vastata mahdollisimman hyvin todellisuutta, niin kenen ja minkälaisesta todellisuudesta puhumme? Esimerkiksi suomi toisena kielenä -oppikirjojen ammattijakauma saattaa hyvinkin vastata todellisuutta naispuolisine pankkivirkailijoihin ja miespuolisine taksikuskeineen. Todennäköisestihän pankkivirkailijoista suurin osa on naisia ja taksikuskeista enemmistö on miehiä. Aika paljon tosi elämän ammattien ja töiden jakaumasta kertoo se, että yleisimpiä miesten ammatteja kunnissa ovat muun muassa apulaispalopäällikkö, kirvesmies ja putkiasentaja. Naisten listalta löytyvät esimerkiksi sihteeri, apulaisemäntä ja puistotäti. (Peura 2002: 14.) Oppikirjojen ammattijakauma on kuitenkin todellisuutta suurempi ja sitä voidaan pitää vääristyneenä ja epätasa-arvoisena, sillä oppikirjojen miesten ammatit ja oppiarvot asettuvat arvohierarkiassa selkeästi naisten vastaavia korkeammalle.

Millainen rooli ja vastuu oppikirjoilla on? Pitääkö niiden yrittää muuttaa maailmaa? Tietenkin myös niidenkin tulisi pyrkiä sukupuolten väliseen tasa-arvoisuuteen, mutta jos meidän nykyisessä todellisuudessa sukupuoliin liitetään stereotyyppin mukaisia käsityksiä ja todellisuus on mitä on, niin kuinka paljon oppikirja voi tästä poiketa? Ensin mieleeni tuli, että radikaali poikkeaminen vallitsevasta sukupuoli-ideologiasta hämmäntäisi oppijoita, mutta todennäköisesti jotkut kokevat jo nykyisetkin suomi toisena kielenä -oppikirjat naiskuvaltaan hämmäntävinä. Ja haittaako hämmäntyminen?

Mielenkiintoinen kysymys on myös se, kuinka paljon tekijät tietoisesti huomioivat sitä, millaisia hahmoja oppikirjoihinsa luovat. Eila Hämäläinen kertoo kiinnittäneensä jonkin verran huomiota Aletaan! -kirjan välittämään nais- ja mieskuvaan. Tietoisesti valinnaksi hän mainitsee ainakin sivun 173 pikkutyön puheenvuoron: ”Minusta tulee presidentti. Isä on sanonut, että naisetkin voivat päästä presidenteiksi.” (Hämäläinen 2002.) Myös

Lauranto toteaa kiinnittäneensä huomiota kirjan hahmoihin ja karrikoituilla tyypeillä on tarkoitus herättää keskustelua, eli intentiona on kirjan henkilöitä luodessa ollut oppijoiden puheen aktivoiminen. Toisaalta Lauranto kuitenkin myöntää, ettei ole hahmoja luodessaan huomionnut sitä, minkälaista nais- ja mieskuvaa ne kenties välittävät. (Lauranto 2002.)

Voimakkaasti stereotyyppiset hahmot varmasti herättävät keskustelua, mutta onko se oikea tapa? Saako keskustelun syntymisen vuoksi luoda kärjistetyn stereotyyppisiä, yleensä negatiivisia, naishahmoja? Tai mieshahmoja? Voisiko keskustelua aktivoida sillä, että hahmot olisivat liioiteltuja jollain muulla tavalla? Jos naiset ja miehet esitetäisiin esimerkiksi täysin perinteisistä rooleista poikkeavina, niin eikö senkin voisi olettaa herättävän keskustelua?

Toisaalta stereotyyppiset kuvat saattavat helpottaa ymmärtämistä kielitaidon ollessa vielä heikko. Jos kuvan tai tekstin hahmo poikkeaa radikaalisti vallitsevasta stereotyyppistä, voi se hämmentää oppijaa ja jopa vaikeuttaa ymmärtämistä. Toisaalta kokemusteni mukaan hämmäntävät ja poikkeavat asiat huomioidaan ja muistetaan helpommin, esimerkiksi kuva paitaa silittävästä miehestä herättää ihmetystä ja sitä myötä myös keskustelua kurdinaisten keskuudessa ja jotta asiaa voitaisiin ihmetellä ääneen, tarvitaan siihen sanat, jolloin oppimisella on motivaatio. Oppimista voidaan mielestäni edistää myös stereotyyppisestä käsityksestä poikkeavilla nais- ja mieskuvilla.

Onko suomi toisena kielenä –oppikirjojen nais- ja mieskuva muuttunut ajan myötä? Tämän tutkielman aineiston perusteella sanoisin, että kyllä on. Kirjoista vanhin, eli Hämäläisen Aletaan!, poikkeaa aiheiltaan Kuuskin ja Laurannon kirjoista, joissa teemat voivat olla hyvinkin ”nykyaikaisia” (esimerkiksi alkoholinkäyttö). Tietenkin oppikirja on aina tekijänsä näköinen; nuoren tekijän kirjassa esiintyy todennäköisesti nuoria hahmoja jne. Hämäläisen Aletaan! –kirjan kuvitus kiinnittää huomion; kuvien naiset ovat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta pukeutuneet hameeseen, mitä voidaan nykyään pitää vanhanaikaisena. Sitä, kuinka paljon kirjan ikä nais- ja mieskuvaan vaikuttaa, on vaikea näin suppean aineiston pohjalta arvioida.

Vaikuttaako tekijän sukupuoli kirjan nais- ja mieskuvaan? On huomionarvoista, että aineiston ainoan miespuolisen tekijän oppikirjan naiskuva on erilainen kuin kahdessa muussa kirjassa. Laurannon naiset ovat aktiivisempia toimijoita, sukupuolten roolit ovat ikään kuin päinvastaiset Hämäläisen ja Kuuskin kirjaan verrattuna. Kuitenkin Laurannon oppikirjan nais- ja mieskuva on stereotyyppinen, mikä ilmenee kuvia ja tekstejä tarkemmin tarkasteltaessa.

Tutkielmani aineiston pohjalta näyttää siltä, että suomi toisena kielenä -oppikirjat toteuttavat stereotyyppistä nais- ja mieskuvaa, mikä ei siis poikkea aikaisemmista oppikirjojen sukupuoli-ideologiaa analysoinneista tutkimuksista. Tutkimuskysymyksiä ja muita esille nousseita asioita olisi mielenkiintoista tarkastella laajemmasta aineistosta. Onko kuva suomi toisena kielenä -kirjoissa kautta linjan tämä?

Työn myötä kysymykset lisääntyivät ja kiinnostuin aiheesta yhä enemmän. Etenkin ilmausten ”sukupuoli”, eli se, mitkä sanat ja ilmaukset mielletään feminiinisiksi ja mitkä maskuliinisiksi, alkoi kiinnostaa minua. Kielen piilomaskuliinisuus on myös mielenkiintoinen ilmiö, ja kun tekstejä tarkastelee ”sillä silmällä”, huomaa monia sukupuoli-ideologiaan liittyviä asioita, joihin ei ole aikaisemmin tullut kiinnitettyä huomiota. Tutkielmaani läheisesti liittyvä teema olisi kulttuurien väliset erot. Margit Kuuskin nais- ja mieskuva on hieman erilainen kuin aineiston suomalaisissa oppikirjoissa, ja tätä olisi kiintoisaa tarkastella tarkemmin isommasta aineistosta.

Vaikka oppikirjan vaikutuksesta sukupuoli-identiteetteihin ja sukupuolten väliseen tasaveroon voidaan olla monta mieltä, ei voi unohtaa, että ne ovat osallisina todellisuuden rakentamisessa. Sillä, minkälainen nais- ja mieskuva suomi toisena kielenä -oppikirjoihin ja yleensäkin oppikirjoihin sisältyy, on merkitystä, sillä kielen lisäksihän oppikirjat opettavat aina myös kulttuuria, ja näin ollen antavat malleja naisten ja miesten asemasta yhteiskunnassa. Mielestäni on erityisen tärkeää, että opettaja tunnistaa ja tiedostaa oppimateriaalissa lymyävät ideologiat ja niiden olemassaolon.

LÄHTEET

- Aalto, Eija 1997: Oppimateriaalien muuttuvat oppimiskäsitykset. — Raanamo, Anna-Maija ja Tuomikoski, Paula (toim.), Kielisillan rakentajat. Katsaus ulkomaanlehtori - ja kielikurssitoimintaan ja toiminnan arviointi. Oy Edita Ab, Helsinki.
- Barthes, Roland 1994: Mytologioita. Tammer-Paino Oy, Tampere.
- Berger, Peter L. ja Luckmann, Thomas 1995: Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Kirjapaino-Oy Like, Helsinki.
- Cameron, Deborah 1996: Sukupuoli ja kieli. Feminismi ja kielentutkimus. Tammer-Paino Oy, Tampere.
- Engelberg, Mila 2001: Ihminen ja naisihminen: suomen kielen piilomaskuliinisuus. Naistutkimus. Kvinnoforskning. 14. vuosikerta, 4/2001. Ci tyoffset Oy, Tampere. s. 23—33.
- Fairclough, Norman 1997: Miten media puhuu. Tammer-Paino Oy. Tampere. (Media Discours 1995)
- Fiske, John 1994: Merkkien kieli. Johdatus viestinnän tutkimiseen. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Gordon, Tuula ja Lahelma, Elina 1992: Tyttöjen toiseus opetuksessa ja koulutuksessa. — Näre, Sari ja Lähteenmaa, Jaana (toim.), Letit liehumaan. Tyttö-kulttuuri murroksessa. Tammer-Paino Oy, Tampere.
- Hatva, Anja 1987: Kuva —hyvä renki, huono isäntä. Oy Urex. Porvoo.
- Heikkinen, Vesa 1999: Ideologinen merkitys: kriittisen tekstintutkimuksen teoriassa ja käytännössä. Ykkös-Offset Oy, Vaasa.
- Heikkinen, Vesa; Mantila, Harri ja Varis, Markku (toim.) 1998: Tuppuinen mies. Kirjoitelmia sukupuolesta, kielestä ja kulttuurista. Karisto Oy, Hämeenlinna.
- Hietala, Veijo 1993: Kuvien todellisuus. Johdatusta kuvallisen kulttuurin ymmärtämiseen ja tulkintaan. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Hyyppä, Markku T 1995: Sukupuolten kirjo. Seksi, aivot, roolit. Yliopistopaino, Helsinki.
- Jaatinen, Jaana 1988: Miesten puhetta ja akkojen löpinöitä. Eräiden sävyjen ilmaisesta kielessä. — Laitinen, Lea 1988: Isosuinen nainen. Tutkielmia naisesta ja kielestä. Yliopistopaino, Helsinki. s. 47—50.
- Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi ja Suoninen, Eero 1993: Diskurssianalyysin aakkoset. Vastapaino, Tampere.
- Lehtonen, Mikko 1996: Merkitysten maailma. Tammer-Paino Oy. Tampere.
- Lehtonen, Mikko 1995: Pikku jättiläisiä. Maskuliinisuuden kulttuurinen rakentuminen. Vastapaino, Tampere.
- Mantila, Harri 1998: *Jätkät ja jässikät, don juanit ja gentlemannit* eli Perusankirjan mieskuva. — Heikkinen, Vesa; Mantila, Harri ja Varis, Markku (toim.), Tuppuinen mies. Kirjoitelmia sukupuolesta, kielestä ja kulttuurista. Karisto Oy, Hämeenlinna.
- Mantila, Harri ja Varis, Markku (toim.), Tuppuinen mies. Kirjoitelmia sukupuolesta, kielestä ja kulttuurista. Karisto Oy, Hämeenlinna.

- Moi, Toril 1990: Sukupuoli/teksti/valta. Vastapaino, Tampere.
- Morris, Pam 1993: Kirjallisuus ja feminismi. Johdatus feministiseen kirjallisuudentutkimukseen. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä. (toimittanut Päivi Lappalainen)
- Niemikorpi, Antero 1998: Suurifrekvenssinen *mies*. — Heikkinen, Vesa; Mantila, Harri ja Varis, Markku (toim.), Tuppuinen mies. Kirjoitelmia sukupuolesta, kielestä ja kulttuurista. Karisto Oy, Hämeenlinna.
- Näre, Sari 1992: Liisa Älä! Älä! -maassa. — Näre, Sari ja Lähteenmaa, Jaana (toim.), Letit liehumaan. Tyttökulttuuri murroksessa. Tammer-Paino Oy, Tampere.
- Näre, Sari ja Lähteenmaa, Jaana (toim.), Letit liehumaan. Tyttökulttuuri murroksessa. Tammer-Paino Oy, Tampere.
- Palmu, Tarja 1992: Nimetön Hiiri ja Simo siili. — Näre, Sari ja Lähteenmaa, Jaana (toim.), Letit liehumaan. Tyttökulttuuri murroksessa. Tammer-Paino Oy, Tampere.
- Peura, Pia 2002: Turveneron naiset eivät pullistele hauksillaan. — Keski-suomalainen 13.1 2002, s.14.
- Siironen, Mari 1988: Aito naisellinen tunteenpurkaus eli Nykysuomen sanakirjan naiskuva. — Laitinen, Lea 1988: Isosuinen nainen. Tutkielmia naisesta ja kielestä. Yliopistopaino, Helsinki. s. 41—46.
- Takala, Tuomas (toim.) 1995: Kasvatustieteologia. WSOY:n graafiset laitokset, Juva.
- Hämäläinen, Eila 1989: Aletaan! Suomen kielen oppikirja vasta-alkajille. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. Hakapaino Oy, Helsinki.
- Kuusk, Margit 1999: Suomi selväksi. Soome keele õpik. Eesti Keele Sihtasutus.
- Lauranto, Yrjö: Elämän suolaa. Suomen kielen alkeita 1. Jyväskylän yliopisto. Korkea koulujen kielikeskus. Jyväskylän yliopistonpaino, Jyväskylä.

Hämäläinen Eila 12.2. 2002: sähköposti

Lauranto, Yrjö 19.2. 2002: sähköposti

LIITTEET

LIITE 1: OPPIKIRJOJEN OTSIKOT

Otsikot Hämmäläisen Aletaan! -oppikirjassa:

1. Päivää, minä olen...
2. Me olemme Suomessa, me opiskelemme suomea
3. Missä? Missä he ovat?
4. Missä ja milloin?
5. äänteet ja kirjaimet
6. Kenen?
7. Mitä haluaisit tehdä?
8. Pieni keskustelu
9. Mitä nominin muoto tarkoittaa?
10. k p t vaihtelee
11. Missä? Mistä?
12. Mihin sinä menet?
13. Junalla ja bussilla
14. Annin työpäivä ja työmatka
15. Jorma ja Jorman perhe
16. Kylä, jossa Virtasen perhe asuu
17. Heillä on ja heillä ei ole
18. Kukkamaljakossa on vettä ja kukkia
19. Tuulan äiti soittaa Tuulalle
20. Mistä te puhutte
21. Radio- ja televisio-ohjelmasta vielä
22. Nähdään taas joskus!
23. Mitä te teette ensi viikonloppuna
24. Mitä teit kesälomalla
25. Mitä uutisissa kerrottiin?
26. Mitä te teette?
27. Kuka osti kukkia?
28. Kuinka kauan olet asunut Suomessa?
29. Remontti on tehty
30. Sari on tullut sairaaksi
31. Missä te olitte töissä nuorena?

Otsikot Laurannon Elämän suolaa 1 -oppikirjassa:

1. Kuka sinä olet?
2. Moi! Mitä kuuluu?
3. Minkälainen ilma tänään on?
4. Hei! Hauska nähdä!
5. Kaikki ovat myöhässä
6. Mihin sä olet menossa?
7. Syntymäpäivä
8. Isoisän luona
9. uusi naapuri
10. Yllätysjuhlat
11. Voi että mikä sotku!
12. Liisa saa kirjeen ulkomailta
13. Teija aikoo muutta
14. Teija uudessa asunnossa
15. Menossa ja tulossa
16. Illalla syömässä
17. Joskus on parempi olla hiljaa!
18. Sunnuntai on siivouspäivä
19. Liisa ja Jaakko ostoksilla
20. Juan tulee kylään

Otsikot Kuuskin Suomi selväksi -oppikirjassa:

1. Tervehtiminen ja kohteliaisuussanoja
2. Päivää, minä olen
3. Kellonajat
 - Ajanilmaisuja
 - Marian viikko
4. Missä Riho asuu?
5. Eija päivä
 - Rihon päiväohjelma
6. Kirjakaupassa
 - Kahvilassa
 - Rihon suku
7. Omakotitalossa
 - Anteeksi, miten pääsee
8. Mitä teit viime viikolla?
9. Mitä teit kesällä?
10. Torilla
11. Sää
12. vaatteita ostamassa
13. Ravintolassa
14. Elämäkerta
15. Maria on sairaana
16. Kesämökillä
17. Suomalaiset juhlapyhät
18. Mennään matkalle!
19. Harrastuksia
20. Suomalaisia merkkihenkilöitä
21. Vapaa-aika
22. Viikonloppu Helsingissä
 - Suomen historiasta
 - Tietoja Suomesta

LIITE 2: OPPIKIRJOJEN SUKUPUOLISPESIFIT ERISNIMET

Sukupuolispesifit erisnimet Hämmäläisen Aletaan! -oppikirjassa

nainen	kpl	mies	kpl
Aila	1	Ahmed	2
Anneli	1	Antti	1
Anni	18	Arjen	1
Anni Virtanen	1	Carl Ludvig Engel	1
Camille Saint- Saëns	1	Erik	1
Julia	2	Erkki	1
Kathy	2	Hannes	1
Kati	2	Jari	8
Kirsi	4	Jari Virtanen	1
Marja	1	Jorma	38
Mirja	2	Jorma Virtanen	1
Ritva	1	Jukka	1
Sari	21	Markku	13
Sini	2	Mika	5
Sini Mäkinen	1	Pekka	3
Tuula	36	Pekka Punttila	3
Tuula Virtanen	1	Peter	2
		Pietro	2
		Timo	5
		Veikko	1
yht. 18	97	yht. 21	90

Sukupuolispesifit erisnimet Laurannon Elämän suolaa 1 -oppikirjassa

nainen	kpl	mies	kpl
Anna-Maria	1	Alpo	2
Eija	58	Alpo Vatanen	1
Eila	2	Erkki	2
Heinosen Mallu	3	Erkki Mähönen	1
Johanna	1	herra Jumala	1
Kaarina Mähönen	1	Jaakko	22
Kaija	1	Jaakko Valtanen	1
Kirsti	21	Jari	2
Laura	4	Juan	28
Liisa	26	Juha	1
Liisa Nieminen	1	Markku	1
Liisa Valtanen	1	Otto	4
Marja-Liisa	3	Pekka	1
Siiri	3	Rauli	1
Teija	29	Tauno	1
Teija Aaltonen	1	Tomppa	1
Tiina	1	Uuno	1
rouva Mähönen	1	Yrjö	2
yht. 18	158	yht. 18	73

Sukupuolispesifit erisnimet Kuuskin Suomi selväksi -oppikirjassa

nainen	kpl	mies	kpl
Anu	34	Aleksanteri II	1
Eija	33	Alvar Aalto	2
Eija Laaksonen	1	Aalto	2
Maria	57	Anders Chydenius	1
Maria Johanna Koski	1	Chydenius	1
Mirri	1	Garl Gustav Mannerheim	1
neiti Mäkinen	1	Elias Lönnrot	2
Pille	2	Lönnrot	3
rouva Kuusi	1	Eliel Saarinen	1
Sanna	13	Hardi	1
Tiina	10	herra Jokinen	1
Tuhkimo	2	Jean Sibelius	2
		Sibelius	4
		Jens	7
		Jens Henriksen	1
		Juha	17
		Kullervo	1
		Kustaa Vaasa	1
		Lemminkäinen	1
		Matti	19
		Matti Laaksonen	1
		Mikael Agricola	1
		Musti	1
		Paavo Nurmi	3
		Nurmi	2
		Riho	54
		Riho Volmer	3
		Urho Kekkonen	1
		Väinö Linna	3
		Linna	4
		Wäinö Aaltonen	1
yht. 12	156	yht. 31	143